

Framtidens begravningsplatser

*En historisk tillbakablick, dagssituationen och visioner
för framtidens gestaltningsuttryck*

FÖRORD

Detta examensarbete har pågått mellan våren 2006 och våren 2008, parallellt med annat arbete. Det har varit en spännande möjlighet att sätta mig in i ett ämne som påverkar oss alla, något vi till vardags inte talar så ofta om. Döden, begravningsplatsen och sorgprocessen berör och väcker känslor. Något vi alla har funderingar om. Detta blev inte bara ett examensarbete utan också början på en mycket personlig mental resa.

Utan min familj och mina vänner som har stöttat mig under tidens gång hade detta inte varit möjligt. Stöd i form av uppmuntran, bollplank, datasupport, luncher och inte minst barnpassning! Tack, ni är ovärderliga!

Jag vill också tacka min handledare och de personer jag intervjuat för att de med stort intresse diskuterat och givit mig intressanta synvinklar av ämnet.

Karin Sidén Lannergård

Burial grounds of the future

*A historical review, issues of today and
visions of the expression of future burial grounds*

Examensarbete i landskapsplanering
30 hp på E-nivå, Uppsala 2008
Institutionen för stad och land, SLU Ultuna

Handledare: Petter Åkerblom

Examinatorer: Thorbjörn Andersson
Ann-Britt Sörensen

SAMMANFATTNING / SUMMARY

Mitt syfte med denna uppsats är att dels ta reda på hur begravningsplatsen används idag och vilka behov dess besökare har men också att utveckla idéer för framtida begravningsplatsers gestaltungsuttryck. Mina förslag fokuserar på begravningsplatsen utan religiösa attribut, något som huvudmannen för begravningsplatsen enligt begravningslagen (Begravningslagen, 1990:1144) är ålagd att följa. I min utformning försöker jag uppfylla önskemål angående begravningsplatsen som framkommit i mina studier.

Jag har valt att ta avstamp i begravningsplatsens historia, för att sedan behandla dess betydelse i dagens samhälle. Jag beskriver vad som utmärkt begravningsplatsen under historien från medeltiden och framåt. Gällande begravningsritualer är tradition och religion nära sammankopplat. Eftersom den svenska kyrkogården har en lång kristen tradition har det känts relevant att ta upp vissa kristna aspekter. Jag har också berört hur religiositeten kan yttra sig i dagens sekulariserade samhälle.

En viktig aspekt som jag tagit fasta på är hur begravningsplatsen kan brukas av sörjande människor i kris samt hur den brukas av människor som minnesplats. Därför utgör litteratur om naturens läkande förmåga samt om naturens betydelse för människans sakrala upplevelser en viktig del av uppsatsen.

Uppsatsen bygger på litteraturstudier, intervjuer och studiebesök på begravningsplatser. Med den kunskapsbasen som inspirationskälla har jag gestaltat tre begravningsplatser.

Jag har genom mina studier sett två tydliga gestaltungsaspekter i utvecklingen av begravningsplatsens uttryck; monumentala minnesmärken med starka arkitektoniska grepp och den naturlika begravningsplatsen som gestaltas genom att förstärka naturens grundförutsättningar för att skapa en sakral plats. Ofta stärks den sakrala stämningen på platsen genom att dessa två sammanfogas.

I slutet av uppsatsen redovisas mina tre gestaltungsförslag; tre möjliga gestaltungsuttryck av framtidens begravningsplatser.

I det första förslaget har jag gestaltat en utvidgning av en befintlig kyrkogård, utifrån verkliga förutsättningar. Förslaget är en traditionell utformning med nya funktioner. De senare förslagen är icke platsspecifika konceptskisser skapade utifrån tänkta miljöer; *Trösteriket* - en begravningsplats inomhus och *Omfamning* - monument vid vatten.

The purpose of this article is partly to find out how the burial grounds are used today and the needs of its visitors, but also to develop the character and expression of future burial grounds. My suggestions focus on burial grounds without religious attributes; something that, according to the burial law (Begravningslagen, 1990:1144), the manager of the burial ground is ordered to obey. In my design I aim to fulfill any requests regarding the place of burial that have been raised during my study.

I have chosen the history of burial grounds as my starting point and will subsequently discuss their significance in today's society. I describe what distinguishes the burial ground throughout history from medieval times and onwards. Tradition and religion are closely linked regarding burial rituals. As the Swedish churchyard has a long Christian tradition it has at times felt necessary to introduce certain Christian aspects. I have also briefly explored how religion can express itself in today's secularized society.

One important aspect I have noted is how the burial place can be used by the grieving and those in crisis and how it's been used as a place for memorial. Literature documenting the importance of nature's healing properties and their effect on a person's sacred experiences is therefore an important part of this article.

The article is founded on literature studies, interviews and study visits to burial grounds. With this knowledge base as my source of inspiration I have formed three burial grounds.

Through my studies I have seen two clear aspects in the development of burial ground expressions; monumental memorials with strong architectural influences and the nature-like burial ground, which is created by enhancing nature's prerequisites to develop a sacred place. Often makes those to aspects used together in a strongly sacred place.

By the end of this article I will have presented three suggestions for the burial ground of the future.

In the first proposition I have given form to an expansion of a pre-existing churchyard, using real prerequisites. The proposition is a traditional design with modern functions. The later suggestions are non-place-specific concept sketches created from imagined environments; *Trösteriket* - an indoor burial place and *Omfamning* - monument by water.

Framtidens begravningsplatser

En historisk tillbakablick, dagssituationen och visioner för morgondagens gestaltningsuttryck

1 INLEDNING	8	8.1 Skuttunge kyrkogård – nya funktioner i en traditionell gestaltning	33
1.1 Syfte	8	8.1.1 Behoven på en landsortskyrkogård	33
1.2 Metod och arbetsgång	8	8.1.2 Inventering	34
1.3 Avgränsning	9	8.1.3 Analys	34
1.4 Begreppsförklaringar	9	8.1.4 Utformningen av kyrkogårdens nya del	34
1.5 Målgrupp	9	8.1.5 Valet är en kombinerad minnes- och askgravlund	36
1.6 Disposition	9		
2 EN TILLBAKABLICK ÖVER SVERIGES KYRKOGÅRDSHISTORIA	10	8.2 Trösteriket - en begravningsplats inomhus	45
2.1 Medeltiden	10	8.2.1 Visionen Trösteriket	45
2.2 Upplysningstiden	10	8.2.2 Trösterikets funktioner	46
2.3 Parkkyrkogården	10	8.2.3 Ceremoniplatsen	46
2.4 Industrialismen	11	8.2.4 Askgravplatsen	47
2.5 Skogskyrkogården och parkkyrkogården	11	8.2.5 Kolumbarium i ljus miljö	47
2.6 Funktionalism och rationalisering	11		
2.7 Landskapskyrkogården	12	8.3 Omfamning - monument vid vatten	51
2.8 Minnes- och askgravlund	12	8.3.1 Ett nytt gravskick...	51
3 GRAVSKICK	14	8.3.2 Klotet – en symbol för evigheten	51
3.1 Kistbegravning	14	8.3.3 ...eller ett gammalt i ny form	51
3.2 Kremation	14	8.3.4 Omfamning – ett minnesmärke	52
3.3 Promession, ekologisk begravning	14	8.3.5 Omgivningen runt minnesplatsen	53
4 BEGRAVNINGSPLATSENS BETYDELSE I SORGE- OCH MINNESPROCESSEN	16	9 AVSLUTANDE DISKUSSION	56
4.1 Sorgen	16	9.1 Två huvudaspekter i framtidens gestaltningsuttryck	57
4.2 Begravningsplatsen - en viktig plats för minnet av den avlidne	17	KÄLLFÖRTECKNING	58
4.2.1 Tidigare studier beträffande begravningsplatsens betydelse	18	Bilaga 1 Förklaring av begrepp	60
4.3 Den läkande naturen	19	Bilaga 2 Studieresor	61
5 SYMBOLSPRÅKET PÅ SVENSKA BEGRAVNINGSPLATSER	22	Berthåga kyrkogård i Uppsala	61
5.1 Symbolikens och naturens religiösa anknytning	22	Bispebjerg kyrkogård i Köpenhamn	61
6 BEGRAVNINGSPLATSEN IDAG OCH I FRAMTIDEN	24	Colney Woodland Burial Park i närheten av Norwich, England	62
6.1 Reflektioner från studieresorna	26	En minnesvård över Estoniakatastrofen, Djurgården i Stockholm	63
6.2 Framtidens begravningsplats ur ungdomars perspektiv	28	Igualada kyrkogård i närheten av Barcelona, Spanien	63
7 ERFARENHETER OCH SLUTSATSER	30	Lindesberg södra kyrkogård	64
8 GESTALTNINGSFÖRSLAG	32	Reso kyrkogård, mellan Åbo och Nådendal i Finland	65
		Sala kyrkogård	66
		Skogskyrkogården i Jönköping	67
		Slottskyrkogården i Jönköping	67
		Tallum, skogskyrkogården i Stockholm	68
		Östra kyrkogården i Jönköping	68
		Bilaga 3 Symboler på gravstenar	69

1 INLEDNING

Jag har under flera år arbetat som kyrkogårdsvaktmästare och har ibland mött människor som saknat "sin" plats att gå till. Där finns tre möjliga gravskick; kistgrav, urngrav och minneslund. Vissa kyrkogårdsbesökare uttryckte att detta inte räckte till, att något annat behövdes. Detta väckte mitt intresse för att vilja vara med och utveckla begravningsplatsen till den plats som efterfrågas idag och i morgon. En plats som behövs i minnes- och sorgearbetet efter de avlidna.

I Sverige idag finns en mångfald av människor med olika bakgrunder, från olika kulturer. Vilka behov som uppstår skiljer sig från person till person. Det ges möjlighet till särskilda önskemål från troende ur olika religioner angående begravnings seder, vilket är en lagstadgad rättighet (Begravningslagen 1990:1144). Kollektiva gravskick har under senare delen av 1900-talet utvecklats som alternativ till traditionella gravskick. Förnyelse har skett efter människors behov.

En del av Sveriges befolkning har en sekulariserad inställning till tro och död, oavsett om individen kommer från en muslimsk, kristen eller en annan bakgrund. Kanske finns det allmänmänskliga behov för människor i sorg som är oberoende av vår religions- och traditionstillhörighet. Många vill utveckla begravningsplatserna till platser vi kan identifiera oss med. Platser vi kan ladda med egna betydelser, som kan skänka oss ro och stillhet. Som ger oss en möjlighet att sörja och minnas.

Examensarbetet har för mig varit en möjlighet att teoretiskt få perspektiv på hur sorgeloppet tar sig uttryck, dels på hur begravningsplatsen kan vara ett stöd i sorgprocessen och en mötesplats med den avlidne samt vilka funktioner som då bör vara uppfyllda. En annan viktig aspekt har varit att få perspektiv på andra behov som begravningsplatsen fyller, som till exempel ett rekreationsbehov, som en stillhetens plats dit besökaren kan dra sig undan och som en kontaktpunkt med våra rötter. Ambitionen har varit att undersöka kyrkogården och begravningsplatsen ur flera olika synvinklar som delvis tangerar varandra. Kunskapsinsamlingen har varit en mycket viktig del i detta arbete och har legat till grund för mina tre förslag i slutet av rapporten.

Jag har gjort mitt examensarbete parallellt med annat arbete och examensarbetet har därför sysselsatt mig under en längre period. Jag har under tiden utvecklat flera idéer om hur vi i framtiden skulle kunna gestalta begravningsplatsen, de dödas sista vilorum och de efterlevandes oas för ihåggommelse och sorgbearbetning.

1.1 Syfte

Syftet med uppsatsen är att redogöra för behov som begravningsplatsens besökare har idag och hur den används. Jag har valt att ta utgångspunkt i begravningsplatsens historia. För att få förståelse för hur begravningsplatsen kan brukas av sörjande och människor i kris fördjupade jag mig även i litteratur gällande naturens läkande förmåga, naturens betydelse för människans sakrala upplevelser samt litteratur som är direkt inriktad mot begravningsplatsen och dess funktions och gestaltungsutveckling. Med utgångspunkt i denna information utvecklar och presenterar jag relevanta platser för dagens och morgondagens besökare.

Jag har utvecklat idéer för flera begravningsalternativ med målet att bidra till kunskap och förståelse av begravningsplatsens betydelse och möjligheter i dagens och morgondagens samhälle. Jag har också velat bidra med inspiration till gestaltning av framtidens begravningsplatser. Detta har jag gjort genom att utveckla mina egna kunskaper om begravningsplatsen och sedan gestaltat tre olika exempel.

Jag har i mitt arbete sett en möjlighet att bidra till mer variation på begravningsplatsen, att hitta former och funktioner som bättre fyller de behov som finns i vår tid. Vårt samhälle präglas av oändliga valmöjligheter. Det skapar en vana att vilja och kunna ordna det som passar varje individ. Det som finns ifrågasätts och en mer individuell utveckling önskas. Det gäller gravskick likaväl som boende, fritid eller utbildning.

Examensarbetet är en möjlighet att gestalta nya gravskick och gestaltungsuttryck för att skapa variation för begravningsplatsen, att hitta önskade former som fyller de behov som finns idag och i en nära framtid.

1.2 Metod och arbetsgång

Jag har använt mig av tre olika sätt att få fram data: litteraturstudie, intervjuer och studieresor sk triangulering.

Litteraturstudien gjordes för att bredda och fördjupa min teoretiska förståelse för kunskapsområden som är relevanta för mitt examensarbete. Huvudkällor har varit licentiatrapporten *Kyrkogården i framtiden – ur ungdomars perspektiv* av Ann-Britt Sörensen (2003); *Last Landscapes – the architecture of the cemetery in the west* av Ken Worpole (2003); *Inför döden* (red) Lynn Åkesson (2006); *Tänkvärda trädgårdar - när*

utemiljön blir en del av vården av Pia Schmidtbauer, Patrik Grahn och Mats Lieberg (2005); *Kyrkogårdens meditativa rum* av Inger Berglund (1994); *The nonhuman environment* av Harold F Searles (1960) och *Sorg och sorgereaktioner. En studie av vuxnas reaktioner efter plötsliga dödsfall* av Tom Lundin (1982). Därutöver läste jag annan relevant litteratur, se litteraturlista.

Vidare genomfördes halvstrukturerade intervjuer, vilket enligt Kvale (1997) ger både den intervjuade utrymme att tala fritt och för den intervjuande möjlighet att ställa relevanta följdfrågor. Intervjun blir då mer som ett samtal, vilket är något jag eftersträvat. Jag har intervjuat personer som i sitt yrke ofta kommer i kontakt med människor i sorg. Min intervjuguide var ett stöd under intervjuerna. Jag har endast gjort fyra intervjuer med personer inom kunskapsområdena jag tar upp. Dessa är Anders Berglund, präst i Svenska kyrkan, Bengt Krusemo, Bjerking AB, Göran Rundqvist, Jönköpings kyrkogårdsförvaltning och Pertti Ruotsalo, kyrkoherde i Reso församling, Finland. Eftersom personerna har specifik kunskap inom sina områden har intervjuernas innehåll varierat något. Detta har givit mig kvalitativt betydelsefulla kunskaper, inspiration och nya infallsvinklar på begravningsplatsens betydelse. Betydelsefulla kunskaper som är relevanta för mitt examensarbete.

Därutöver genomfördes studieresor till tolv begravningsplatser och för att skapa mig en egen uppfattning av begravningsplatsens olika miljöer. Jag har valt att besöka begravningsplatser som på något sätt utmärker sig genom att vara nyskapande och som är goda exempel på hur arkitekter kan sammanfoga begravningsplatsens historia med dagens behov. Studiebesöken gav mig framförallt allmän inspiration till mina gestaltungsförslag. En mer detaljerad beskrivning av studiebesöken återfinns i bilaga 2.

Genom att arbeta med flera metoder parallellt har frågeställningarna kunnat undersökas ur flera synvinklar. Detta ledde till en breddad och fördjupad teoretisk kunskapsbas. Med detta som bas har jag, i ett första steg, gestaltat ett konkret förslag där jag i ett utbyggnadsprojekt av en kyrkogård kombinerar traditionell gestaltning med en breddad variation av gravskick. Detta räckte inte för att redovisa mina gestaltungsidéer för framtida begravningsplatser, varför jag utvecklade ytterligare förslag i form av två icke platsbundna konceptförslag för att möta några av de aspekter jag (med min teoretiska kunskapsbas och studieresor i ryggen) ville formge. Det första konceptförslaget består av en begravningsplats inomhus med askgravplats, kolumbarium och

ceremoniplats. I det andra och avslutande förslaget sammanfogar jag en monumental gestaltning med de naturliga värden som efterfrågats i mina studier. De tre gestaltungsförslagen presenteras sist i denna rapport.

1.3 Avgränsning

Dagens svenska begravningsplats är sprungen ur en kristen tradition. Aktivt religiösa människor har rätt att begravas på särskilda begravningsplatser knutna till deras religion. Övriga delar på begravningsplatsen skall vara religionslös och öppen för den som vill begravas där.

Mina förslag fokuserar på begravningsplatsen utan religiösa attribut, något som huvudmannen för begravningsplatsen enligt begravningslagen (Begravningslagen 1990:1144) är ålagd att följa. Begravningsplatser utan religiösa attribut är ett möjligt framtidsscenario som stämmer väl med de studier jag har genomfört som visar tendenser till att religiositeten allt mer yttrar sig på det individuella planet. Någon djupare forskning går jag inte in på. Naturligtvis är detta inte den enda möjliga utvecklingen av religionsutövningen i Sverige men det som befunnits vara en rimlig omfattning att ta upp inom ramen för ett examensarbete.

Eftersom begravningsplatsen har en kristen tradition tas viss kristen symbolik upp. Däremot fördjupar jag mig inte i de olika religionernas speciella behov. Dessa blir tillgodosedda på särskilda begravningsplatser ämnade för den specifika religionen och är ett ämne som redan tagits upp i flera tidigare examensarbeten (Backström & Wisselgren 2002, Hennius 2006) på institutionen för stad och land, SLU Ultuna.

Examensarbetet är avgränsat mot gemensamma begravningsplatser, dvs gravplatser som på olika sätt delas av flera gravsatta. Särskilt intresse visas för minnes- och askgravlundens historia för att försöka se möjligheter för morgondagens begravningsformer.

Inriktningen är mot mellansvenska förhållanden, både stads- och landsbygdsförhållanden med fokus på att sammanlänka nya begravningsätt med gamla, med betoning på gemensamma grav- och minnesplatser. Jag tänker gestalta en utvidgning av en landsbygdskyrkogård, Skuttunge kyrkogård, där jag tar hänsyn till beställarens förutsättningar och behov, en traditionell gestaltning med bred variation av gravskick. De andra två förslagen är ej platsbundna konceptskisser. Jag är medveten om att dessa förslag kan bli kostsamma att förverkliga. Jag har inte

fördjupat mig i tekniska problemställningar. Att inte låta fysiska, tekniska och ekonomiska ramar begränsa har jag sett som en möjlighet för att som ett led i mina studier utveckla koncept och idéer så långt som möjligt.

1.4 Begreppsförklaringar

Ordet kyrkogård har en kristen anknytning och syftar helt enkelt till gården runt kyrkan. I vardagsspråket används ordet synonymt med begravningsplats trots att begravningsplatsen idag ofta är fristående enheter som inte är knutna till kyrkobyggnader. Begreppet begravningsplats syftar just på begravningsplatsen med dess ceremonier. Att ordet inte används i samma utsträckning kan bero på att begravningsplats är ett formellt ord som inte ger samma associationer som kyrkogård.

Ett annat synonymt ord är griftegård vars betydelse är gravgård (grift betyder grav). Görvelns griftegård i Stockholm är ett exempel. Vanligast är dock att begravningsplatserna namnges efter naturtyp eller ortens namn och därefter kyrkogård (som Skogskyrkogården, Berthåga kyrkogård och Skuttunge kyrkogård) oavsett om de ligger intill en kyrka eller inte.

Det har känts naturligt att använda ordet kyrkogård när jag syftar på historiska platser och platser som faktiskt har ordet kyrkogård i namngivningen samt begravningsplatser som ligger intill kyrkor. När jag redovisar uppgifter från andra författare har jag valt att använda samma uttryck som de har gjort i sina texter för att inte förändra tolkningen. I övrigt har jag använt begreppet begravningsplats för att detta inte ger religiösa associationer.

Betydelsen av religiösa människor och religiositet är människor som tillhör en religion dvs kristendom, islam, buddism etc. Tro däremot är ett friare begrepp. Individer kan tro på godheten, människan, naturens kraft, själen, ödet, new age etc. Därför kan den sekulariserade människan vara troende utan att vara religiös. Det är på detta sätt jag tolkat betydelsen av dessa ord när jag behandlar dessa ämnen.

1.5 Målgrupp

Landskapsarkitekter/planerare, kyrkan och andra huvudmän för begravningsplatser samt kyrkogårdsförvaltningar är framförallt mina målgrupper eftersom arbetet handlar om hur arkitekten fysiskt kan gestalta gemensamma begravningsplatser. Ämnet är även relevant för allmänheten eftersom alla förr eller senare kommer att ställas inför att bestämma

hur och var de vill begravas sig och sina anhöriga.

1.6 Disposition

Uppsatsen inleds med en historisk tillbakablick fram till idag (2). Därefter kommer ett kort förklarande kapitel om gravskick (3). Nästa kapitel diskuterar jag sorg och begravningsplatsens betydelse i sorgprocessen. Här beskriver jag naturens läkande effekt på människor i sorg och kris (4). I kapitlet därpå berörs symbolspråket som finns på svenska begravningsplatser (5). Därefter redogör jag för dagsläget och tankar om hur begravningsplatsen kommer att kunna utvecklas. Jag tar dessutom upp ungdomens perspektiv på begravningsplatser (6). Därefter sammanfattas mina slutsatser och erfarenheter (7) som åtföljs av ett kapitel med beskrivningar av mina gestaltungsförslag (8). Det sista kapitlet är en avslutande diskussion där jag fångar upp teori, metod, slutsatser och gestaltungsförslag (9). Slutligen följer källförteckning och bilagorna Förklaring av gravbegrepp (bilaga 1), Studieresor (bilaga 2) och Symboler på gravstenar (bilaga 3).

2 EN TILLBAKABLICK ÖVER SVERIGES KYRKOGÅRDSHISTORIA

Stigluckan på Viksta kyrkogård

Theorell & Wästberg (2001) menar att kyrkogården har fyra syften: att ta hand om den avlidne på ett sanitärt godtagbart sätt, att skapa en kontakt med det eviga, att hjälpa efterlevande att hantera sorgen och att visa den dödes sociala ställning. Dessa fyra funktioner har betonats olika under historien.

Nedan är en kort redogörelse för hur kyrkogården har förändrats beroende på tidsanda och maktstyre. Jag har främst ägnat mig åt förändringar som påverkat kyrkogårdens fysiska uttryck och dess betydelse för den döende människan och hennes efterlevande.

2.1 Medeltiden

När Sverige kristnades under medeltiden förbjöds likbränning och kyrkan införde krav på att de döda skulle begravas på välsignade kyrkogårdar. Detta är förmodligen den största omställningen av gravskicket (Sörensen 2006). Enligt Theorell & Wästberg (2001) bestod den medeltida kyrkogården av ängsmark runt kyrkan som omgärdades av en mur eller ett staket. Kyrkogården användes också som marknadsplats.

Samhällsgrupperna hade sina egna områden där de begravdes. Det var endast individer från det högre samhällsskiktet som begravdes i kyrkan, fattiga och utstötta människor begravdes i utkanten av kyrkogården, ofta på norra sidan. Denna sida ansågs vara djävulens, dit solen aldrig når (Worpole 2003). Gravplatserna låg tätt intill varandra och markerades med stenar eller träkors. Odöpta barn, självmördare och brottslingar begravdes utanför muren. Bringéus (2006) menar att det var mycket viktigt att kyrkogårdsmarken var vigd, välsignad av en präst. Begravningsakten kallades i kyrkohandboken ända fram till 1986 för jordfästning. Berglund A (2007, muntl.) menar att namnet kommer av att församlingen historiskt bokstavligen fäste den döde i vigd jord för att skydda denne mot troll och otyg. Något som de som hamnade utanför kyrkogårdsmuren inte skyddades mot.

2.2 Upplysningstiden

Under upplysningstidens folkökning på 1700-talet ökade de sanitära problemen i kyrkorna och på de små kyrkogårdarna, framförallt i städerna. Handeln och marknader på kyrkogårdarna förbjöds (Sörensen 2006). Trädkransar började planteras runt kyrkogårdarna. Träden ansågs rena luften (Wall 2001). Dessa trädkransar är än i dag ett vanligt inslag på de svenska kyrkogårdarna. I *“Från beteshage till trädgård - kyrkogårdens historia”* (Lundquist, 1992) kan man läsa att inflytelserika män förespråkade träd

på kyrkogården och menade att det var betydelsefullt att växterna hade ett brunt eller mörkgrönt lövverk som stämde sinnet till melankoli. Kyrkogården skulle vara skild från yttervärlden genom en låg mur och ha en atmosfär av helig melankoli.

Kyrkogårdens ingång, stigluckan, utformades ofta som en täckt portal, stor nog att skydda likbåren från regn. Ingången symboliserade ingången till Guds åker (Theorell & Wästberg 2001). Ingången blev även en tydlig gräns mellan de levande och de dödas värld.

Martin Luther med flera ansåg att kyrkogården skulle vara till för andakt och begrundan. Trots detta försvann till stor del respekten för kyrkogården i och med reformationen, då kyrkan knöts till staten. Murar revs, gravstenar användes som trösklar, ogräs växte fritt och djur betade på kyrkogårdarna (Sörensen 2006). Gustav III vädjade år 1786 vid riksdagens öppnande att kyrkogårdarna skulle flyttas ut utanför bebyggelsen. Detta sammanföll med att kyrkorna slutade användas som begravningsplats. Att flytta begravningsplatsen från kyrkan är den mest genomgripande förändringen av begravningsverksamheten i kristen tid (Wall 2001).

2.3 Parkkyrkogården

I början av 1800-talet förändrades synen på kyrkogården. Från att ha varit de fattigas begravningsplats blev den till för alla, även präster och godsherrar. Kyrkogårdarna började delas in i ett allmänt och ett köpt område med familjegravar. Med ökat välstånd började gravarna skötas och kyrkogården blev en viloplats även för de levande (Theorell & Wästberg 2001). De som inte hade råd att köpa sin grav begravdes i sk allmänna varv, där gravarna grävdes i långa rader och de avlidna begravdes i den ordningen de avled (Wall 2001).

Trots upprepade vädjanden att börja bygga kyrkogårdar utanför städerna gick detta trögt. Först på 1880-talet kom byggandet igång i någon större omfattning. Kyrkogårdarna byggdes upp i ett enkelt mönster, gravkvarteren avgränsades av gångsystem som ofta kantades av trädalléer. De köpta gravarna låg längs gångarna och de allmänna varven innanför eller i utkanten av kyrkogården (Wall 2001). Stilen var monumental och pampig. Döden föreställdes som en enda lång, perfekt sömn. Denna typ av tankegångar spred sig och förändrade synen på döden och kyrkogården (Worpole 2003). Theorell & Wästberg (2001, s16) skriver *“Därmed blev kyrkogårdarna arkitektoniska enheter, med symmetriska kvarter, gångar, alléer, trädplanteringar - en park bebodd av*

de döda till tröst för de levande”.

När växtmaterial tillfördes valdes ofta hängande arter, sk sorgeträd och sorgebuskar. Dessa finns kvar även idag (Lundquist 1992). Runt sekelskiftet 1800-1900 var det vanligt med ingraverade profilbilder och porträttmedaljonger av den begravde. Detta blev åter sällsynt under senare delen av 1900-talet (Sörensen 2006). Köpegravarna var ofta grusade med stora individuellt utformade stenar som skapade en monumental känsla. Den här stilen kom att kallas parkkyrkogård. Kyrkogårdarna blev allt mer regelbundna i sin utformning och kvarteren var ofta rektangulära (Wall 2001).

2.4 Industrialismen

En mer materialistisk världsåskådning började göra sig gällande i och med industrialismen. Detta märktes även på kyrkogårdsområdet. Eldbegängelse, kremation, infördes av etiska, sanitära och ekonomiska skäl och 1887 utfördes den första kremationen. Till en början var det få som kremerades och deras stoft begravdes i familjegravarna (Wall 2001).

2.5 Skogskyrkogården och parkkyrkogården

Intresset för kyrkogårdarna ökade igen i början av 1900-talet och kända arkitekter anlätades för att i detalj utforma starka kyrkogårdsmiljöer. Gunnar Asplund och Sigurd Lewerenz ritade 1914 skogskyrkogården i Stockholm. Den har blivit hyllad för sin vackra utformning. Numera är kyrkogården med i UNESCO:s världsarvslista. De strikta formerna luckrades upp och anläggningarna anpassades efter naturen. Böljande gångar blev vanligt. Flera vackra skogskyrkogårdar anlades. Att kremering blev allt vanligare underlättade jordsättning i naturmark. Rumsbildning, trygghet och intimitet är viktiga attribut som togs hänsyn till i gestaltningen. Vidare började speciella urngravplatser att utformas (Wall 2001).

Under första halvan av 1900-talet började vatten föras in på kyrkogården, i brunnar eller formella, ofta rektangulära dammar. Mot mitten av århundradet lättades både form och färgspråk upp. Ett mjukare stilideal utvecklades med porlande bäckar, och friare planteringar (Klintborg Ahlko 2001).

De friare formerna och öppna ytorna gjorde att enskilda gravplatser syntes bättre. För att undvika att vissa gravar skulle sticka ut med stora planteringar eller starka färger började lokala föreskrifter upprättas

som ofta förbjöd stora dekorationer och bestämde stenstorleken. Detta skedde framförallt under 50-talet (Klintborg Ahlko 2001).

2.6 Funktionalism och rationalisering

Under andra halvan av 1900-talet ökade trädgårdsintresset och allt fler använde maskiner för gräsklippning. Ett nytt stilideal växte fram med stora sammanhängande gräsytor som skiljdes åt av gångar, häckar och friväxande buskage. Ibland tog effektivitetstänkandet överhanden och det skapades upplevelsefattiga kyrkogårdar med stora likadana gravkvarter med massproducerade stenar på rad. Rationaliseringen yttrade sig så att marken på de gamla kyrkogårdarna ibland jämnades ut, gravhäckar togs bort, grusgravar såddes igen och ibland ändrades gångsystemen för att skapa mer lättskötta kyrkogårdar. Detta skedde framförallt under 60-talet då samhället inte värderade historien särskilt högt (Wall 2001). I en strävan efter en rationell skötsel blev en del kyrkogårdar torftiga med standardiserade gravar på rad i stora öppna fält likt krigskyrkogårdar, utan skugga och utan variation (Worpole 2003).

Porträttmedaljong, Assistens kyrkogård

Uppsala gamla kyrkogård

2 EN TILLBAKABLICK ÖVER SVERIGES KYRKOGRÅRDSHISTORIA

Gravsten, Uppsala gamla kyrkogård

Sedan dess har det tillkommit en lagstiftning som skyddar de kulturhistoriska miljöerna och numera måste tillstånd sökas hos länsstyrelsen för att göra förändringar på eller i anslutning till kyrkogårdar gjorda före 1940 (Krusemo, 2007 muntl.).

Under 1900-talet har kremation blivit allt vanligare. 2005 kremerades 73.8% av de avlidna i Sverige (SKKF, Sveriges kyrkogårds- och krematorieförbund 2007). Worpole (2003 s.177) menar att *“cremation is, after all, an antimemorialist impulse in a non-Heroic Age society”*, *“kremationen är, trots allt, en icke-monumental process i en icke-heroesamhällelig tidsanda”* (egen översättning). I modern arkitektur har döden och dess attribut i stort undvikits. Däremot har arkitekter i andra sammanhang inspirerats av forntida gravmonument (Worpole 2003).

2.7 Landskapskyrkogården

Kulturlandskapet har blivit förebilden för den senast utvecklade kyrkogårdsstilen, landskapskyrkogården. Det böljande landskapet tas tillvara eller modelleras fram. Genom att kremation är vanligt kan ängs- och hagmarker, lövängar och skogspartier användas till

gravmark. Numera undviks religiösa symboler. Istället får gestaltningen skapa en andlig karaktär som gör att kyrkogården upplevs särpräglad jämfört med en vanlig park eller landskapet (Wall 2001). Worpole (2003) menar att den informella landskapskyrkogården ger en möjlighet till en subjektiv upplevelse som balanserar mellan arkitektens intentioner och besökarens tolkning av platsen. Landskapskyrkogården triggas besökarens kreativitet på ett annat sätt än den traditionella kyrkogården som ger en mer händelsefattig upplevelse. Worpole (2003) menar också att landskapskyrkogårdens fria former speglar nutidsidealets strävan efter frihet och individualitet.

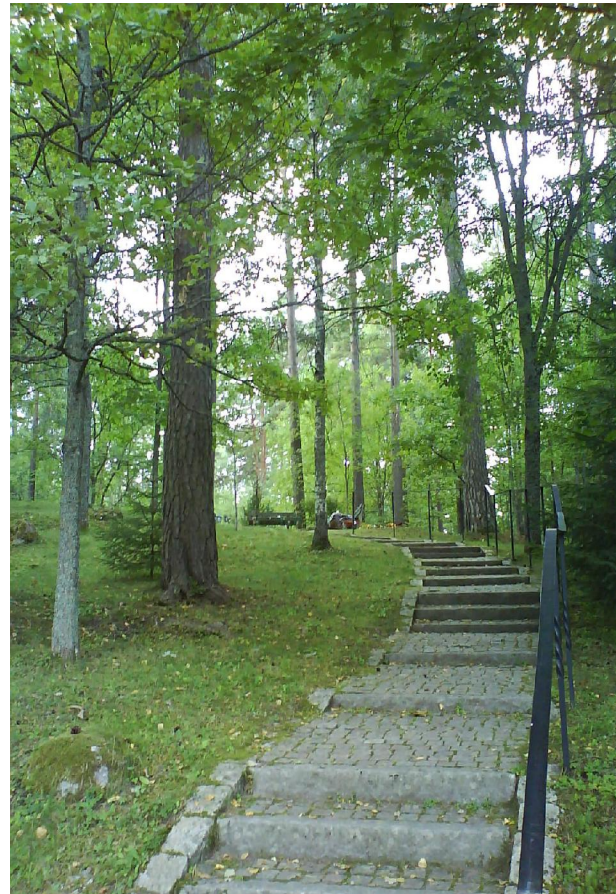
Hantering av den döda kroppen väcker starka känslor. Kroppen är inte längre mänsklig utan bara ett skal efter någon som stått oss nära. Hur ska vi då på bästa sätt ge kroppen en värdig avslutning? Worpole (2003) menar att den senaste trenden är *“naturlig”* begravning, att sammanlänka den mänskliga närvaron i naturen på naturens villkor. I en ekologisk och miljöinriktad strävan ska kroppen så naturligt som möjligt återgå i kretsloppet. Därför väljs ofta naturliga miljöer som skogsmark till gravplatser. Ett exempel på en otraditionell begravningsplats i skogsmark som Worpole (2003) tar upp är Colney Woodland Burial Park i närheten av Norwich, England. Gravplatserna läggs i ringar runt träd och syns endast med gravmarkeringar av trä. Tanken är att begravningsplatsen år 2099 ska stängas och att gravmarkeringarna på sikt ska brytas ner och återgå i naturens kretslopp.

Susanne Wiigh-Mäsak har utvecklat en ny teknik som kallas promession eller ekologisk begravning. Kroppen begravs i det övre jordlagret i marken för att kunna förmultna på ett naturligt sätt. Ännu är inte tekniken igång i Sverige men Jönköpings kyrkogårdsförvaltning planerar för att kunna erbjuda möjligheten inom något år (Rundqvist 2007, muntl). I kapitel 3.3 tar jag grundligare upp denna teknik med dess för- och nackdelar.

2.8 Minnes- och askgravlunden

Den första svenska minneslunden anlades i Malmö 1959. Idén om en *“begravningsform av anonym och gemensam karaktär”* (Klintborg Ahlklo 2001, s.28)

Minneslunden på Sala kyrkogård

började spridas och på slutet av 60-talet accepterades det mer allmänt. En av grundtankarna var att alla i minneslunden begravdes under samma förutsättningar oavsett bakgrund. När minneslunden blev vanligare som begravningsform har det framgått att en vanlig anledning till att välja minneslund snarare har att göra med en praktisk omtanke om de anhöriga än en önskan att vara anonym. Den äldre generationen vill inte binda upp efterlevande med skötsel och väljer därför det kollektiva alternativet. Anonymiteten har för många känts som ett hinder för att välja minneslund, snarare än en möjlighet. Det har uppstått en önskan att veta platsen för gravsättningen och att ha den

avlidnes namn i minneslunden. Många kyrkogårdsförvaltningar har därför i efterhand gjort det möjligt att sätta upp namnplattor för de gravsatta, eller kompletterat minneslunden med en öppen minnesbok (Klintborg Ahlklo 2001).

Ur dessa önskemål, att ha en markerad plats att gå till, har det vuxit fram en ny begravningsform, askgravlunden. I dessa finns det större möjligheter att ha en personlig minnesmarkering över varje gravsatt person. När anhöriga får vara med på gravsättningen blir övergången till nästa fas i sorgen konkretare eftersom de efterlevande har vetskapen om

var den avlidne finns. De kan rikta uppmärksamheten mot rätt plats. Möjligheten att ha en namnskylt gör att ytterligare band knyts till platsen (Rundqvist 2007, muntl).

Idag är det vanligt att kyrkogårdsförvaltningar behöver förnya återlämnade familjegravar (kistgravar) på gamla delar av kyrkogården. Ett sätt att göra ytan användbar utan att förändra den historiska grundstrukturen är att skapa urngravplatser eller små askgravlundar inom dessa ytor (Berglund 1994). I Sörensen (2007) finns flera intressanta förslag på denna typ av lösningar.

Minneslunden på Slottskyrkogården i Jönköping

3 GRAVSKICK

Kolumbarium på Skogskyrkogården i Jönköping

I Sverige idag finns det två sätt att hantera kroppen efter begravningsceremonin; kistbegravning eller kremation. Ett tredje sätt, promession, håller på att utvecklas (Rundqvist 2007, muntl.).

3.1 Kistbegravning

Kistbegravningen har en lång tradition i Sverige, från kristnandet och fram till idag (Wall 2001). Statistik från SKKF, Sveriges kyrkogårds- och krematorieförbund, visar att detta gravskick har minskat kraftigt under 1900-talet och istället har kremationsbegravningarna ökat. År 1936 kistbegravdes 95.5% av de avlidna i Sverige medan det år 2005 var endast 6.2% (SKKF 2007). Traditionen att kistbegrava är starkare på landsbygden än i städerna. Wall (2001) tror att traditionen kommer att finnas kvar, han tror till och med att kistbegravningarna kan öka igen på grund av nya invandrade grupper i samhället som bär med sig sina traditioner med kistbegravningar (Wall 2001). Detta är en åsikt han delar med andra, Worpole (2003) tror att kistbegravningar och gravvalv (tomber) är starka traditioner som inte kommer att försvinna. I vissa orter kan förvaltningar till och med se tendenser till ökning av kistbegravningarna. Detta gäller framförallt invandrartäta orter (Krusemo 2007, muntl.). Berglund A (2007, muntl.) berättar att det är vanligt när barn begravs att ha kistbegravning. Han menar att det beror

på att efterlevande inte vill utsätta barnkroppen för våldet det innebär att bli kremerad.

Rent praktiskt har en enkel kistgravplats ytmått 1,25x3 m och en familjegravplats 2,5x3 m. I de fall församlingen begraver med dubbelt gravdjup (den övre kistans lock måste ligga minst 1,5 m under marken) får det plats två kistor i en enkelgrav och fyra i en familjegrav (Krusemo 2007, muntl.).

3.2 Kremation

1887 utfördes den första kremationen i Sverige under modern tid. Till en början var det ytterst få som valde att kremera sig. Först 1961 blev kremering formellt likställd med kistbegravning (Wall 2001). År 2005 kremerades 73.8% av Sveriges avlidna (SKKF 2007). Idag begravs ungefär hälften av de kremerade i minneslund (Gustafsson 2006).

Efter kremationen kan askan gravsättas på olika sätt. Minneslund och askgravlund samt urnplatser är vanliga gravskick. En urngravplats har vanligen måtten 1,25x1,25 m. På denna yta kan det begravas nio urnor (Krusemo 2007, muntl.). Det är även möjligt att gravsätta i kolumbarium. Urnan har oftast standardmåtten 18 cm i diameter och 32 cm hög för att få plats i en nisch (Svenska kyrkan i Hägersten 2007). Ett annat sätt är att sprida askan över vatten eller naturmark. Det kräver dock tillstånd från länsstyrelsen (Wall 2001).

Kistgravplatser på Uppsala gamla kyrkogård

3.3 Promession, ekologisk begravning

Promession är en ny teknik som kallas ekologisk begravning utvecklad av biologen Susanne Wiigh-Mäsak. Tanken är att den avlidne ska förmultna på ett naturligt sätt i det övre jordlagret i marken.

“Döden är en möjlighet till nytt liv. Kroppen blir något annat. Jag vill att detta andra ska vara så positivt som möjligt” säger Susanne Wiigh-Mäsak (Roach 2003, översättning Lindgren, s.273). Ett sätt att låta kretsloppet gå vidare är att plantera ett träd eller en buske på graven som sedan kan ta upp näringen av kroppen. Växten blir en symbol för det nya livet (Promessa Organic AB 2007). Tanken är vacker men har en stor nackdel. Om växten dör eller inte ser fin ut blir det negativt laddat för de anhöriga. Ett annat problem är om trädet måste tas ner. Detta blir då ett nytt avslut i de fall då växten ses som en symbol för människan som är begravd på platsen (Rundqvist 2007, muntl.).

Rent tekniskt fryses kroppen till -18 °C och sänks

därefter ner i flytande kväve (-196 °C). I denna slutna process ångas vattnet bort och kroppen blir mycket spröd. Den sönderfaller av en lätt vibration. Kvar blir ett luktfritt organiskt pulver och eventuella metaller avlägsnas från stoftet som sedan läggs i en kista av lätt nedbrytbart material. Kistan behöver ytmått 0,40x0,40 m och ska begravas ca 0,5 m under markytan för att stoftet ska förmultna inom ett år. Ett annat sätt är att kremera det frystorkade stoftet och gravsätta askan på samma sätt som efter en vanlig kremation (Rundqvist 2007, muntl.).

Med denna teknik släpps inte kvicksilver ut i luften som vid äldre krematorier, vilket är en stor miljömässig fördel (Promessa Organic AB 2007). I Jönköping räknar kyrkogårdsförvaltningen med att kunna använda tekniken i kombination med kremation för att minska giftutsläppen från kremationsanläggningen (Rundqvist 2007, muntl.). Fortfarande är tekniken inte igång i Sverige men Jönköpings kyrkogårdsförvaltning kommer att ta tekniken i drift så fort tillstånd och lagändringar godkänner det. I dagsläget är tidsplanen att komma igång runt årsskiftet 2008-2009. Tanken är att vanliga

kistgravar ska användas för den sista vilan. I de fall då stoftet även kremeras kan vanliga gravsättningsytor för askor användas (Rundqvist 2007, muntl.). Det finns redan avlidna som väntar på att tekniken ska kunna användas (Ennart 2005).

Gravskicket har fått positiv kritik av Roach (2003) som förordar att varje människa ska kunna välja ett alternativ som passar just henne, därför måste det finnas många möjliga gravskick.

Alla är dock inte positiva till tekniken. Bland begravningsentreprenörer råder tveksamhet (Roach 2003). På samma sätt som det tog lång tid för kremationstekniken, kommer det säkert att dröja, menar Krusemo (2007, muntl.) innan den ekologiska begravningen, blir vanlig. Det krävs ett generationsskifte för att tekniken skall efterfrågas. Han menar vidare att det avgörande för att människor ska välja promession är miljöskälen, att energiåtgången halveras jämfört med kremation och att miljögifter kan avlägsnas ur kroppen är tunga skäl för människor med dagens miljöprioriterande samhällsanda (Krusemo 2007, muntl.).

Krematoriet på Bispebergs kyrkogård

Att sprida askan i havet är ett möjligt gravskick

4 BEGRAVNINGSPLATSENS BETYDELSE I SORGE- OCH MINNESPROCESSEN

Urgravar, Uppsala gamla kyrkogård

“Så liten plats en människa tar på jorden. Mindre än ett träd i skogen.

Så stort tomrum hon lämnar efter sig. En hel värld kan inte fylla det.

Så litet en människas hjärta är. Inte större än en fågel.

Rymmer ändå hela världen, och tomma rymder större än hela världen.

Ändlösa tomma rymdskogar av tystnad sång”

Ingrid Arvidsson ur Saknad (i Ågren Bolmsjö 2006 s.101)

Anledningarna till att minnes- och begravningsplatser är viktiga för oss levande är många. Anhöriga besöker dem för att minnas, ära de döda, försöka förstå, finna ro i den svåra stunden, återkomma, återuppleva och inte glömma (Worpole 2003). På detta sätt fångar Theorell & Wästberg (2001, s.7) samhörighetskänslan som bör finnas på kyrkogården: *“Vi står inför en grav och åren som den döde levt återvänder, med förhoppningar och ambitioner, med rädsla och trygghet, med triumfer och oförrätter. Några hade bråttom att leva, andra tog det lugnt. Livsöden, livsflöden. När vi vandrar på en kyrkogård mellan enstaka namn, enstaka familjer, känner vi oss inlemmade i ett sammanhang. Kultur är kunskap, minnen och gemenskap”*.

4.1 Sorgen

Döden är något som förr eller senare drabbar alla. Att födas och att dö är det vi alla har gemensamt. Trots detta är döden något som vi sällan pratar om. Att sörja en närstående är för många en mycket personlig angelägenhet. Ågren Bolmsjö (2006) menar att sorgen är livsnödvändig för att kunna leva vidare.

Förr i tiden tog familjen hand om de sjuka och efter döden gjordes kroppen fin inför begravningen av de efterlevande. Att se den döde var en naturlig del av traditionen (Bringéus 2006). Numera överlåter anhöriga omsorgen om den sjuke till vårdpersonal. 80% av Sveriges befolkning avlider på sjukvårdsinrättningar (Bringéus 2006). Efter döden

är det begravningsbyråerna som hanterar de flesta detaljer runt den döde. Anhöriga ser ofta den avlidne efter att allt är iordningställt och är inte själva med i processen vilket medför att sorgeförloppet blir mer komplicerat. Overklighetskänslorna blir starkare och sysslolösheten, att inte ha en konkret uppgift att utföra, kan vara påfrestande. För de flesta människor är det viktigt att vara en del i händelseförloppet, att se och ta hand om den avlidne är svårt men viktigt för att kunna acceptera förlusten och leva vidare (Berglund A. 2007 muntl.).

Docent Johan Cullberg (1975 i Lundin 1982) har delat in sorgeförloppet efter en nära anhörigs dödsfall i fyra faser.

1. *Chockfasen* är den kortaste fasen som varar högst en vecka. Individer kan avskärma sig psykiskt och ofta förekommer en overklighetskänsla. Förnekandet är den mest verksamma försvarsmekanismen. Utåt kan den sörjande upplevas antingen samlad och spänd eller ångestfull och kaotisk.
2. *Reaktionsfasen* inträder omedelbart efter chockfasen och brukar vara några veckor upp till ett år. Övergången från tidigare fas brukar vara tydlig. Vanligast är att den drabbade börjar gråta. Ibland kan också ilska och fientlighet vara den första reaktionen. Reaktionsfasen präglas mycket av ångest och depressivitet. Den sörjande överger successivt förnekelsen och börjar därmed ta in verkligheten i den takt som ångesten och den psykiska smärtan tillåter. I denna fas är behovet av stöd från anhöriga stort.
3. Övergången till *bearbetningsfasen* är otydlig. Den sörjande bearbetar dödsfallet genom att fundera runt händelseförloppet, tiden strax innan, själva förloppet och tiden strax efter förlusten. Den drabbade har ett behov av att ältä det inträffade och bearbetningen sker både i vaket tillstånd och i drömmar. Även tidigare minnen aktualiseras. Bearbetningen resulterar i att den sörjande stegvis frigör sig från den avlidne och accepterar det inträffade. Detta är nödvändigt för att kunna gå vidare. En obearbetad förlust skapar istället ett tomrum. Vid förlust av en närstående kan bearbetningsfasen pågå i flera år.
4. *Nyorienteringsfasen* är sista fasen i sorgearbetet under vilken den efterlevande anpassar sig till nya omständigheter. Minnen av den bortgångne är inte längre påträngande och smärtsamma, de fyller heller inte vardagen. Sorgen har läkt och personen kan leva vidare i ett nytt sammanhang.

4.2 Begravningsplatsen - en viktig plats för minnet av den avlidne

“Döden står inte endast vid slutet av livet, ett separat ting, utan finns med oss varje dag och formar vår djupaste känsla av liv och identitet. Döden är förkroppsligad inom oss, som en dödlig brist: det är vår teleologi och vårt öde. Skådad på detta sätt, förtjänar den sin egna värdiga estetik. Man bör alltid komma ihåg att människans sista landskap var också bland de allra första. För det var först då människan började uppmärksamma passagen och dödsplatsen som de upptäckte sin mänsklighet (Worpole 2003, s.199, egen översättning)“.

Redan under 1800-talet började synen på kyrkogården att förändras, den fruktade platsen blev alltmer en viloplats även för de levande (Theorell & Wästberg 2001). Detta synsätt har ökat i omfattning och idag utformas kyrkogården i hög grad med tanke på de efterlevande.

Theorell & Wästberg (2001, s.9). beskriver kyrkogården som ett väsen: *“En kyrkogård är en förtrollad lokal där våra inre bilder av icke närvarande vänner och anhöriga kallas fram vid anblicken av en symbol, ett namn”.* Kyrkogården hänvisar *“till det som icke längre är och inte kan gestaltas. Därför är mötet med kyrkogården ett försök att närma sig det enda vi inte kan uppleva: den egna döden. Kyrkogårdens rum är glömska förvandlad till hågkomst (Sommer 1998 i Theorell & Wästberg 2001 s.9).”*

Worpole (2003) menar att begravningsplatsen är tidlös, att den är ett steg in i en värld bortom mänsklig kontroll. Han menar att den är ett av de attribut som gör en stad till en stad. En välbehövlig påminnelse om vår historia och att vi alla någon gång kommer att gå vidare. Han anser att det är viktigt att samhället fortsätter att anlägga begravningsplatser och minnesmärken centralt i städer. Att välja bort dessa är att förneka döden och vår gemensamma historia. Förfallna och förstörda begravningsplatser ger ett intryck av en nihilistisk politisk och filosofisk samhällssyn, en 1900-talets tomhet. De historiska kyrkogårdarna är gjorda för att vara upplyftande moraliska oaser och reflekterar över tidens ideal, drömmar och smak (Worpole 2003).

Ritualer runt den döde har många funktioner, bland annat att hjälpa anhöriga att förstå förlusten, att kunna acceptera och att kunna leva vidare (Lundin 1982). Traditionen är ett stöd i en svår situation som minskar stressen hos de sörjande. Worpole (2003) tycker sig se att dagens ifrågasättande av vad som är religiösa

och kulturella yttringar skapar en osäkerhet angående begravningstraditioner. Tradition och religion är tätt sammanlänkade och sekulariserade människor känner inte samma trygghet som aktivt religiösa människor, i ceremonier och symbolspråk.

Att begravningsplatsens fysiska uttryck förändras långsamt kan bero på att besluten är oåterkalleliga och att anhöriga ofta måste bestämma för den avlidnes räkning. Den efterlevande är så att säga *“better safe than sorry”* och intar därmed en försiktig hållning och följer traditionen när hon ska välja gravsätt åt den avlidne (Andersson S-I 1997).

Berglund A anser att mänsklighet är otroligt viktigt i sorgprocessen. Han menar att alla besökare ska se och känna att begravningsplatsen är skapad av människor, för människor. Det kan te sig på olika sätt. I den sörjandes utsatta situation måste hon kunna känna igen sig, känna sig trygg och ha något att rikta sin sorg mot. Ofta är önskan stark att ha en gravplats att gå till men skötsel aspekten, att binda upp sig, kan kännas svårt. Människor flyttar och skötsel aspekten är ett skäl till att anhöriga på ett negativt sätt känner sig bundna till platsen. Ibland är det den äldre generationen som väljer minneslund för att inte vara till besvär, trots att anhöriga kan behöva sköta en grav som en del i sorgprocessen (Berglund A. 2007 muntl.).

Minneslund på Viksta kyrkogård

Viksta kyrkogård inramad av en vacker stenmur

4 BEGRAVNINGSPLATSENS BETYDELSE I SORGE- OCH MINNESPROCESSEN

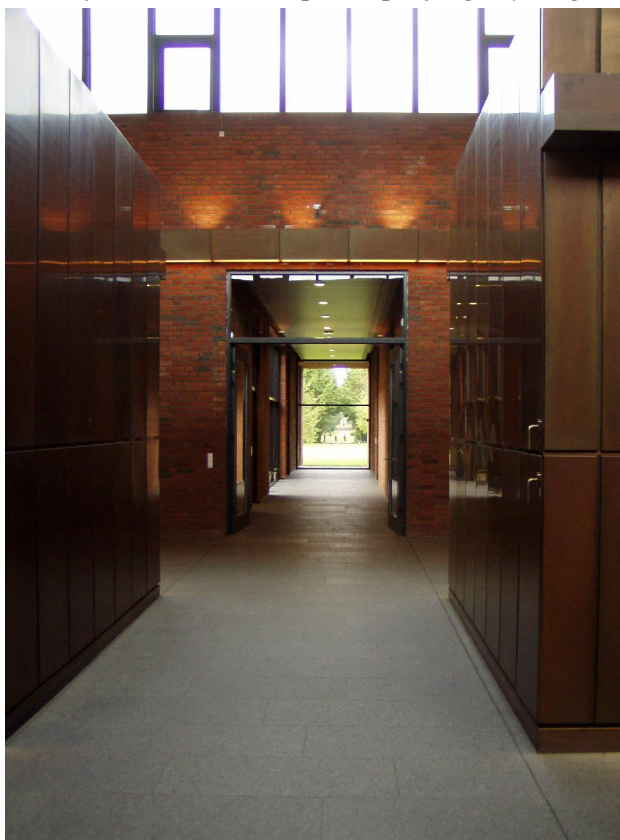

Judiska gravplatser på Oljeberget i Jerusalem

*“Jag vandrar i min trädgård
med döda vänners hand i min.
Ålderdomens vita frost kom hastigt för min
generation,
kallt, kallt, kallt, de dog så tyst och stilla.”*

(Jarman 1996, s.81)

Utsikt från krematoriet på Bispebjergs kyrkogård

Minneslunden har enligt Berglund A. (2007 muntl.) en viktig funktion, anonymiteten skapar en möjlighet att sörja och minnas vem jag vill i närmaste minneslund. Mentalt är minneslundar starkt sammanlänkade trots det geografiska avståndet mellan dem. Om min farmor ligger i en minneslund i Haparanda kan jag ändå tända ett ljus för henne i Uppsala därför att minneslundarna är tankemässigt sammanlänkade. Han menar vidare att minneslunden därför är mycket viktig men dess stora svaghet är att namnet på den döde inte finns någonstans. För sorg- och minnesprocessen har det stor betydelse att namnet finns som en faktisk närvaro att rikta sina tankar mot.

Något som Berglund A. (2007 muntl.) påpekar är att igenkänningsmomentet på begravningsplatsen är betydelsefullt. Tryggast blir besökaren när bilden som denne har inom sig av begravningsplatsen stämmer med det fysiska mötet. Det är viktigt att skapa en känsla av att komma hem, en möjlighet att identifiera sig med platsen och att känna samhörighet med andra i liknande situation. Människlighet återkommer han till. Begravningsplatsen måste vara en mänsklig plats, en symbol för livet som har varit (Berglund A. 2007 muntl.).

För att känna samhörigheten och kunna identifiera sig med platsen måste besökaren kunna göra platsen till sin egen. Att smycka en gravplats är ett sätt att “övervinna platsen”; judar lägger en sten som ett spår av sitt besök, muslimer ber en bön, kristna tänder ljus och smyckar med blommor. Varje människa behöver hitta sitt sätt att identifiera sig med platsen, att sätta spår och att göra den till sin, för att känna trygghet och lugn (Bringéus 2006).

Rundqvist (2007, muntl.) har en intressant iakttagelse; gravplatsen i sig är intressantast just vid gravsättningen. Om sedan namnet på den gravsatta finns någonstans i närheten blir detta senare föremål för uppmärksamheten. Det är dit efterlevande riktar sina tankar, stannar upp och sätter blommor. Askgravlunden är exempel på denna typ av plats.

Vidare menar han att minneslundskonceptet är svårare. I avsaknad av en markering av personen som sörjs, söker de efterlevande “sin egen” plats och inte den gemensamma, anvisade smyckningsytan. Därför händer det ofta i minneslundar att det trots lokala bestämmelser läggs blommor och tänds ljus utspjutt, vid sidan om planerade smyckningsytor. Anledningen till detta menar han är att minneslunden är svårare att identifiera sig med i sorg- och minnesprocessen, än en markerad gravplats (Rundqvist 2007, muntl.).

Vid kremation följer de efterlevande oftast inte kistan till den sista vilan. Detta är en viktig skillnad mellan kist- och urngravsättning. Att följa kistan och se nedsättningen i graven menar Worpole (2003) historiskt sett har varit en av de viktigaste delarna i begravningsceremonin.

Många krematorier ligger i källare och är inte anpassade för att anhöriga ska kunna närvara. Ett av få exempel på ett krematorium där anhöriga faktiskt har möjlighet att följa hela processen är Bispebjerg kyrkogård i Köpenhamn. Där är lokalerna vackert utformade för att göra kremationen till en fin stund. Den som vill har möjlighet att närvara under hela förloppet. Genom att ha den möjligheten blir dödsfallet och sorgprocessen mer verklig för de anhöriga och situationen kan då vara lättare att acceptera.

När en person har avlidit är det i första hand dennes önskan om gravskick som skall respekteras (Begravningslagen 1990:1144). Det finns personer som väljer att inte ha någon begravning alls (Gustafsson 2006). Dessa icke-begravningar kan medföra att de anhöriga inte har möjlighet att avsluta sitt sorgearbete. Därför är det viktigt, för sina anhörigas skull, att noga tänka igenom vilka önskemål som förs fram angående sin egen död. Det är trots allt de efterlämnade som skall leva med de beslut som fattats och därför bör det skapas förutsättningar för ett enligt dem värdigt avslut (Staarup 1997).

4.2.1 Tidigare studier beträffande begravningsplatsens betydelse

Enligt Lundin (1982) är besöken vid graven för den sörjande ett sätt att kompensera tomrummet efter den avlidne. Ofta dämpas ångesten under gravplatsbesöken. Att ha en plats med den dödes namn markerat försvårar förnekelsen av att den närstående är bortgången.

I sin studie har Lundin (1982) sett att faktorer som årstider, avstånd och tidsmässiga möjligheter att besöka en gravplats är av underordnad betydelse för besöken. Första året efter att ha förlorat en närstående besöker anhöriga gravplatsen i genomsnitt minst en gång per vecka. När den efterlevande går över i sorgens nyorienteringsfas minskar besöksfrekvensen men besöken är fortfarande betydelsefulla. Årsdagen är en viktig milstolpe i sorgprocessen. Dagarna före årsdagen brukar besöksfrekvensen öka. Händelseförloppet strax före dödsfallet återupplevs och ångesten brukar öka. När årsdagen väl är över upplever många en lättnad. Det är ofta ett viktigt avstamp mot ett nytt sammanhang. När

sorgeprocessen är över behåller begravningsplatsen en viktig betydelse där vi möter våra anhöriga i minnet.

I en brittisk undersökning studerades attityder till kistbegravning och kremation. Det visade sig att kvinnor i högre grad än män föredrar kistbegravning, av den anledningen att de tycker att gravplatsen känns mer meningsfull att besöka då kroppen finns kvar. De ansåg även att det kändes lättare att behålla en kontakt med den avlidne när kroppen var bevarad. Det visade sig också att kistbegravda människor oftare besöks av anhöriga än kremerade människor (Davies & Shaw (1995) i Worpole (2003) s.157). Jag frågar mig om detta beror på att de som upplever sorgen som mycket svår väljer kistbegravning eller om det i efterhand visar sig att det känns betydelsefullare att besöka en kistgrav än en urngrav. Det kan också vara så att de som väljer kremation har andra sätt att sörja och platser att besöka än de som kistbegraver den bortgångne. Enligt Berglund A (2007) är det mycket vanligare att begrava barn i kistgrav än vuxna. Kanske kan detta bero på att bandet till barnet är extra starkt.

Arvidsson (2001) skriver att forskning idag visar att människan bearbetar sina problem bättre i en rogivande miljö som till exempel på en begravningsplats, speciellt när det gäller oväntade dödsfall som barn och foster. Gravsättningen kan tyckas symbolisk men dess värde ska inte underskattas. Symbolik och symboliska handlingar i detta sammanhang har stor betydelse. Det är viktigt att ha något att rikta sorgen mot.

Det finns många anledningar till att besöka en gravplats; att hedra minnet av den avlidne, att komma nära, att minska övergivenhetskänslorna, att försöka förstå vad som har hänt eller att fylla ett aktivitetsbehov. Lundin (1982) menar att den konkreta platsen där den döde är begravd fyller ett tomrum som psykologiskt ger en möjlighet att fortsätta en plötsligt avbruten dialog. Över tiden är begravningsplatsen viktigast som minnesplats för de anhöriga.

4.3 Den läkande naturen

Idag finns det ett stort intresse för naturmiljöer som plats för rehabilitering, både av fysiska och psykiska sjukdomar. Sorgen är inte en sjukdom men vissa av känslouttrycken; ångest, handlingsförlamning, gråtattacker, beslutsångest och uppgivenhet som kan uppstå i sorgesituationer, är besläktade med psykiska utmattningssjukdomar och depression. Den efterlevande förlamas av sorgen, behovet av trygghet och identifikation ökar. Maddison och Walker (1967 i Lundin 1982) har i en intervjuundersökning angående

änkors sorgereaktioner utgått ifrån att sorgereaktionen efter en nära anhörigs död kan ses som en psykisk kris.

Det är relevant att fördjupa mig i forskning runt grönskans läkande funktion. Det finns mycket att lära av denna forskning i utformningen av framtida begravningsplatser.

En fransk munk skrev redan på 1200-talet en avhandling angående trädgårdens läkande effekt. Han studerade klostrets sjuka och såg att de som låg intill klostergårdens grönska hade en snabbare tillfriskningstid än de som inte hade utsikt över klosterträdgården (Worpole 2003).

Bjerre (1876-1964) var en framstående svensk läkare och psykoterapeut under början av 1900-talet. Han hävdade att den grundläggande driften hos människor är samhörighetsdriften, att vara en del av någonting större i en ständigt pågående livsprocess. I denna process är aktiviteter som skapar mening och struktur viktiga. Att leva i kontakt med livets egen process, naturen och dess lagar stärker ens egen livsprocess enligt Bjerre. Han menade att naturen och trädgårdsarbete i sig har en läkande förmåga, särskilt för människor i kris (Grahn 2005). Detta är något som är viktigt att tillämpa i utformningen av begravningsplatser. De anhöriga ska känna sig tillhöriga och kunna få tilltalande intryck av omgivningen på ett enkelt och stillsamt sätt.

På 1960-talet gav Searles ut en bok, *The nonhuman environment*, där han hävdar att naturen är mycket viktig för människor i kris och psykisk sjukdom. Detta beror enligt Searles på att människan har ett kravlöst förhållande till naturen (Searles 1960). Enligt Searles (1960 i Andersson & Olsson 1982) finns det inom människan - medvetet eller omedvetet - en känsla av "relatedness", anknytning eller förhållningssätt som innebär att människan uppfattar sig snarare som en del av naturen än en besökare i naturen.

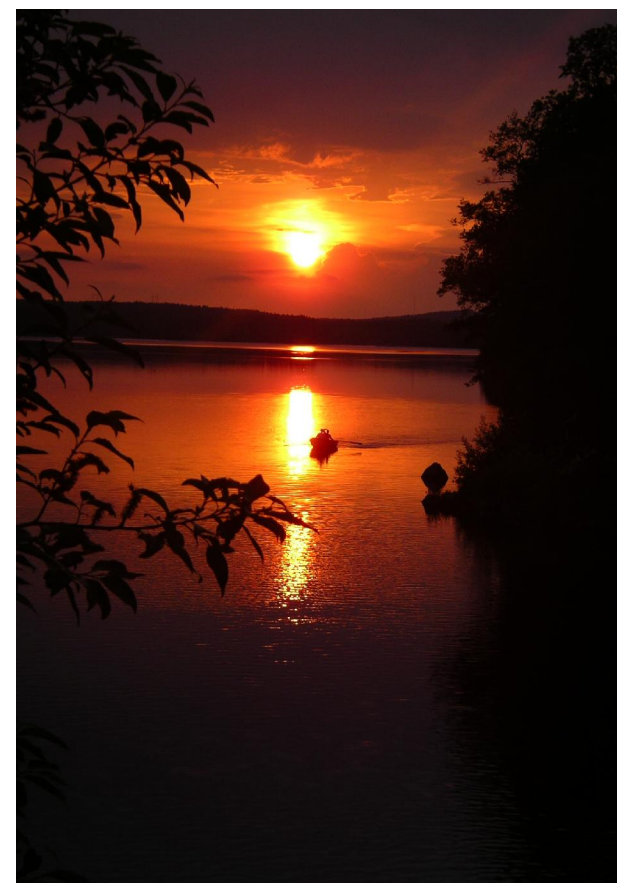
Searles menar att ett nyfött barn inte skiljer sin identitet från sin omgivning utan uppfattar sig som en del av mamman och sin omgivning. När barnet blir äldre förstår hon att hon är en självständig individ skild från sin omgivning och även skild från sina föräldrar. På det omedvetna planet menar Searles att banden finns kvar till omgivningen såväl som till föräldrarna. Därför identifierar hon sig också med sin omgivning (Searles 1960 i Andersson & Olsson 1982).

Vidare hävdar Searles att människan i ett utsatt skede i livet behöver en stabil omgivning. Människors

relationer kräver respons, uppmärksamhet som hon inte alltid orkar svara upp till. Naturen däremot existerar trots människans medverkan eller icke-medverkan och ställer därför inte samma krav på motreaktioner. När individen inte orkar med kraven som ställs i ens mänskliga omgivning kan relationen till naturen vara det denne orkar med. Enklast att förhålla sig till är döda ting som stenar, torra trädstammar och liknande, sedan kommer växtlighet, djur och mest krävande är mänskliga relationer. Undermedvetet kan naturen läka människan och stegvis kan människan ta tag i de relationer denne för stunden orkar med.

En annan viktig del i detta menar Searles är igenkännandet av platsen. Identifiering med sin omgivning är centralt för att skapa så lite psykisk stress som möjligt (Searles 1960). Eftersom naturen inte ställer krav på uppmärksamhet får individen tid för självrannsakan med möjlighet att ta in intryck från omgivningen i sin egen takt, för att fundera, sörja och sedan kunna gå vidare. Om människan känner igen sig och kan identifiera sig med platsen skapas en större trygghet som hjälper välbefinnandet.

Kaplan och Kaplan har lagt fram en teori om att människor har två typer av uppmärksamhet, riktad och spontan. Den riktade uppmärksamheten används i vårt

4 BEGRAVNINGSPLATSENS BETYDELSE I SORGE- OCH MINNESPROCESSEN

moderna samhälle när vi koncentrerar oss, som vid skrivbordsarbete eller bilkörning i stadstrafik. Vi behöver sortera och prioritera sinnesintrycken och det kräver koncentration. Den spontana uppmärksamheten använder vi när vi tex hör buller eller hör en fågel kvittra. Den spontana uppmärksamheten är kopplad till hjärnans äldsta delar och aktiveras mest när vi rör oss i naturen. Denna typ av uppmärksamhet kräver inte energi till skillnad från den riktade uppmärksamheten då koncentration krävs för att sortera och analysera information. Därför är naturmiljöer vilsamma för människan. I utsatta situationer, trötthet, utmattning eller i sorg är denna typ av miljö extra viktig för att kunna återhämta sig och få ny energi (Grahn 2005). Aidssjuka Derek Jarman säger *“Jag kan titta på en växt i timmar, det skänker mig stor frid”* (Jarman 1996, s.57).

Jarman hanterade sin egen annalkande död genom att under lång tid bygga upp en smärtans trädgård runt sin stuga i Dungeness i sydöstra England. På den ogästvänliga grusslätten vid havet byggde han långsamt fram trädgården med föremål som blåst iland och salttåliga karga växter. Det som från början var ett sätt att hitta mening med sina dagliga promenader resulterade i ett sekulariserat dödsmonument över sitt eget liv och sin egen död som skapade mening för honom själv i väntan på att sakta brytas ned av sin sjukdom. Växternas kamp mot det ogästvänliga klimatet liknade Jarmans strävan mot sin sjukdom. Uppbyggnaden av trädgården blev ett uttryck för hans egen sorgprocess som resulterade i att acceptera

vandringen mot döden. Vartefter Jarman själv tynade bort växte trädgården fram i sin karga enkelhet där vinden och solen härskar. Trädgården blev ett dödsmonument över en stor mans liv i sin uttrycksfulla enkelhet (Jarman 1996).

I *“Naturens betydelse i en livskris”* (Ottosson 1997) får läsaren följa författarens dramatiskt förändrade livssituation efter att han i en olycka drabbats av en hjärnskada. Efter olyckan orkade Ottosson inte med mänskliga relationer. Han drogs till naturen som gav honom en känsla av samhörighet, trygghet och igenkännande. Till en början var det stenen som gav störst intryck genom att som han beskriver det, utstråla trygghet, tidlöshet och harmoni. När han inte klarade av mänskligt sällskap kände han samhörighet med naturen. Han skriver: *“Det är som om stenen också kunde absorbera sorgen. Dela den utan att själv förbrukas. Tårarna som hamnar på en varm stenhäll förångas, försvinner och delar av sorgen med den.”* (Ottosson 1997 s.17) Han upplevde ett stort behov att få vara ensam med naturen. Han beskriver att han efter en tid även började uppskatta stora träd. De gav honom en känsla av tröst och tidlöshet. Sjön och havet blev så småningom också platser som var viktiga för honom, speciellt stranden med vågorna som sköljer upp i en sorts urtidspuls. Oföränderligheten var det som så starkt påverkade honom och känslan av att alla är lika inför naturen, känslan av att kravlöst bara få vara (Ottosson 1997). Både Searles och Kaplans teorier stämmer väl in på Ottossons känslor.

Patrik Grahn (2005) menar att upplevelsen av det gröna är helt avgörande för om parken/begravningsplatsen ska upplevas som avstressande. I studier har forskare kommit fram till att människor särskiljer åtta huvudkaraktärer av arketypisk natur som bygger upp grönstrukturen runt oss. Av dessa åtta, *rofylld, vild, artrik, rymlig, öppen, privat, social och kulturell* är det fyra som tilltalar de mest stressade och sårbara människorna. Dessa är (Grahn 2005, s.141):

1. Rofylld Ro och tystnad. Andakt. Ljud från vind, vatten, fåglar och insekter. En egenskap som signalerar vårdnad, renhet, upphöjdhet och lugn. Inget skräp, ogräs, buller eller störande människor.
2. Vild Vild natur där växter ser ut att vara självsådda. Lav- och mossbelupna stenblock, gamla stigar, mystik och association till sägner.
3. Artrik Erbjuder mångfald av djur- och växtarter, bär, svampar, fjärilar, fåglar

Ovan och nedan: Rogivande miljöer som aktiverar de spontana sinnesintrycken

och blommor. En egenskap som associeras till Edens lustgård.

4. Rymlig

Erbjuder en vilsam känsla av att komma in i en annan värld, en sammanhållen helhet, som en bokskog, en havsstrand, en plats dit eremiten kan söka sig för begrundan och eftertanke.

Något mycket intressant är att egenskaperna hos dessa naturkaraktärer, helt eller delvis, är egenskaper som återkommande efterfrågas i intervjuer och litteratur angående hur begravningsplatsen bör utformas i framtiden.

Grahn (2005) refererar till professor Roger Ulrich (1993) vars teori handlar om att människan reflexmässigt reagerar på impulser i omgivningen om fara respektive trygghet. När fara uppfattas går signaler till ett område i de äldre delarna av hjärnan som aktiverar det sympatiska nervsystemet som i sin tur sätter igång en ökad hormonproduktion och blodcirkulationen, pulsen, stiger. Kroppen hamnar i alarmberedskap som i vissa situationer kan vara en livsviktig funktion avsedd för att reagera med flykt eller attack.

Enligt Ulrich reagerar kroppen ofta på detta sätt i dagens tidspressade och stressiga samhälle där det heller inte finns lika många miljöer som signalerar trygghet. Savannliknande landskap som ängs- och hagmarker är exempel på trygghetsskapande landskap, speciellt om där finns vatten menar Ulrich (1993 i Grahn 2005). Detta är viktigt att ta fasta på. Jag känner själv igen mig i hans beskrivning av öppna marker med vatteninslag som skapar trygghet och lugn. Worpole (2003) menar att savannens öppna landskap framkallar en känsla av gränslös naturrikedom men att människan i stunder av otrygghet ändå känner sig säkrast i skogsmarker. Därför är det viktigt, för att framkalla rätt känslor hos besökaren, att kombinera flera naturtyper då grundförutsättningarna på platsen tillåter det.

Begravningsplatsen är en viktig mötesplats mellan de levande och de döda, en plats där vi möter anhöriga i minnet. Det är också viktigt att komma ihåg att begravningsplatsen är en del av det rörliga friluftslivet. Många människor använder begravningsplatsen i ett rekreativt syfte som ett mål för en utflykt. Den svenska allemansrätten har givit oss en möjlighet och vana att röra oss över marker och vistas i naturen. Kanske är det därför viktigt för oss med en naturmiljö även när det handlar om livets slutskede och begravning.

Enklast att förhålla sig till i ett utsatt skede av livet är enligt Searles (1960) döda ting som exempelvis stenar på en strand. Naturen ställer inga krav på respons och motreaktioner vilket skapar lugn.

5 SYMBOLSPRÅKET PÅ SVENSKA BEGRAVNINGSPLATSER

Assistens kyrkogård

*Cirkelsymbolen på gravsten från 1100-talet,
Reso kyrkogård*

I detta kapitel tas ett urval av intressanta symboler upp, både historiska och från dagens samhälle. Kapitlet är begränsat till att behandla ett urval av symboler, främst från den svenska traditionen.

Begravningsplatsens symbolspråk skapar en viktig prägel. Dessa symboler är ett av de attribut som gör att begravningsplatsen skiljer sig från vanliga parker och trädgårdar (Berglund 1994). Genom tiderna har dessa symboler förändrats. Symbolspråket visar platsens ålder och dess historia (Theorell & Wästberg 2001).

Idag sker en stor förändring i symbolspråk, vi får influenser från andra länder genom invandring och omvärldsintyg (Rundqvist 2007, muntl.). Dessutom förändras symbolspråket genom att vårt samhälle sekulariseras allt mer (Berglund A 2007, muntl.). Symboler som finns på gravstenar presenteras i bilaga 3. Nedan har jag fokuserat på symboler som påverkar begravningsplatsens uttryck och formgivning i stort.

Cirkeln är en allmänmänsklig omslutande form som symboliserar evigheten och naturens kretslopp (Sörensen 2006). Cirkeln är vanlig i de flesta religioner.

Symboliskt sägs att rinnande vatten sköljer bort det gamla livet och helgar det nya och har ett samband med vår födelse. De flesta människor fascinerar av vatten. Vatten är också en symbol som är gemensam för många religioner (Uddenberg 1995).

Stenens beständighet utstrålar trygghet, tidlöshet och harmoni (Ottosson 1997).

Trädet är inom många religioner enligt Worpole (2003)

Allahelgons dag, Uppsala gamla kyrkogård

en symbol för odödlighet.

Skogen symboliserar skydd för skandinaver medan sydeuropeerna ser skogen som ett tillhåll för onda andar och därför förknippar skogen med rädsla (Worpole 2003). För att inte naturmark ska ge ett skrämmande intryck är det viktigt att låta skogspartier vara glesa med gläntor så att mycket solljus når marken för att skapa en trygghetskänsla. Växtlighet tilltalar människan, oavsett vilken tradition hon är uppväxt i. Det viktiga är att gestalta miljön på ett passande sätt.

Monumentala platser har i alla tider varit en symbol för respekt och ihågkommande av starka personer och härskare. Det finns exempel från olika tider och religioner. Pyramiderna i Egypten är ett tidigt exempel (Worpole 2003). Gamla Uppsala gravhögar och Stonehenge, är ytterligare exempel på monumentalt skulpterade landskap som gjort starkt intryck i många traditioner. Både muslimska gravplatser och kristna begravningsplatser har monumentala inslag som the Mosque of the Tekke of Hala Sultan i Larnaca på Cypern och Skogskyrkogården i Stockholm (Worpole 2003). Det monumentala uttrycket skapar en respekt inför dödens allvar. Dessa platser representerar tidlösheten genom att de är oförgängliga. Worpole (2003) menar att dagens begravningsplatser ofta saknar dessa starka grepp.

Många av de viktiga symboliska attributen på kyrkogården så som stenar, vatten och krattat grus, är grundelement i japansk trädgårdskonst och i meditationsträdgårdar. Det finns mycket att lära av den långa traditionen av trädgård som finns i Japan.

5.1 Symbolikens och naturens religiösa anknytning

Yakamotos (1969 i Lundin 1982) undersökning av religionens betydelse i sorgesituationer visar, inte oväntat, att religioner har en tröstande funktion i sorgprocessen. En uttalad religiositet kan också ge stöd i valsituationer gällande ceremonier och hantering av den avlidne. Lundin (1982) menar dock att även många människor som inte uttalat tillhör en religion är mer allmänt troende. Denna påverkar sorgprocessen, valet av begravnings seder och valet av gravplats (Lundin 1982).

Traditioner och ceremonier är ett stöd i en sorgesituation men även i det kvarstående minnesarbetet. Genom att följa den kulturella traditionen har den efterlevane något att förhålla sig till och ta stöd av. Personen behöver inte göra alla val

själv utan kan förlita sig på att ceremonierna blir som de "brukar vara". Att veta hur begravningen går till är en trygghet. Därför är det viktigt att inte göra stora förändringar under kort tid. En borgerlig begravningsceremoni kan vara ganska lik den traditionellt kristna, istället för att helt ta bort mullpåläggningen på kistan lägger begravningsförrättaren istället ofta tre rosor. På det sättet blir symbolhandlingarna inte så förändrade. En förnyelse av tradition, ceremoni och utformning av begravningsplatsen är till för att skapa ytterligare dimensioner för besökarna. Förändringarna är ett resultat av uttryckta behov (Bringéus 2006).

Berglund A (2007, muntl.) menar att även oreligiösa människor har behov av symboler, att ge bilder och handlingar värden utöver de synliga, därför kommer vi att se nya symboler kanske mer personliga som ibland endast den dödes närmaste krets vet betydelsen av.

Han tror även att detta symbolsökande är ett omedvetet sökande efter en religiös anknytning, att ha något utöver sig själv att förhålla sig till, något som binder ihop vårt liv och ger en mening med det som sker. Att inte ha en religion att luta sig mot i svåra stunder sätter press på individen (Berglund A 2007, muntl.).

Att den kristna kyrkans auktoritet försvagas innebär inte att behovet av heliga upplevelser minskar (Uddenberg 1995). Tvärtom frammanar dagens konsumtionssamhälle och tekniska utveckling ett behov av motvikt för att skapa balans i tillvaron. Människan vill uppleva något beständigt i tillvaron som är större än henne självt. I Uddenbergs (1995) undersökning av människans behov av sakrala upplevelser satte informanterna ofta naturen i kontrast till tekniksamhället. Djur, växter, vatten och stenar sågs, genom att inte vara formade av människan, som budbärare från en värld annorlunda än vårt moderna tekniska samhälle. *"I skog och mark, vid havet eller på fjällheden kunde våra informanter träda i kontakt med de krafter som format världen långt innan människorna trädde in på scenen. Där mötte de tidsförlopp av större dimensioner än vardagens pressade tidsschema. Årstidernas rytm med lövsprickning, blomning, bär och svamp gav dem antydningar om en år efter år återvändande skapande kraft som inte i första hand tjänar människorna, men som även de kan få delaktighet av"* (Uddenberg 1995, s. 55-56). Detta i sig skapar ett lugn och en trygghet, livet i naturen går vidare med eller utan mig. Jag får vara passivt delaktig när jag inte orkar något annat (Searles 1960).

I Sverige är naturen av stor betydelse för de flesta. Så stor att naturen står för många sakrala upplevelser (Uddenberg 1995). Enligt Uddenbergs (1995) undersökning känner över 70% av svenskarna en kontakt med tillvarons sammanhang när de vistas i naturen. Där möter de något som är större än människan själv och som manar till ödmjukhet. Jag tycker att Anders Frostenssons psalmvers 289 speglar denna natursyn: *"Guds kärlek är som stranden och som gräset, är vind och vidd och ett oändligt hem"* Att komma hem är ett vanligt sätt att se på döden. Därför vill vi också känna oss hemma på begravningsplatsen.

Att ingå i tillvarons helhet, känna naturens kraft, är en upplevelse som under alla tider ingivit människan respekt och vördnad. Vissa naturupplevelser har upplevts närmast heliga. Således är natur nära förknippat med tro och religion, vilket egentligen inte är något nytt. I alla tider, hos alla folk, har det funnits någon form av religion, oftast nära hopkopplad med naturen. Vi föds med ett behov av religiösa upplevelser och detta behov kan enbart fyllas genom personlig erfarenhet. Vi har en nedärvd känsla eller sensorium för *"det heliga"* och *"helighetens envisa vägran att försvinna"*. För många är det i naturen vi får våra andliga upplevelser (Uddenberg 1995). Naturen som finns omkring oss verkar allt oftare få

symbolisera det heliga, det sakrala i människans längtan – en ny sorts kyrka (Sörensen 2006).

Naturen måste inte vara outgrundlig för att betraktas som andlig. Genom att vi besjalar den, alltså ser den som ett väsen får naturen en andlig dimension. En spegelblank liten insjö omgiven av björkar eller en milsvid utsikt från ett kalvfjäll är exempel på platser som ofta uppfattas som besjälade (Neuman 2000 i Sörensen 2003).

Worpole (2003) menar att det finns en utmaning i att sammanlänka den mänskliga närvaron till naturliga värden igen. Vissa former av jord, himmel, träd och sten frambringar en känsla av befrielse, andra framkallar obehag. Han menar att det avgörande är hur vi närmar oss platsen första gången. Vi måste skapa riktningar i miljön så att besökaren känner frihet och trygghet.

Det är en utmaning att skapa begravningsplatser som i symbolik och formspråk kan fylla ett sakralt behov hos besökaren som får denne att slappna av och känna trygghet utan att känna sig påtvingad en oönskad andlighet och religiositet.

6 BEGRAVNINGSPLATSEN IDAG OCH I FRAMTIDEN

Assistens kyrkogård, Danmark

I detta kapitel beskrivs vilka behov begravningsplatsen fyller idag. En licentiatstudie tas upp som visar tendenser för hur behoven kan tänkas utvecklas för begravningsplatsens funktioner i framtiden.

Den traditionella kyrkogården med trädkrans, klippta häckar och enskilda gravar med sten och gravrabatt är inte mer än 100-200 år gammal. Ändå har kyrkogårdarna starka kopplingar till den svenska kulturen och förmedlar betydelsefulla känslomässiga upplevelser (Sörensen 2003).

Idag berikas grönstrukturen i centrala delar av städer ofta av begravningsplatser med trädkransar och stora träd. Begravningsplatser som när de anlades oftast placerades utanför stadskärnan, dit staden nu vuxit ut. Begravningsplatsen möter människors behov av stillhet genom att erbjuda en meditativ miljö med möjligheter till en paus i vardagsstressen. Den fyller också ett rekreativt behov, kan bli eftertänksamhetens och minnenas trädgård, i kontrast till stadens livspuls och det mer aktiva liv som pågår i allmänna parker (Sörensen 2003).

I dagens mångkulturella samhälle finns det särskilda begravningsplatser för människor tillhörande olika religioner och trosuppfattningar. I svensk lag är det reglerat att det inom det egna eller ett närbeläget förvaltningsområde ska finnas möjlighet att begravas

Uppsala gamla kyrkogård

enligt sin religionsutövning (Begravningslagen 1990:1144). Det är viktigt att möta alla människors behov. Mångfalden på begravningsplatsen kan skapa möjligheter. Sörensen (2003) menar att de traditioner som kommer från övriga världen inspirerar vilket troligtvis leder till att symbolspråket kommer att bli mer varierat.

Något som blivit allt vanligare på gravplatser, framförallt där det ligger barn, är att anhöriga lägger leksaker och gosedjur. Glasänglar, brev och fotografier förekommer också ofta. Det visar på ett behov individen har att uttrycka sig, att visa vad hon känner och hur hon mår.

I vissa länder i Europa, bla Danmark, Tyskland och Frankrike finns ett stort intresse av att nyskapa och utveckla seder och traditioner på begravningsplatsen. Många kyrkogårdsarkitekter i dessa länder har ett djärvare tankesätt och vågar sticka ut med idéer och design som visas upp på mässor (Åkesson 2006).

Ett nytt sätt att skapa en symbolisk ritual, skriver Åkesson (2006) kan vara att göra ett handavtryck av den dödes hand som en del av gravstenen. När den efterlevande besöker gravstenen lägger hon sin hand mot den dödes, en egen ceremoni som skapar en starkare koppling till platsen. Eller tänk att ha en liten del av sin döde makes aska i ett smycke runt halsen! En fransk guldsmed har skapat vackra cylindrar av guld, med en liten mängd aska i, att hänga runt halsen. Dessa nya impulser visades på en dödsmässa i Paris (Åkesson 2006). Kanske kommer även denna typ av traditioner med tiden att efterfrågas även här i Sverige.

Traditioner som har sina rötter i andra länder anammas med tiden i vår egen kultur. Ljuständningen på begravningsplatsen är ett tydligt exempel på det. Traditionen är relativt ny i Sverige. Först vid mitten av 1900-talet började vi i Sverige att tända ljus på gravplatser och idag är traditionen en viktig och självklar del i rutinerna för de allra flesta av oss (Berglund A 2007, muntl.).

Fotografier på gravstenarna, ingraverade eller bakom glas, är en tradition som funnits i Sverige men försvunnit under 1900-talet. Traditionen är återigen på väg att bli vanligare. Nu kommer influenserna söderifrån (Sörensen 2006).

Åkesson (2006) menar att begravningsplatsen utseende går i en riktning mot kollektiva gravplatser som inte kräver ständig tillsyn. Hon menar att

urnlunder, asklunder och urnhus är gravskick som kommer att bli allt vanligare.

Nya gravmonument och pampiga gravplatser tillhör ofta svenskar med rötter utomlands. I latinska länder är det vanligt med pampiga gravmonument av diabas med förgyllda bokstäver. Det är inte omöjligt att det återigen kommer att bli vanligare med mer påkostade gravplatser med individuell karaktär när invandrade människor börjar begravas på nordiska begravningsplatser (Kulturcentret assistens 2007).

Andersen (1997) menar att uttrycket på begravningsplatsen generellt idag har blivit allt svagare. Själva kärnan i gestaltningen har blivit undanträngt av parkkaraktären. Vi frossar i mycket friväxande buskage och är alltför försiktiga med symboliska attribut som påminner oss om att platsen är ämnad för de dödas sista vila. Han anser att det är mycket viktigt att särskilja kyrkogårdsarkitekturen.

Worpole (2003) menar att det finns arkitektoniska förutsättningar för att skapa starka kyrkogårdsmiljöer men att vi inte vågar använda dessa uttrycksätt och därmed skapas identitetslösa platser som inte fyller de behov som uttrycks idag. Han menar att kyrkogårdsarkitekturen inte håller samma mått som övrig modern arkitektur. I städer undviks ofta döden och dess attribut att uttryckas. I landskapskonst har arkitekter dock ibland inspirerats av forntida gravmonument, som har en historisk distans till dagens människor. Stora forntida gravmonument som Gamla Upsala gravhögar manifesterar döden och kan användas som inspiration i skapandet av uttrycksfulla monumentala begravningsplatser för att ge platsen en stark stämning.

Enligt Berglund (1994) upplevs en begravningsplats som andligt laddad eftersom platsen innehåller element som kan upplevas andliga. Det kan t ex vara närvaron av vatten, en gammal kyrka, stenar, men också lång historisk kontinuitet som kan ge stämningar av andlighet. Symboler bidrar också till skillnader mellan begravningsplatsen och andra gröna miljöer.

I konst och litteratur skildras övergången från livet till dödsriket ofta som en resa över en flod eller ett hav (Lundin 1982). Många forntida begravningsplatser ligger inom synhåll av floder eller hav. Några av dagens starkast arkitektoniska begravningsplatser ligger intill vatten (Worpole 2003). Vattnet gör platsen livfull. Vädrets verklighet blir tydlig intill hav eller sjöar, vädermakten som är större än oss själva, som oavsett min närvaro lever sitt liv.

Worpole (2003) menar att en av anledningarna till att människor idag väljer att skapa egna platser, begravas i natur eller vatten kan bero på att dagens arkitektur på begravningsplatsen är för svag i sitt uttryck. Han anser att vi måste designa begravningsplatsen som bygger broar mellan liv och död. Historiskt har begravningsplatsen sakta utvecklats och fått ett eget symbolspråk och estetik. Vi måste fortsätta att utveckla detta språk och våga använda ett starkt uttryck i nyskapandet av begravningsplatser. I södra Europa anläggs ofta väggtomber och kolumbarium och Worpole (2003) menar att detta är dagens sätt att skapa monumentala platser. Kyrkogården i Igualada utanför Barcelona och Skogskyrkogården i Stockholm är två exempel på dessa monumentala platser som är skapade på helt olika sätt.

Idag anläggs ofta askgravlunder eftersom många efterlevande uttrycker ett behov av en namngiven plats att gå till. Askgravlunden är en relativt ny företeelse och därmed finns inte så starka förutfattade meningar om hur askgravlunden bör vara utformad. Detta skapar en möjlighet för arkitekter att hitta nya uttryck i arkitekturen. Det finns en möjlighet att skapa en monumental tidlös gestaltning som är ett värdigt uttryck för gravplatsen. En starkt utformad plats känns evig och tidlös och upplevs som större än vår förgänglighet. Det pågår en förnyelseprocess. 2007 anordnades en arkitekttävling bland annat med uppdraget att gestalta askgravlunder i historiska kyrkogårdsmiljöer. Uppgiften var att utgå från familjegravsstrukturen och inom dess strikta form gestalta en askgravlund i en modern form. Några av

förslagen finns att läsa om i *Gröna fakta* 2007:6. "Ny formgivning för återlämnade familjegravar" Sörensen, Ann-Britt (red 2007).

Modern gravsten på Assistens kyrkogård

Björklinge kyrkogård

6 BEGRAVNINGSPLATSEN IDAG OCH I FRAMTIDEN

Entrén till Skuttunge kyrkogård

6.1 Reflektioner från studieresorna

Det har varit viktigt att besöka många begravningsplatser för att skapa en egen uppfattning om vad som är betydelsefullt i gestaltningen. Jag har valt att besöka begravningsplatser som är aktuella idag, som har gestaltats med framtidsperspektivet i fokus, som försöker skapa en bredd av begravningsalternativ eller där de kulturhistoriska värdena sammanlänkats med en modern gestaltning. Att besöka och analysera dessa platser har vidgat mitt perspektiv.

Att både besöka stora stadsförvaltningar och mindre landsortsförvaltningar resulterade i att jag fått perspektiv på ekonomiska och ytmässiga förutsättningar. De är mycket varierande beroende på begravningsplatsens lokalisering samtidigt som många av behoven är ungefär de samma. Därför ser även gestaltungsbehovet olika ut beroende på platsens förutsättningar.

De tolv besöken på begravningsplatser har varit relevanta för förståelsen av dagsläget förnyelsebehov. Attributen som följer i detta kapitel uppmärksammades under studieresorna. Dessa har varit betydelsefulla i gestaltungsprocessen. Se bilaga 2 för fördjupad beskrivning av studieresorna.

Vad är det då som ger begravningsplatsen sitt speciella

uttryck? Jo, det skapas av en kombination av olika gestaltningsdetaljer som tillsammans förmedlar en känsla. Några av dem, som kommit upp i litteratur och intervjuer och som sedan setts på studiebesöken tas upp nedan. Dessa attribut anser jag är av stor vikt för gestaltning av begravningsplatsen.

Den fysiska avgränsningen mot omvärlden är viktig. Den bör göra att besökaren får känslan av att träda in i en annan värld. En värld där stillhet och lugn råder där det finns en möjlighet till avskildhet. Kyrkogårdsmuren och trädkransen är därför viktiga attribut som är starkt förknippade med kyrkogårdsarkitekturen i Sverige (Bucht 1992). De flesta begravningsplatser jag har besökt har en tydlig avgränsning, ofta en mur och ibland växtlighet. En alltför låg mur kan ibland inte räcka till för att skapa rumsbildning inne på kyrkogården. Höga murar eller höga häckar skapar däremot en tydlig avgränsning som förstärker känslan av rummet innanför.

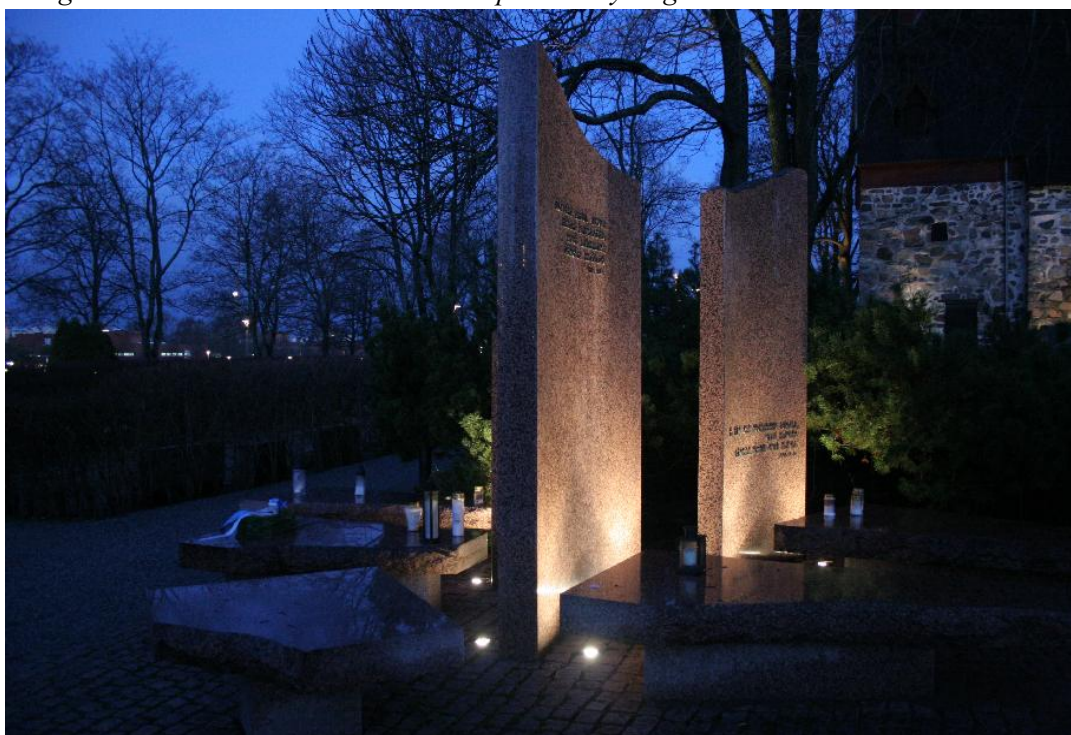
Det är viktigt att visuellt avskärma en splittrad omgivning. Utblickar mot natur kan däremot vara till fördel. Att ha överblick kan skapa en känsla av trygghet, speciellt om det är mot öppna marker som ängar, skogsläntor eller en sjö. Miljöer som uppfattas som naturliga skapar, som jag tidigare redogjort för, en känsla av eget och evigt liv (Ulrich 1993 i Grahn 2005).

Entrén är viktig. En pampig entré gör övergången till begravningsplatsen tydlig och därmed är det lättare att fånga en sinnesstämning (Berglund 1994). Bispebjergs kyrkogård är omgärdad av en hög tegelmur med välvda öppningar som tydligt förmedlar övergången från vardagsmiljön till kyrkogårdens stillhet.

Hög skötselnivå är något som anses vara viktigt. Kanske hänger det ihop med att en ren omgivning starkare speglar respekten för de avlidna. Slarvigt klippta häckar och ogräs i rabatten kan tänkas ge ett oroligt intryck och störa fridfullheten som bör råda (Sörensen 2003). Det är viktigt att låta alla detaljer genomsyras av samma omsorg. Omaka bänkar eller fula papperskorgar är detaljer som kan förstöra intrycket på en annars väl gestaltad begravningsplats.

Ett sätt att skapa ett helhetsintryck på begravningsplatsen är att låta materialvalen gå igen på områdets olika delar. På Reso kyrkogård har arkitekten låtit röd granit vara en sammanhållande detalj som återkommer vilket gör att kyrkogården blir enhetlig trots att olika delar speglar olika tidsepoker. Arkitekten har även arbetat mycket med

Röd granit är ett återkommande material på Reso kyrkogård

effektbelysning som skapar stämning och mystik under dygnets mörka timmar.

Gedigna material ger tyngd och respekt åt platsen (Worpole 2003). Sten är ett vanligt material som förmedlar tidlöshet (Ottoosson 1997). Stenen har en lång tradition på begravningsplatsen och därför en naturlig plats. Idag kan stenen användas på många sätt för att skapa starka uttryck.

Monumentala uttryck förmedlar en högtidlig känsla. Att rikta besökarens uppmärksamhet på ett tydligt sätt skapar trygghet. En monumental gestaltning har historiskt varit ett sätt att visa respekt för de döda och tolkas även idag på detta sätt (Worpole 2003). Dessa starka grepp har under 1900-talet på många svenska begravningsplatser tappats bort men börjar nu under senare tid åter komma i fokus för gestaltningen. Ett känt exempel på detta är Skogskyrkogården i Stockholm vars magnifika kors i granit och meditationslund uppe på en höjd endast omgiven av öppna gräsfält. På långt håll syns dessa siluetter mot den öppna himlen som skapar associationer till forntidens kultplatser.

Cirkeln är en stark form som är vanlig inom många traditioner. Formen kan användas för att skapa symbolik för dagens sekulariserade medborgare. Formen är tacksam för rumsbildning och används ofta när minneslundar skapas, detta finns bla på Lindesberg södra kyrkogård, Skogskyrkogården i Jönköping och Slottskyrkogården i Jönköping.

Enskilda platser för kontemplation är viktigt. Sorgeprocessen är mycket personlig och privat. Den efterlevande har ofta ett stort behov av avskildhet (Searles 1960). Minneslundan på Lindesbergs kyrkogård är ett fint exempel på hur de har kombinerat en öppen plats med två armar som sträcker sig in i skogsdungen innanför där det finns möjlighet för avskildhet. Endast enstaka människor i taget får plats i gläntorna som ramas in av stora mossiga stenblock och barrskog. Vid den ena platsen ligger en liten tjärn intill stenblocken dit uppmärksamheten automatiskt riktas. Här råder en närmast trolsk stämning och platsen känns besjälad. En sorts andlighet för den sekulariserade människan.

Studiebesöket på Reso kyrkogård i Finland visade sig särskilt värdefullt. Resos "Klarhetens kapell", en inomhusminneslund är ett nytt och spännande sätt att skapa en skyddad plats för efterlevande. Platsen är möjlig att bruka året om, temperaturen ligger som lägst strax över noll och är skyddad från vädermakterna. Vintertid blir det den väderskyddade

oas som så många i studier och intervjuer efterfrågar. Besökarna uppskattar platsen mycket, enligt Pertti Ruotsalo (2007, muntl.). Denna typ av begravningsplats skulle kunna vara ett alternativ att bygga i städer som har de ekonomiska möjligheterna.

Platser med variation är viktigt. Det ska finnas platser som gör att varje människa känner sig bekväm. Olika gravskick kan integreras för att skapa den efterfrågade variationen. I Jönköping har förvaltningen satsat på att skapa varianter av gravplatser som kräver olika mycket skötsel av de anhöriga. Detta bör fler förvaltningar ta efter för att möta de behov som finns idag.

Begravningsplatsen är en viktig plats för både efterlevande och människor som behöver en rogivande stund. Den bör gestaltas så att människans spontana uppmärksamhet aktiveras enligt Kaplan & Kaplans teori (Grahm 2005). Rogivande ljud som vattenporl eller fågelkvitter, ljus- och skuggspel är attribut

Entré, Skogskyrkogården i Jönköping

Gravområde, Skogskyrkogården i Jönköping

6 BEGRAVNINGSPLATSEN IDAG OCH I FRAMTIDEN

Vatten skapar lugn

Det har blivit allt vanligare med fotografier vid gravplatser

som främjar detta.

Vatten har en symbolisk betydelse för livet och det livgivande. Vattnet är en allmänmännisklig symbol som de flesta uppfattar som mycket positiv (Uddenberg 1995). Sala minneslund är ett fint exempel på hur arkitekten har tagit tillvara de naturliga möjligheterna i skogskanten. Minneslund ligger på en höjd i en skogglänta. Därifrån rinner en liten glittrande bäck. Lövverket skapar ett intressant skuggspel och på marken glittrar bäckfåran.

Natursymboler är allmänmänniskliga. Enligt Searles (1960) har dessa en speciell betydelse för människan eftersom vi omedvetet känner oss som en del av naturen. Stora stenar och träd skapar en känsla av tidens gång som skapar trygghet. Dessa attribut kan användas på ett mycket starkt sätt. I minneslund på Bispebjergs kyrkogård i Köpenhamn har arkitekten på ett djärvt sätt använt ett 53ton tungt stenblock som besökaren med sin egen tyngd kan få i rörelse. Arkitekter måste våga använda starka grepp även på begravningsplatsen för att skapa en intressant miljö som fångar besökaren.

6.2 Framtidens begravningsplats ur ungdomars perspektiv

Det är en utmaning att skapa miljöer på begravningsplatsen som i symbolik och formspråk kan fylla ett sakralt behov hos besökaren och som uttrycker trygghet utan att påtvinga en oönskad religiositet. Det finns även andra behov att fylla. Redan under 70-talet diskuterades begravningsplatsens användning i rekreationshänseende. Under senare år har det framkommit allt tydligare att begravningsplatsen används som rekreativmiljö av bland annat ungdomar. En viktig grupp att ta hänsyn till i gestaltningen av morgondagens begravningsplatser. I Ann-Britt Sörensens forskningsprojekt *Kyrkogården i framtiden – ur ungdomars perspektiv* (2003) kan vi ta del av en åsiktsstudie av skolorungdomar i 18-20 årsåldern med varierande kyrkotillhörande/icke kyrkotillhörande bakgrund. I studien deltog tre avgångsklasser vid ett gymnasium i Landskrona. Studien bestod av fyra delar; enkät, kyrkogårdsvandring och uppsats och sedan avslutande gruppdiskussioner.

Sörensen redogör för några av de forskare som menar att bilder och värderingar om framtiden, som en människa i övre tonåren har, är normbildande längre fram i livet. Det finns tre hänsyn som enligt Sörensen bör beaktas i detta sammanhang.

- Generationerna är värderingsbärare; varje generation bär sin ungdoms värderingar genom livet.

- Ålder är en annan värderingsbärare; värderingarna förändras beroende på vilken livsfas individen lever i.

- Tidsandan är en tredje värderingsbärare, som innebär att värderingar ändras beroende på den för tillfället rådande tidsandan och hur det för tillfället ser ut i det omgivande samhället.

Det kan vara svårt att avgöra vilka hänsyn som gör sig gällande i varje fråga. Sörensens studie påvisar vissa tendenser om framtidens kyrkogårdsutveckling som är troligare än andra.

Studien visar att 90% av ungdomarna vill besöka kyrkogårdar. De allra flesta anser att kyrkogården behövs i framtiden och att den har kulturhistoriska värden som bör tas tillvara. De tycker att kyrkogården är en viktig plats som visar gemenskap med tidigare generationer, förmedlar minnen och utstrålar en särskild mystik som skapar en vördnadsfull känsla.

De anser att det är viktigt att kyrkogården är välskött, fridfull och avstressande. De anser att det är viktigt att känna igen sig för att det ska kännas som en trygg och säker miljö. Traditionen spelar en stor roll och de flesta i studien vill inte förändra kyrkogården för mycket i för snabb takt.

På frågan var de ville bli begravda svarade 40% på kyrkogården. Övriga svar var havet 15,7%, fjället 7,1%, äng 5,7%, skogen 5,7%, vet ej 14,3% och annan idé 11,4%. Detta visar att 34,2% av ungdomarna vill begravas i naturmiljöer vilket är en nästan lika stor andel som dem som vill begravas på kyrkogården.

Av dem som valde kyrkogården valdes familjegrav av 29,5%, minneslund med sten (askgravlund) 27,3%, minneslund utan sten 2,3%, har inte tagit ställning 38,6% och annan idé 2,3%. Genom detta ser vi att de flesta vill ha en markerad plats att besöka; den anonyma minneslund lockar inte dessa ungdomar. Många var beredda att sköta gravplatser efter sina nära som en del av kyrkogårdsbesöken. De anser även att det är viktigt att förvaltningarna håller en hög allmän skötselnivå.

Många av ungdomarna ansåg att stora träd på kyrkogården var viktigt, att de skapar trygghet. Kyrkogården ska vara vacker och rofylld och kännas som en oas i staden. Platsen ska ge förutsättningar för att i lugn och stillhet minnas de döda.

Mer än hälften av ungdomarna ansåg att begravnings-

genom spridning av askan i naturen bör vara möjligt. En föreslår att askan ska kunna spridas i bäckar i skogsområden. Samma person tycker att det är fint med foton på gravstenarna, att det är betydelsefullt att gravplatsen är personlig, visar något om den döde. En annan tror att skogskyrkogården är framtidens kyrkogård. En tredje vill se fler kyrkogårdar inne i städerna som inte är religiöst laddade, som ska kunna fungera både som park och kyrkogård. Det var även ungdomar som önskade sig en kyrkogård inomhus för att kunna besöka graven året runt i en skyddad miljö.

En fråga som ställdes var vad ungdomarna tyckte om att ha kyrkogårdar i bostadskvarter. Det rådde skilda meningar om det. Vissa tyckte att det skulle förstöra stämningen i bostadskvarteret. Dessutom skulle inte samma lugn kunna infinna sig om kyrkogården är belägen intill ett stökigt bostadsområde. Andra tyckte att det är en bra idé. För den som bott i stan är det naturligt att begravas där, i närheten av sitt bostadsområde. Det skulle skapa en fin harmoni i området. Kanske känns det onaturligt att efter sin död begravas på en ödslig plats utanför staden.

Författarna till "Minnets stigar" Theorell & Wästberg (2001) menar att stora kyrkogårdar skrämmer med sin anonymitet. Många längtar efter en grav i en by, i en församling där de har rötter. Av de drygt åttatusen stockholmare som dör varje år gravsätts var femte i fädernesbygden. Kanske kunde fler små kyrkogårdar skapas i anslutning till förstäder och ytterområden. Om de döda vore på gångavstånd, skulle de få fler besök.

Studien är genomförd på tre skolklasser, ett axplock av dagens ungdomar. Detta är inte ett statistiskt underlag men jag har ändå valt att sammanfatta några tendenser för att använda som underlag i mina gestaltungsförslag. Jag ser tydliga tendenser till att miljön på begravningsplatsen är en viktig del av staden för dessa ungdomar. De vill uppleva en välskött, fridfull och avstressande miljö, både för rekreation och för att besöka gravar. Begravningsplatsen ska vara en vacker och rofylld oas.

Ungdomarna ser traditionen som en viktig del av miljön. Begravningsplatsen bör utvecklas men inte för fort. Naturmiljöer ses som viktiga i dessa sammanhang. En övervägande del av ungdomarna önskar sig även en markerad plats att gå till för att besöka den bortgångne. Det är betydelsefullt att det finns personliga gravplatser. Individuer önskar sig inomhusmiljöer att besöka, platser som är välkommande året om. Vilket även är samstämmigt med de intervjuer

som genomförts under examensarbetet.

Det framkommer också av studien är att det råder delade åsikter angående stora begravningsplatser avsides i staden. Vissa upplever dem skrämmande i sin anonymitet och önskar sig mindre enheter i närheten av bostadsområden.

Klarhetens kapell, Reso kyrkogård

Minneslundan på Slottskyrkogården i Jönköping

7 ERFARENHETER OCH SLUTSATSER

Detta kapitel kopplas kunskaper från litteratur, intervjuer och studiebesök ihop med mina egna erfarenheter.

I dagens svenska samhälle är en stor grupp människor de sekulariserade svenskarna, medborgare med varierande bakgrunder, som inte är aktivt religiösa. En av mina utgångspunkter är att fånga upp deras önskemål och försöka vidareutveckla gestaltningen efter den variation som efterfrågas.

Hur kan då begravningsplatsen fylla de olika behov som vi har? Många vittnar om att vi behöver platsen i många olika syften; en stilla oas i stadens stressade vardag med kravlös lugnande natur, begravningsplatsen är en plats för att känna och uttrycka sorg, en plats för minnen, en kontakt med vår historia och en plats för rekreation. Begravningsplatsen är även en mötesplats för människor, men också en betydelsefull plats där vi möter våra anhöriga i minnet.

Det kan vara betydelsefullt att ha en plats att pyssla om. Trädgårdsarbete har enligt Grahn (2005) en viktig läkande förmåga. Att pyssla om den avlidnes gravplats blir därför både ett sätt att läka sorgen och att ha en konkret uppgift att utföra som skapar trygghet. I senare faser accepterar efterlevande dödsfallet och då minskar behovet av att bekräfta döden och genom gravplatsbesöken fylla tomheten. Begravningsplatsen blir då mer en plats för att minnas. Besöksfrekvensen minskar men kan fortfarande ha stor betydelse. Den efterlevande går dit för att minnas. Begravningsplatsen blir en mötesplats mellan livet och döden där vi hedrar den döde och samtidigt får en stund av kontemplation.

Anders Berglund menar att symbolspråket är mycket viktigt för att nå en önskad sakral, men ändå religionsfri, känsla på begravningsplatsen. Det är tydligt att många människor även om de inte är religiösa/troende har ett behov av en gravsten att gå till, ett behov av att markera och manifesteras platsen där den avlidne är begravd. Varför skulle det annars vara så vanligt på begravningsplatser att ha stenar med motiv som nallebjörnar, fåglar, solar och landskap på stenarna?

Det är viktigt att skapa miljöer på begravningsplatsen för enskildhet och lugn. Platser som i storlek passar en eller få människor i taget. Där besökaren får möjlighet att i sin egen takt låta tankar och känslor ta plats i medvetandet. Enligt Cullbergs teori om sorgelöslighets olika faser har den sörjande inte samma behov under hela sorgelöslighetsloppet. Framförallt under första året efter förlusten har personen ett starkt

behov av påminnelse och bekräftelse av att den avlidne faktiskt är borta. Under detta år är det extra viktigt att ha en plats att återvända till där den dödes namn finns som en faktisk närvaro som bekräftar att dödsfallet verkligen har ägt rum. Besöken på begravningsplatsen blir ett sätt att fylla tomrummet efter den avlidne (Lundin 1982).

Begravningsplatsen består av en kombination av kravlös natur och av koncentrationskrävande detaljer. Att vandra runt ger möjlighet till eftertanke och spontana sinnesintryck medan att läsa på gravstenar kräver koncentration enligt Kaplan & Kaplans teori (Grahn 2005) om spontan och riktad uppmärksamhet. Det är viktigt att rensa miljön från onödiga intryck som tex alltför många informationstavlor och plottrig miljö. Istället bör arkitekten skapa en ren och stilfull plats där endast de viktiga detaljerna får ta upp koncentration, som gravstenar, minnesplattor och annan viktig information.

Gedigna material som återkommer i detaljer på begravningsplatsen skapar en helhet. Reso kyrkogård har exempelvis återkommande detaljer i röd granit vilket gör att besökaren känner igen sig på kyrkogården. Igenkänningsmomentet gör att besökaren lättare identifierar sig med kyrkogårdens olika delar.

Vatten har en symbolisk betydelse för livet och det livgivande. Vattnet är en allmänmännisklig symbol som de flesta uppfattar som mycket positiv (Uddenberg 1995). Minneslunden på Sala kyrkogård har på ett mycket fint sätt införlivat vattnet som rinner upp i en källa vid minneslunden för att sedan porla vidare längs en liten glittrande bäck. Andra viktiga attribut är stenen som utstrålar tidlöshet (Ottosson 1997) och trädet som är en symbol för odödlighet (Worpole 2003).

Cirkeln är en vanlig form inom många religioner som symboliserar evighet och naturens kretslopp (Sörensen 2006).

Landskapskyrkogården väcker besökarens kreativitet på ett annat sätt än den formella begravningsplatsen som ger en mer händelsefattig upplevelse. Landskapskyrkogårdens fria former speglar nutidsidealets strävan efter frihet och individualitet (Worpole 2003).

Människor har en tendens att sätta personliga värden på vissa speciella saker, exempelvis arvegods. Genom att tända ljusstaken jag ärvt av min farmor kallar jag också fram minnen av henne. Genom ting och

handlingar framkallas minnen av den avlidne. Själva ljusständningen blir en ritual för att minnas och hedra. Att skapa ritualer är av stor betydelse för sorgelöslighetsloppet och sedan minnesfunktionen (Berglund, A. 2007). Därför är det viktigt att hitta symboler och handlingar som inte är religiöst laddade som ger en möjlighet för varje besökare att skapa sina ritualer. Ett nytt sätt att skapa en ritual kan vara att lägga sin hand på en avgjutning av den avlidnes vid kyrkogårdsbesöken, för att skapa en speciell kontakt och rutin (Åkesson 2006). Genom att skapa egna rutiner "övervinna" individen platsen och kan därigenom lättare identifiera sig (Bringéus 2006).

Minneslunden har för många varit ett "bästa möjliga" alternativ snarare än det den efterlevande verkligen önskar. Askgravlunden har senare utvecklats för att namngivna gemensamma gravplatser har efterfrågats. Rundqvist (2007, muntl.) menar att själva gravplatsen endast är viktig vid begravningen. Sedan fokuserar den sörjandes uppmärksamhet mot den avlidnes namnskylt då den finns. Jag menar att detta gör det möjligt att skapa gravskick som är mellanting mellan den helt anonyma minneslunden och den traditionella gravplatsen (med sten och rabatt som den anhörige sköter helt själv). Vilket är en förutsättning för att kunna skapa variation på begravningsplatsen, att hitta önskade former som fyller de behov som finns.

Idag är askgravlunden ett mycket efterfrågat gravskick. Det finns stora möjligheter att utveckla begravningsplatsen arkitektoniska uttryck när vi skapar dessa miljöer. Askgravlunden är ett av våra nyare gravskick och därför är ramarna runt utformningen relativt fria. I gestaltningen av dessa platser finns en möjlighet att skapa monumentala platser som kan bli varje begravningsplats unika kännetecken. Det är möjligt eftersom arkitekten ekonomiskt kan satsa mycket på en begränsad yta som många människor sedan kan använda.

Dagens starka miljö- och naturintresse sätter spår även inom begravningsområdet. Ett intressant exempel på detta är Colney Woodland Burial Park i England. Begravningsplatsen är helt införlivad i naturmarken, gravplatserna läggs i cirklar runt träd och markeras endast med nedbrytbara gravstenar, framförallt av trä (Woodland Burial Parks 2007).

Ett annat exempel på miljöintresset är utvecklandet av ett nytt gravskick, promession. I Sverige är detta ännu inte i bruk. Gravskicket syftar till att begravningslöslighetsloppet sker på ett miljömässigt hållbart sätt, att kroppen snabbt ska förmultna och återgå till naturens kretslopp. Studier (Davies & Shaw 1995 i

Worpole 2003) visar att kistbegravda människor har en högre besöksfrekvens än kremerade. Kanske kan promessionen med tiden bli framtidens kistbegravning där själva gravsättningen av kistan blir en betydelsefull ritual för att förstå och acceptera dödsfallet. Det skulle innebära att kistgravplatser åter skulle användas i större utsträckning än i dagsläget.

Natur och trädgård förknippas ofta med trygghet och glädje. Den besökandes upplevelse av kravlöshet och införlivning i naturen stärker identifieringen med naturen (Searles 1960). Det är viktigt att i utformningen av begravningsplatser fånga upp dessa känslor för att skapa en positiv atmosfär, en känsla av igenkännande och trygghet. Men det är dock viktigt att särskilja idealet så att besökaren tydligt känner att denne befinner sig på en begravningsplats (Worpole 2003).

Worpole (2003) menar att en av anledningarna till att människor idag väljer att skapa egna platser, begravas i natur eller vatten kan bero på att dagens kyrkogårdsarkitektur är för svag i sitt uttryck. Historiskt har begravningsplatsen utvecklats åt ett eget trädgårdsspråk och estetik. Den utvecklingen får inte stanna upp. Arkitekter måste våga använda ett starkt uttryck i nyskapandet av begravningsplatser. I södra Europa anläggs ofta väggtomber och kolumbarium och Worpole (2003) menar att det är sydeuropeernas sätt att idag skapa monumentala platser (exempelvis Igualada kyrkogård utanför Barcelona). Vi i Sverige måste våga skapa dessa starka monumentala platser som gör begravningsplatsen till en unik plats med identitet.

Inomhusminneslunden i Reso "Klarhetens kapell" är ett viktigt exempel på arkitektens nytänkande som skapat en uppskattad miljö på begravningsplatsen som ger besökaren nya möjligheter. Enligt studier och intervjuer är denna typ av miljö efterfrågad i svenska klimatförhållanden. Efterfrågan skulle troligen uppstå när människor uppmärksammas om att detta är en möjlig lösning. Gravskicken i inomhusdelen är möjliga att variera efter vad som efterfrågas.

När arkitekten ska utforma nya begravningsplatser uttrycks det ofta önskemål om utsikt och öppna ytor. Professor Roger Ulrich (1993 i Grahn 2005) menar att savannliknande landskap som ängs- och hagmarker är trygghetsskapande. Detta är viktigt att ta fasta på men det är också viktigt att hitta en balans mellan luftighet och rumsbildning. Alltför stora öppna ytor kan upplevas ödsliga och tomma. Det är viktigt att det finns skyddade platser med utsikt över öppna ytor för att besökaren ska känna trygghet. Ett sätt är att

skapa minneslundar och askgravlundar med en liten samlad plats där det blir naturligt att stanna upp och därifrån få utsikt över en större öppen yta vanligen gravsättningsytan.

Som jag ser det finns idag två huvudaspekter gällande begravningsplatsen och dess utveckling. Den ena är "tillbaka till naturen", den andra ett manifesterande uttryck, monumentala minnesmärken och starka arkitektoniska grepp (Worpole 2003). På skogskyrkogården i Stockholm har arkitekterna lyckats kombinera det naturliga och det monumentala uttrycket för att skapa en sakral plats.

Det finns inget i livet som är så definitivt som döden. Det är också få saker i livet som kan vara så känsloupprivande som när en nära släkting eller vän dör. Detta gör de anhöriga sårbara. Därför är utformningen av begravning och gravplats mycket betydelsefull. Det är viktigt att kunna hjälpa de sörjande att genomföra sina önskemål, för att inte skapa ännu ett orosmoment i en pressad situation. Anhöriga ska i efterhand kunna känna sig tillfreds med sitt val av begravning och gravplats. Begravningsplatsen måste vara en stark symbolisk plats där besökaren kan identifiera sig och känna trygghet oavsett religion och världsåskådning.

Idag väljer vissa människor att skapa sig egna minnesplatser exempelvis på bergets topp

Naturen är en viktig del av dagens gestaltningsuttryck på begravningsplatsen

8 GESTALTNINGSFÖRSLAG

8.1 Skuttunge kyrkogård - nya funktioner i en traditionell gestaltning

8.2 Trösteriket - en begravningsplats inomhus

8.3 Omfamning - monument vid vatten

Jag har under examensarbetets process haft många mer eller mindre genomförbara idéer om hur vi i framtiden kommer att gestalta begravningsplatsen, de dödas sista vilorum och de efterlevandes oas för ihågkommelse och sorgbearbetning.

Att skapa en begravningsplats med naturens mystik kräver en plats med grundförutsättningar som är möjliga att förstärka och locka fram. Eftersom jag inte har arbetat med sådana platser har jag istället valt att inrikta mig mot att göra monumentalt starka begravningsplatsmiljöer som är möjliga att införliva i naturmark.

Arbetet resulterade i tre gestaltungsförslag. Det första förslaget, 8.1 är en utbyggnad av Skuttunge kyrkogård. Förslaget är framtaget för att vara genomförbart att anlägga. Jag har tagit hänsyn till beställarens önskemål, befintliga förhållanden och ekonomiska ramar. Förslaget har en traditionell uppbyggnad men med en bredare variation av gravskick än brukligt på en landsortskyrkogård. Anhöriga väljer det gravskick som passar deras önskemål om skötsel och markering av gravplats.

De två andra förslagen, 8.2 *Trösteriket* – en begravningsplats inomhus och 8.3 *Omfamning* - monument vid vatten, är konceptskisser för hur det skulle vara möjligt att ytterligare utveckla begravningsplatsens uttryck i en modernare form. Jag har inte utgått ifrån några fysiska platser och därför har inte heller hänsyn tagits till lokala och givna förutsättningar. Med utgångspunkt i det insamlade materialet har det varit nödvändigt att ta detta steg för att ge form åt erfarenheter, kunskaper och idéer om framtidens gestaltungsuttryck på begravningsplatsen. Jag har därför föreställt mig möjliga miljöer där idéerna skulle kunna infogas. Mötet mellan det naturliga och det formstarka monumentala är intressant och skapar en spänning i uttrycket. Hänsyn har tagits till i studierna uttryckta önskemål om den monumentala tidlösa begravningsplatsen, skyddade platser för kontemplation och betydelsen av närvaro av vatten.

I slutet av varje gestaltungsförslag finns planritningar och i förslag 8.1 även detaljritningar att vika ut.

8.1 Skuttunge kyrkogård – nya funktioner i en traditionell gestaltning

För ett par år sedan blev jag inkopplad i gestaltningen av Skuttunge kyrkogårds utvidgning. Det har varit ett intressant uppdrag. Frågeställningar och problem gällande kyrkogårdens framtida utveckling har uppstått. De ekonomiska resurser som begränsar Skuttunges förvaltning har gjort att det verkliga förslaget har en annan omfattning än vad detta i examensarbetet har. Eftersom ramarna runt examensarbetet är friare än verkligheten har valdes en gestaltning för en mer omfattande yta med delvis annan formgivning.

8.1.1 Behoven på en landsortskyrkogård

En liten kyrkogård har inte samma besöksfrekvens, ekonomiska och utrymmesmässiga resurser som en stadskyrkogård. Det betyder inte att behoven är färre. Snarare finns det delvis ett större behov av kyrkogården på landsbygden. På landsbygden är naturen i sin vilda form lättillgänglig med platser för enskildhet och naturupplevelser. Däremot finns det

färre allmänna mötesplatser och platser med parkkaraktär. Kyrkogården är ofta av social betydelse. Besökaren går dit för att få sig en pratstund med vaktmästaren eller bekanta. Min egen erfarenhet från att ha jobbat på en landsortskyrkogård är att det ofta stannar upp anhöriga som byter några ord, ibland om vardagen och vädret, men ibland också om sin sorg eller minnet av den bortgångne. En viktig stund då någon ger sig tid att lyssna på tankar den efterlevande har. Platsen är viktig, precis som sammanhanget, lugnet på kyrkogården och möjligheten att få uttrycka sin saknad och minnet av de döda.

Kyrkogården i Skuttunge ska utvidgas främst för att det uppstått ett behov av en minnes- och/eller askgravlund. Under möten med kyrkogårdsutskottet framkom även en önskan att skapa ett lapidarium för kulturhistoriskt intressanta gravstenar. De har också behov av ytterligare parkeringsplatser. Vaktmästaren behöver en ordentlig ekonomigård för maskiner, jordupplag och lunchrum. Eftersom utrymmet för detta

är mycket begränsat inne på den befintliga kyrkogården ska en helt ny del byggas, som även kommer att innehålla nya gravrätter, främst för urngravar.

Detta gestaltungsförslag har en traditionell kyrkogårdsuppbyggnad. Det nyskapande är möjligheterna för val av gravskick. Små landsortskyrkogårdar har ofta mycket begränsade valmöjligheter, vanligen väljer de anhöriga mellan kistgrav, urngrav eller minneslund.

På en liten kyrkogård finns det inte ekonomiska och ytmässiga resurser för att göra flera lundar för olika önskemål. Arkitekten måste göra funktioner och gestaltning som passar så många besökare som möjligt. Det är en utmaning. Det är möjligt att göra en kombinerad lund där olika delar har olika förutsättningar. Jag ska gestalta en kombinerad minnes- och askgravlund som täcker många människors behov och önskemål.

8.1 Skuttunge kyrkogård – nya funktioner i en traditionell gestaltning

Skuttunge kyrka omgiven av vajjande sädesfält

Stenmuren runt Skuttunge kyrkogård

8.1.2 Inventering

Skuttunge är en by på Uppsalaslätten, 2 mil norr om Uppsala. Kyrkan ligger i gränsen mellan bebyggelse och åkermark. Utvidgningen som ska genomföras ligger på åkermark söder om den befintliga kyrkogården.

Kyrkan är från medeltiden. Kyrkogården har en traditionell uppbyggnad. Den avgränsas av en blockstensmur med ovanligt stora block och en trädkrans av lönn som ytterligare förtydligar kyrkogårdens gränser. Den befintliga delen består främst av kistgravar, många med gravhäckar och grusade gravplatser. Raka grusgångar avgränsar kvarteren.

Utvidgningsområdet är åkermark, något lägre beläget än övrig kyrkogård. Ytan ligger helt öppen med utsikt mot åkerlandskapet och skogsranden i horisonten. Fyrisån slingrar sig förbi i närheten och runt den är det en grönskande ridå. Väster om området går väg 640 som även denna är drygt en meter högre belägen än åkern där kyrkogården ska anläggas.

Området som skall gestaltas är rikt på fornlämningar. Här har under lång tid funnits boplatser och intill kyrkogården finns lämningar efter både boplatser och klockgjutargropar.

8.1.3 Analys

Befintliga kyrkogårdens strikta traditionella uppbyggd dominerar intrycket. Utvidgningen kommer att ligga i gränsen mellan bebyggelse och öppen åkermark. Naturlig vegetation och organiska former nås inte från något håll.

Det är viktigt att koppla ihop gammal och ny kyrkogård. Det ska vara lätt att röra sig mellan de olika delarna. Då området är lägre beläget än den gamla kyrkogården är det viktigt att skapa en visuell kontakt. Det bör skapas öppningar i befintlig kyrkogårdsmur som ger en naturlig förbindelse både visuellt och fysiskt.

Det är viktigt att avskärma vägen i väster för att skydda mot syn och hörselintryck. Området behöver en tydlig avgränsning och rumslighet. I dagsläget är området helt öppet och det är viktigt att skapa skydd mot både vind och sol.

Utsikten mot kyrkan i norr, åkerlandskapet i öster och Fyrisån i sydöst är vackra utblickar som bör användas för att skapa en stillsam, vacker och trygg atmosfär för besökaren.

8.1.4 Utformningen av kyrkogårdens nya del

Det är viktigt att kyrkogårdens olika delar hänger ihop, ändå bör de ha en karaktär som avspeglar sin tid. Det är också viktigt att askgravlunden känns naturlig att ta sig till, även från kyrkan och den gamla kyrkogården. För att sammanfoga kyrkogårdsdelarna på ett naturligt sätt skapas öppningar i befintlig kyrkogårdsmur som ger en visuell och fysisk förbindelse mellan delarna. Gångar förlängs från det gamla till det nya. Raka grusgångar leder mellan områdena, den västra svänger av på nya delen för att möta dess rundade gestaltning.

Kvarteren visar karaktärerna som skiljer den gamla och nya kyrkogården. En central punkt på befintlig kyrkogård är kyrkans söderport. Askgravlunden är placerad i en siktlinje från porten. Därifrån är det en vacker utsikt över både gamla och nya delen.

Från nya delens huvudentré, västra entrén ligger askgravlunden i siktlinje och bli därmed en central plats även från det hållet. Huvudgången markeras med en allé av björk.

Entréerna är viktiga punkter som ger ett första intryck av kyrkogården. Huvudentrén är markerad med stenpelare, grind och blomstrande perennrabatter. Östra och västra sidan av kyrkogården ramas in av järnstaket. Med jämna mellanrum klättrar klematis längs staketet som skapar intressanta avbrott.

Staketets visuella genomsläpp skapar ett möte mellan kyrkogården och det öppna åkerlandskapet. Södra delen avgränsas av klippt oxelhäck. Trädkransen av lönn håller ihop inramningen av kyrkogården och möter den befintliga där nya och gamla delen går ihop.

De centrala gravkvarteren på kyrkogården är bågformade urngravkvarter, riktade mot entrén i väster. I nuläget är dessa tänkta som urngravsområden men de är rymliga för att det ska finnas en möjlighet att anpassa efter aktuellt gravskick. I framtiden kan promession bli möjligt och då är det bra att ha tänkt på detta ytmässigt och kunna anpassa gravplatserna efter gravskicket.

Områdena österut på kyrkogården är tänkta för kistgravar. På detta område skall det planteras enstaka skira lövträd för att ge skugga och dela upp den annars öppna gräsytan.

8.1 Skuttunge kyrkogård – nya funktioner i en traditionell gestaltning

Nivåskillnader mellan gamla och nya kyrkogården tas upp med slutningar för att öka tillgängligheten för besökare. Det finns även flera sidoentréer för att minska gångavståndet för rörelsehindrade och viloplatsar med bänkar.

Lapidariumet är en "förgård" till nya kyrkogården där gamla, borttagna, stenar av intresse ställs upp i bågformer. För att skilja lapidariumet från vägen intill skålformas markytan och är lägst i platsens centrum. Träd och buskar avgränsar ytterligare platsen från vägen. Markens karaktär skall vara något vildare än inne på kyrkogården. Gräset klipps högre och blommande växter tillåts att komma upp. Gångarna som är mindre strikta i lapidariumet svänger ner till kyrkogård och parkering.

För att inte vara synlig för besökare kommer ekonomigården att ligga öster om kyrkogården i skydd av kyrkogårdsmuren. Det finns plats för container, treårskompost och jord/grusupplag samt en ekonomigård.

Parkeringen är belägen väster om nya kyrkogården för att vara tillgänglig både för kyrko- och kyrkogårdsbesökare.

Lapidariumet från norra enrén

8.1.5 Valet är en kombinerad minnes- och askgravlund

Minneslund är av församlingen ett efterfrågat gravskick som idag saknas i Skuttunge. Däremot är det tydligt i litteratur och intervjuer att anhöriga ofta har ett behov av att få veta platsen för nedsättningen av askan och att kunna vara med vid gravsättningen. Kanske beror önskemålet om minneslund mer på tradition och ovetskap än behov.

Jag har gestaltat en kombinerad lund där centrumplatsen är en askgravlund. Anhöriga kan vara med på gravsättningen och få namnplatta om de vill, utan att det är ett krav. Om den avlidne vill vara anonym finns det ett yttre område där gravsättning kan ske utan tillhörande namnplatta. Anhöriga är ändå välkomna att delta i gravsättningen. Platsens funktion har minneslundens karaktär men askgravlundens tillåtande inställning till att anhöriga kan delta i gravsättningen. Dessa gravplatser är utan gravrätt.

Det är viktigt att askgravlundens knyts ihop med gamla kyrkogården. Genom siktlinjen från söderporten är den lätt att hitta och utblicken från kyrkan är vacker.

När besökaren kommer in i askgravlundens ramar en häck in sittplatsen och skapar ett skydd i ryggen för dem som slår sig ner på bänkarna. I centrum finns en smyckningsplats för vaser som övergår i en perennplantering mot gravsättningsområdet. Ett cirkelformat vattenspel porlar försiktigt och ger platsen liv. Stenskivan är något skålformad och vattnet rinner ned på naturstenar som ramar in vattenspelet. Nattetid och på vinterhalvåret effektbelyses stenen underifrån. Meningen är att skivan ska se ut att sväva ovanför stenarna. I gränsen mellan gravsättningsområdet och den hårdgjorda ytan för besökare löper en låg mur. På denna finns det möjlighet att ha en namnplatta i brons som minnesmärke efter den gravsatta.

I framkant av detta område finns en smyckeplats för anhöriga att sätta blomvaser. Ingen personlig plantering tillåts. Detta är en möjlighet för anhöriga som vill ha en bestämd gravplats men inte har möjlighet att sköta den själv.

Utanför häcken kantas lunden av ett urnområde med gravrätter, sk askgravplatser. Väljer anhöriga detta område "hyr" de en rund natursten för 25 år med

Ovan: Askgravlunden med utsikt över ett öppet åkerlandskap.

Nedan: Askgravlundens siktlinje mot mot kyrkan

8.1 Skuttunge kyrkogård – nya funktioner i en traditionell gestaltning

tillhörande namnplatta. Urnsättningar sker som vid vanliga gravplatser men skillnaden är att stenarna redan finns på plats och området sköts av vaktmästaren. Bronsplattor sätts på stenarna med namn, födelse- och dödsdatum. Stenarna är placerade i en bred rabatt med låga marktäckare och har gemensam karaktär. De anhöriga väljer på plats vilken sten de vill ha. I anslutning till stenarna finns själva gravplatserna med plats för fyra urnor. Det gör det möjligt för makar/livskamrater och nära släktingar att

ligga intill varandra.

Perennerna utgör smyckningen runt gravarna. Egen plantering får inte förekomma. Däremot ska det i framkant finnas en grusad yta där besökaren kan sätta ljus och vaser med blommor. Askgravplatsen är en möjlighet för dem som vill ha en egen vårdad gravplats med sten och rabatt men inte har möjlighet att sköta den själv. Skötselansvaret ligger på kyrkogårdsförvaltningen som den anhöriga betalar för.

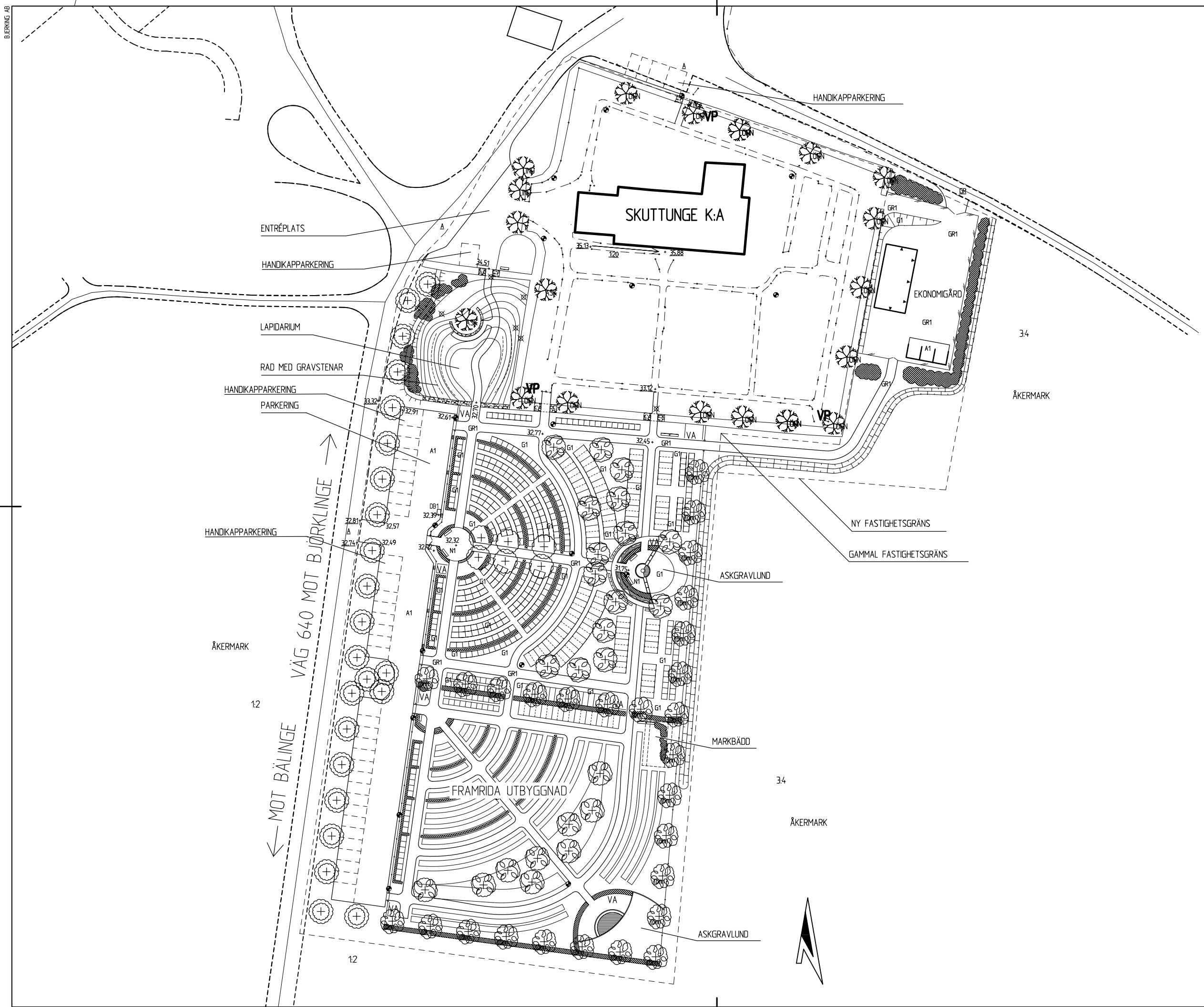
När detta alternativ väljs blir en anhörig gravrättsinnehavare till gravrätten och får skriva ett kontrakt där områdets gällande regler godkänns. Därigenom kommer endast de som önskar och accepterar de begränsade skötselmöjligheterna att välja askgravplatserna. Det blir ett slags mellansteg mellan vanliga urngravplatser och askgravlund.

Ovan: Huvudentré, nya kyrkogårdsdelen med siklinje mot askgravlund.

Nedan: Askgravplatsen med färdiga gravstenar

KOORDINATSYSTEM I PLAN UK72
 KOORDINATSYSTEM I HÖJD RH 2000

TECKENFÖRKLARING

- ±0,00 BEF MARKHÖJD
- +0,00 NY MARKHÖJD
- GR BEF GRUSYTA
- Å BEF ASFALTSYTA
- GR1 NY GRUSYTA
- G1 NY GRÄSYTA
- A1 NY ASFALTSYTA
- N1 NY NATURSTENSYTA
- [Pattern] NY HÄCKPLANTERING
- [Pattern] NY BUSKPLANTERING
- [Pattern] NY PLANTERINGSYTA
- [Pattern] NY STÖDMUR
- [Pattern] NY GRANTKANSTEN, FASAD
- [Symbol] NYTT JÄRNSTAKET
- [Symbol] BEF TRÄD
- [Symbol] NYTT TRÄD, LÖNN
- [Symbol] NYTT TRÄD, OXEL
- [Symbol] NYTT TRÄD, HÄGG

BET	ANT	ÄNDRINGEN AVSER	DATUM	SIGN
-----	-----	-----------------	-------	------

BYGGLOVSHANDLING

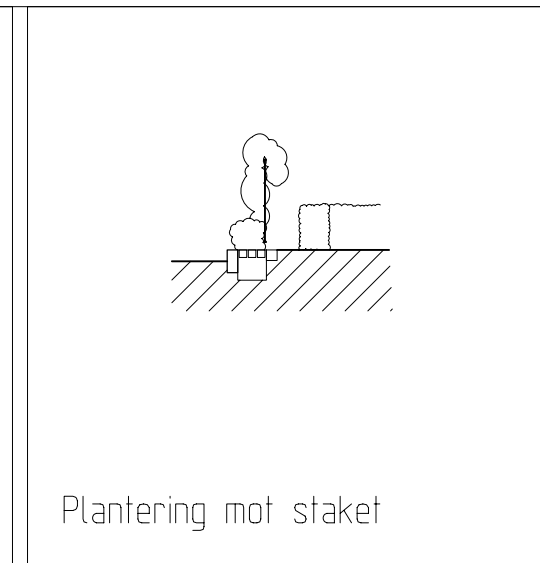
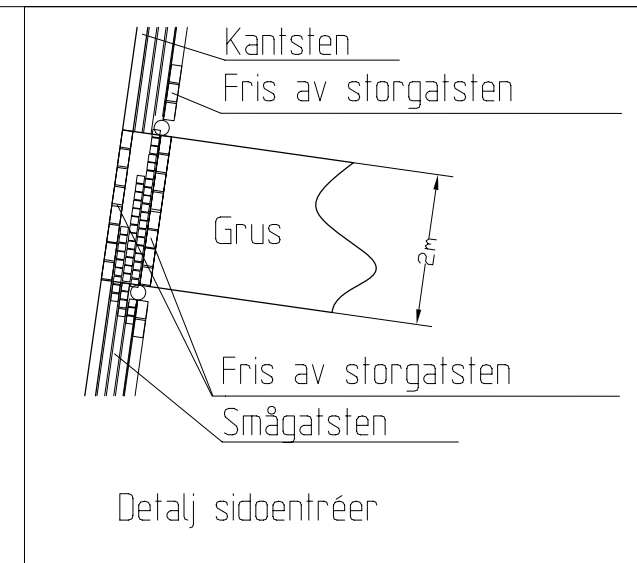
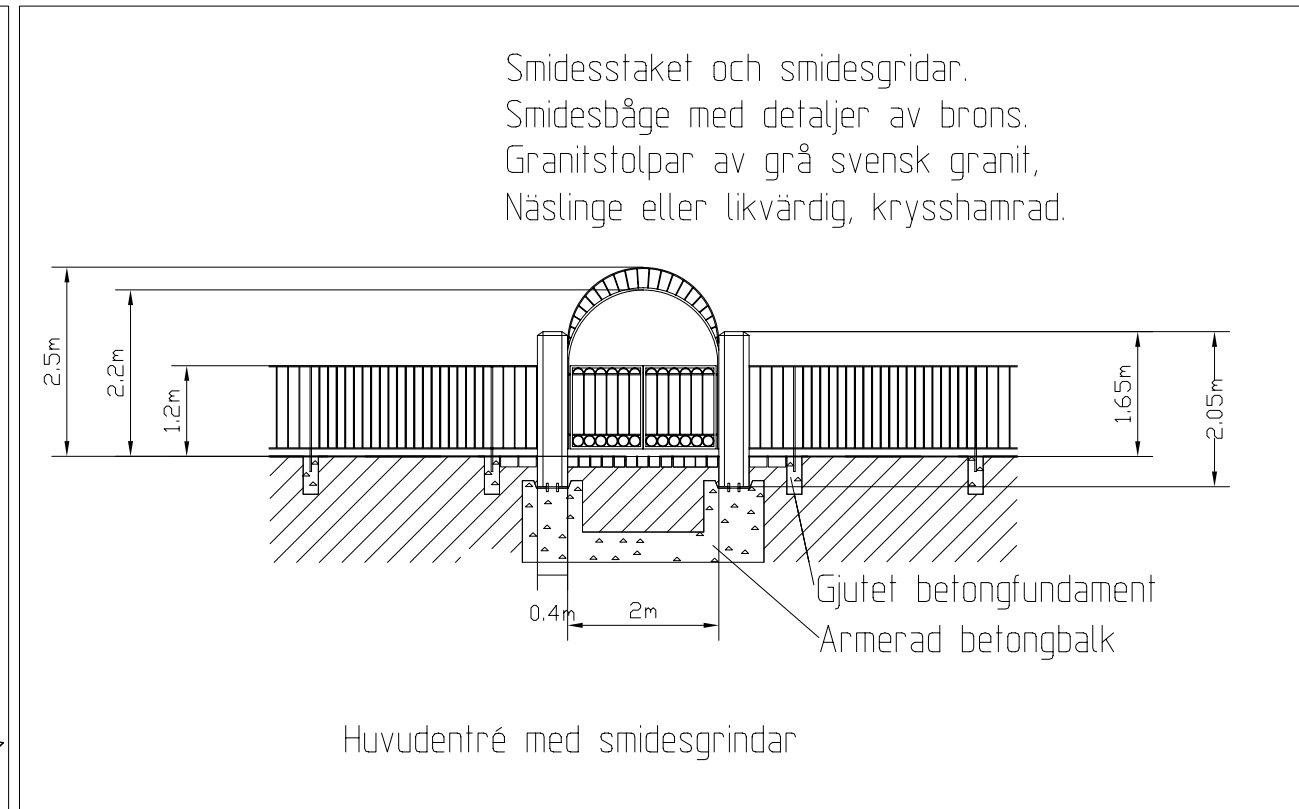
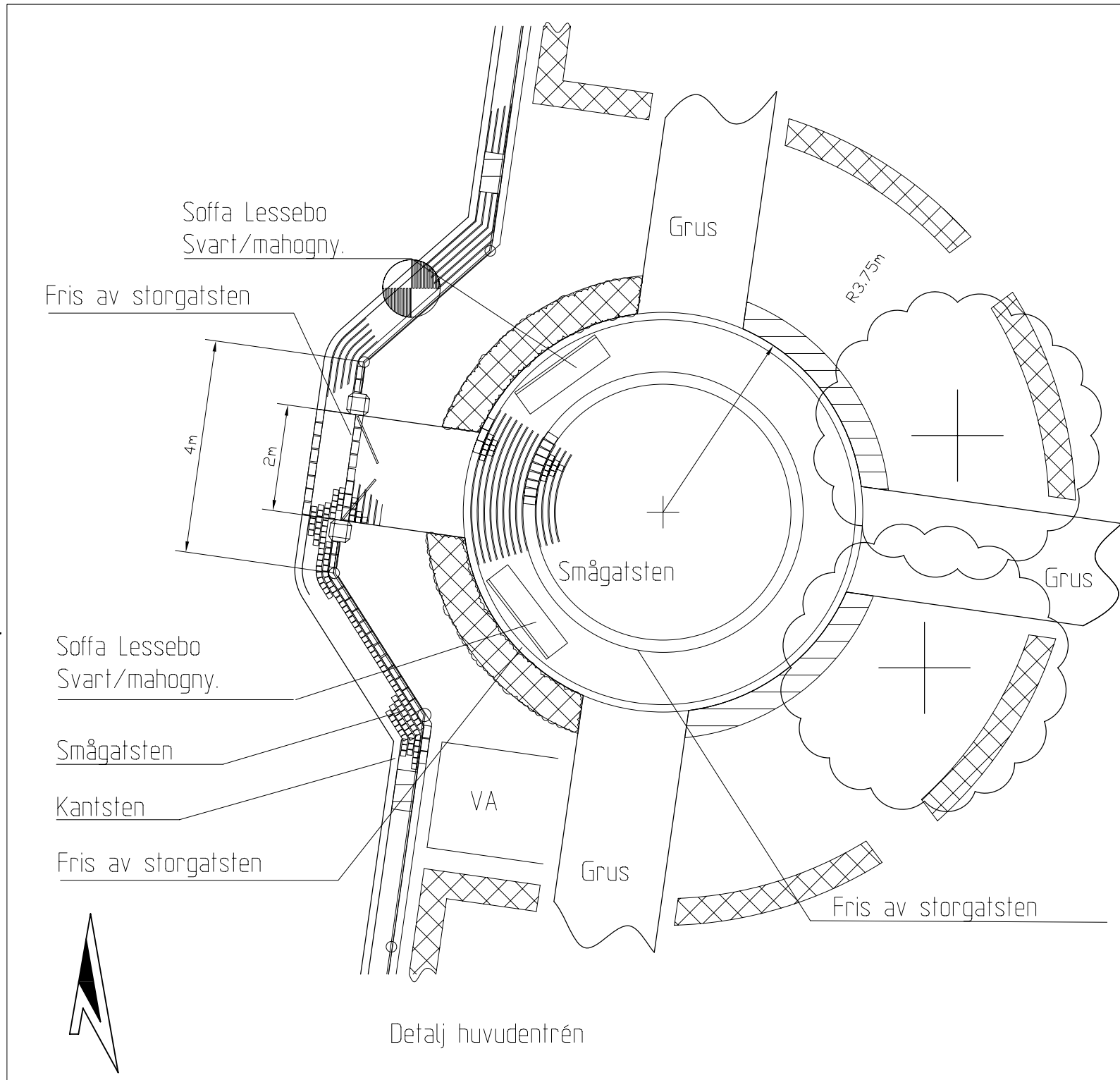
bjerkning BJERKING AB
 Box 1351, 751 43 Uppsala
 Telefon: 018-65 11 00
 Telefax: 018-65 11 01
 www.bjerkning.se

UPPRAG NR 40863	HANDLAGGARE K LANNERGÅRD	GRANSKAD BKR
DATUM 070706	ANSVARIG BENGT KRUSEMD	

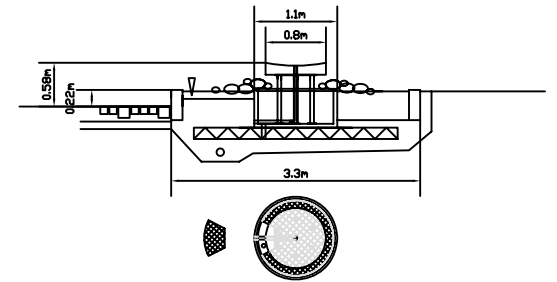
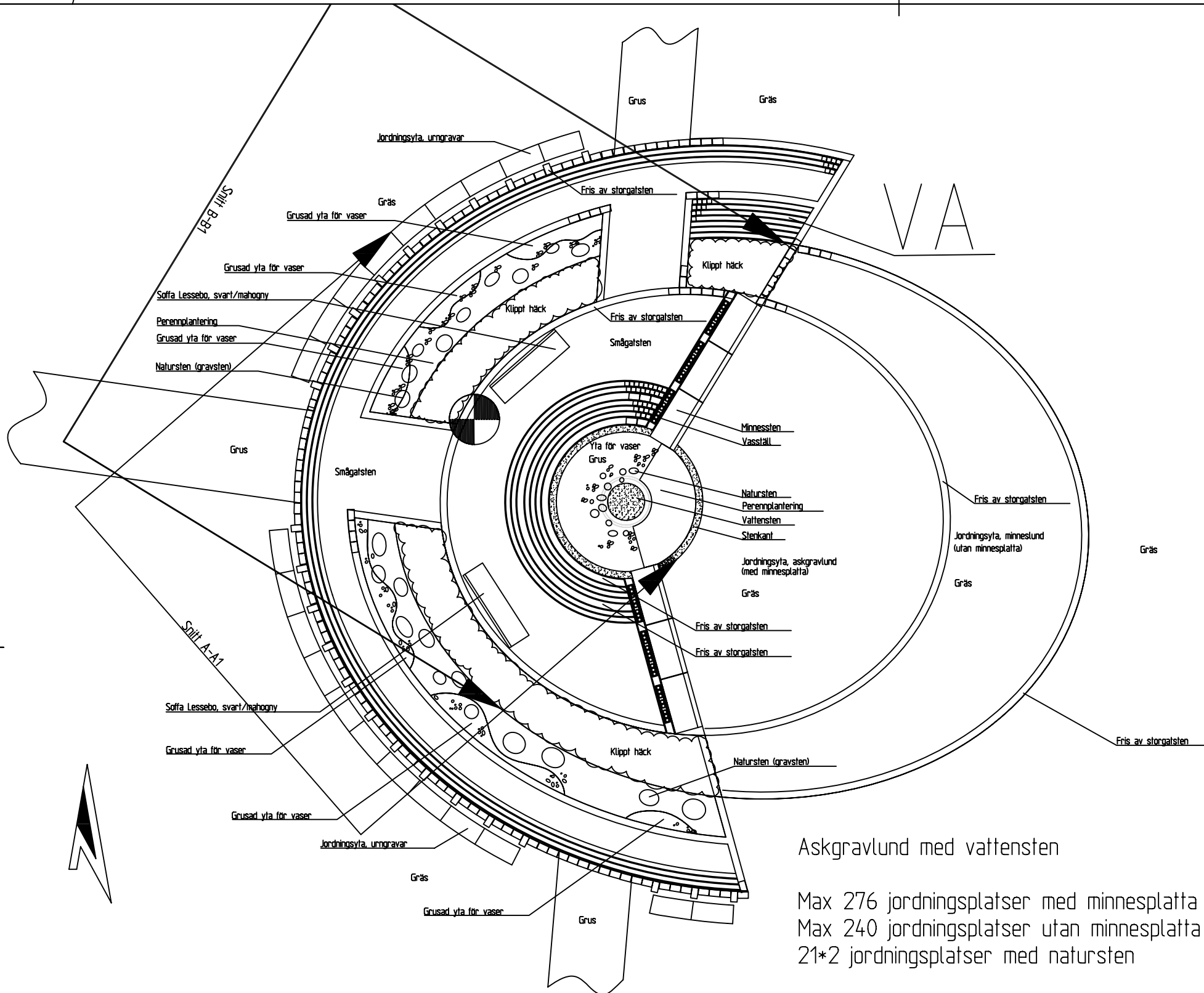
MARKPLANERINGSPLAN		
SKALA 1:800 (A3)	NUMMER M11-01-01	BET

XREFS:
 F:\URD_P\070706\K:\ARK\Uppdr\0683\Modell\hus.dwg
 K:\ARK\Uppdr\0683\Modell\116-p051.dwg

PLO: 2008-05-19, 09:14, C:\Documents and Settings\Sisk\Serivbord\0683\Modell\Ganta\Plan\2008-02-14\116_p001.dwg, kst

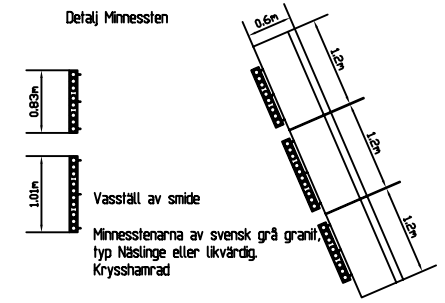
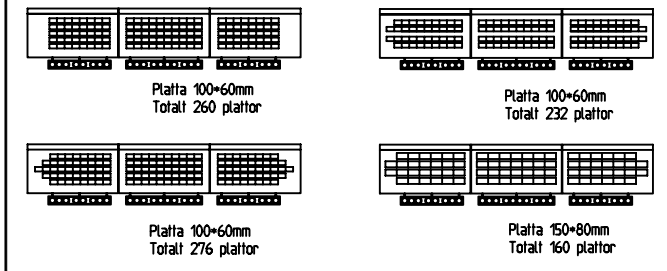

BET	ANT	ÄNDRINGEN AVSER	DATUM	SIGN
BYGGLOVHANDLING				
				
BJERKING AB Box 1351, 751 43 Uppsala Telefon: 018-65 11 00 Telefax: 018-65 11 01 www.bjerring.se				
UPPDRAG NR	40683	HANDLÄGGARE	K LANNERGÅRD	GRANSKAD
DATUM	2007-07-06	ANSVARIG	BENGT KRUSEMO	BKM
SKUTTUNGE KYRKOGRÅRD				
HUVUDENTRÉ				
DETALJ				
SKALA	1:100 , A3	NÄPPEL	M11-06-01	BET

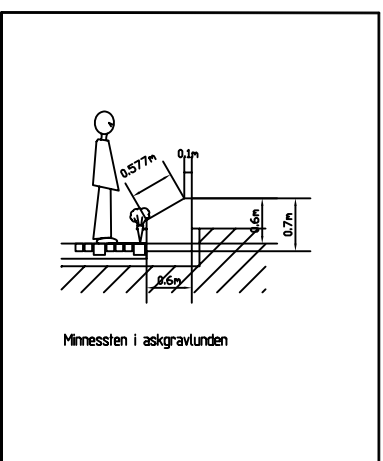
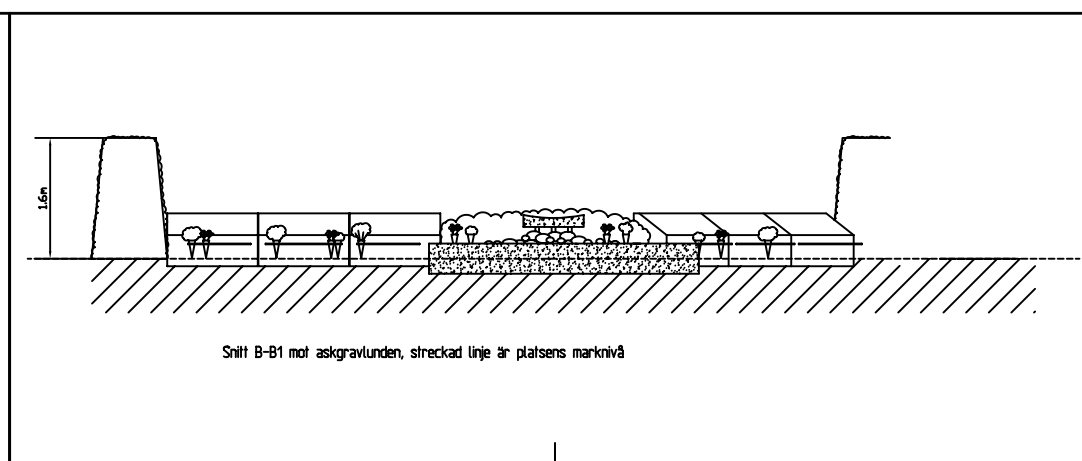
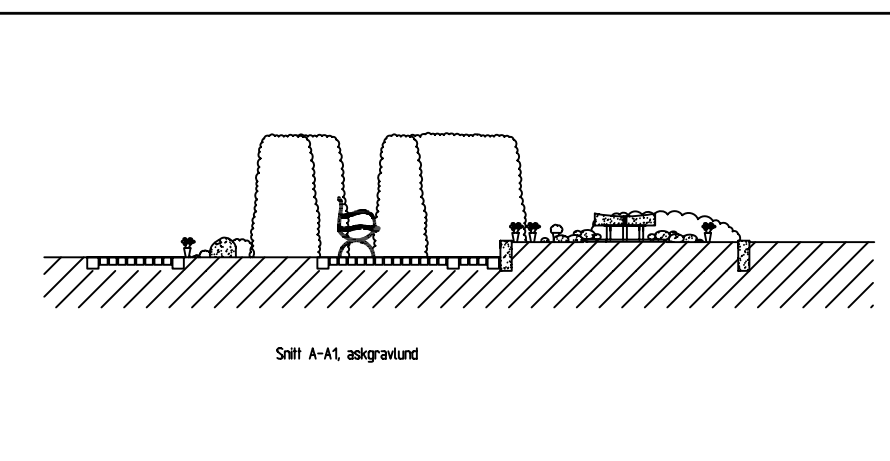
Konstruktion vattensten
 Vattensten av svensk, grå, granit, typ Näslinge eller likvärdig, blankslipad och polerad.
 Stenkanth till planeringen av svenska grå granit typ Näslinge eller likvärdig, krysshämrad.

Alternativa lösningar för placering av minnesplattorna
 Minnesplattor av brons alt. svärtad aluminium

Askgravlund med vattensten

Max 276 jordningsplatser med minnesplatta
 Max 240 jordningsplatser utan minnesplatta
 21*2 jordningsplatser med natursten

BET	ANT	ANDRÅKEN AVSER	DATUM	SIGN
BYGGLOVHANDLING				
BJERKING AB Box 1351, 751 43 Uppsala Telefon: 018-45 11 00 Telefax: 018-45 11 01 www.bjering.se				
UPPDRAG NR 40683	HANDLÄGGARE K LANNERGÅRD	GRANSKAD BKM		
DATUM 2007-07-06	ANSVARE BENGT KRUSEMO			
SKUTTUNGE KYRKOGRÅRD ASKGRAVLUND DETALJ				
SKALA 1:100, A3	NUMMER M11-06-02	BET		

Kolumbarieväggen, norrvägg på Trösterikets nedervåning

8.2 Trösteriket - en begravningsplats inomhus

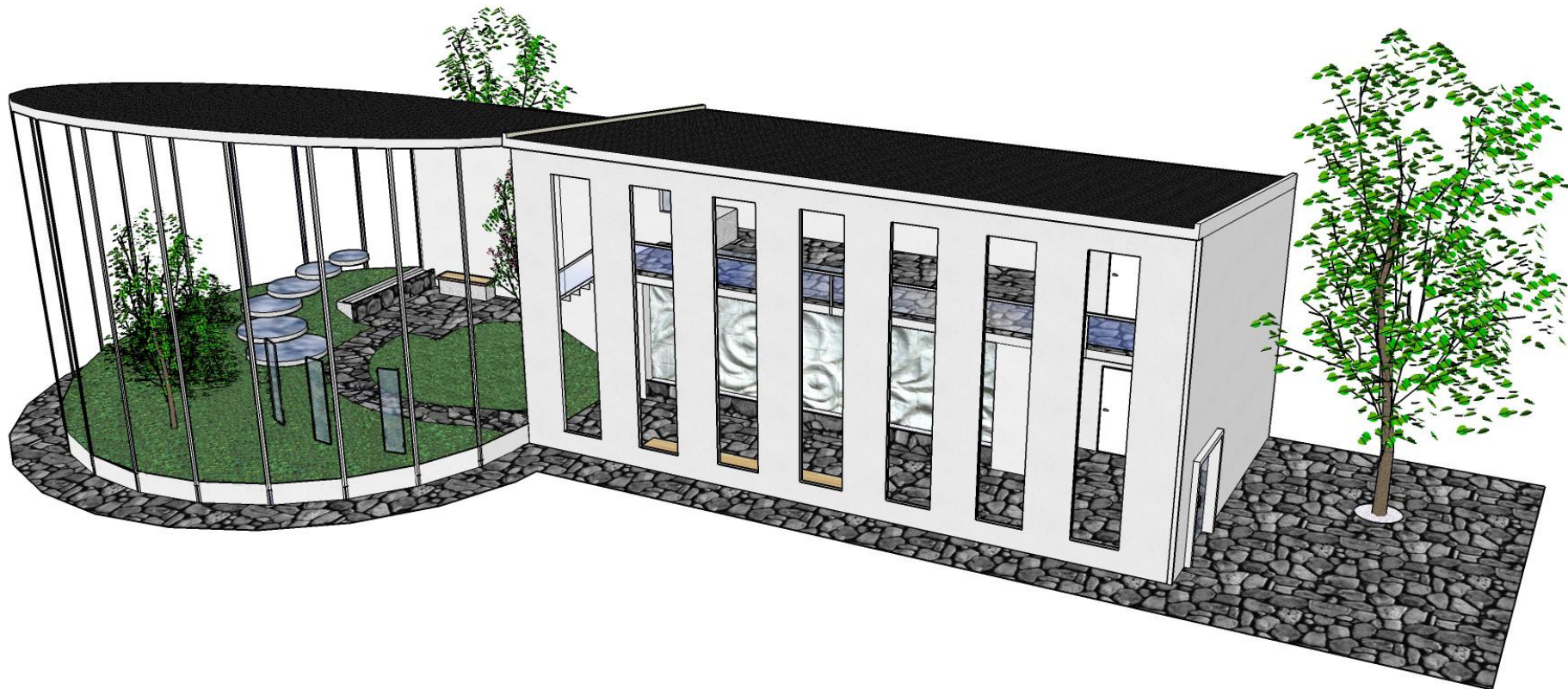
I Sörensen (2003) uttrycks önskemål om en skyddad begravningsplats inomhus. Pertti Ruotsalo bekräftade dessa önskemål och menar att "Klarhetens kapell" är en mycket uppskattad del av deras begravningsplats. Studiebesöket i Reso församling var för mig en aha-upplevelse på många sätt. Där såg jag de önskemål som uttryckts, i studier och intervjuer, angående en begravningsplats inomhus gestaltad på ett starkt och spännande sätt. Platsen har varit en inspirationskälla, ett bevis på att det faktiskt finns en möjlighet att skapa påkostade byggnader på begravningsplatsen som är ett mellanting mellan en inomhus- och en utomhusmiljö.

8.2.1 Visionen Trösteriket

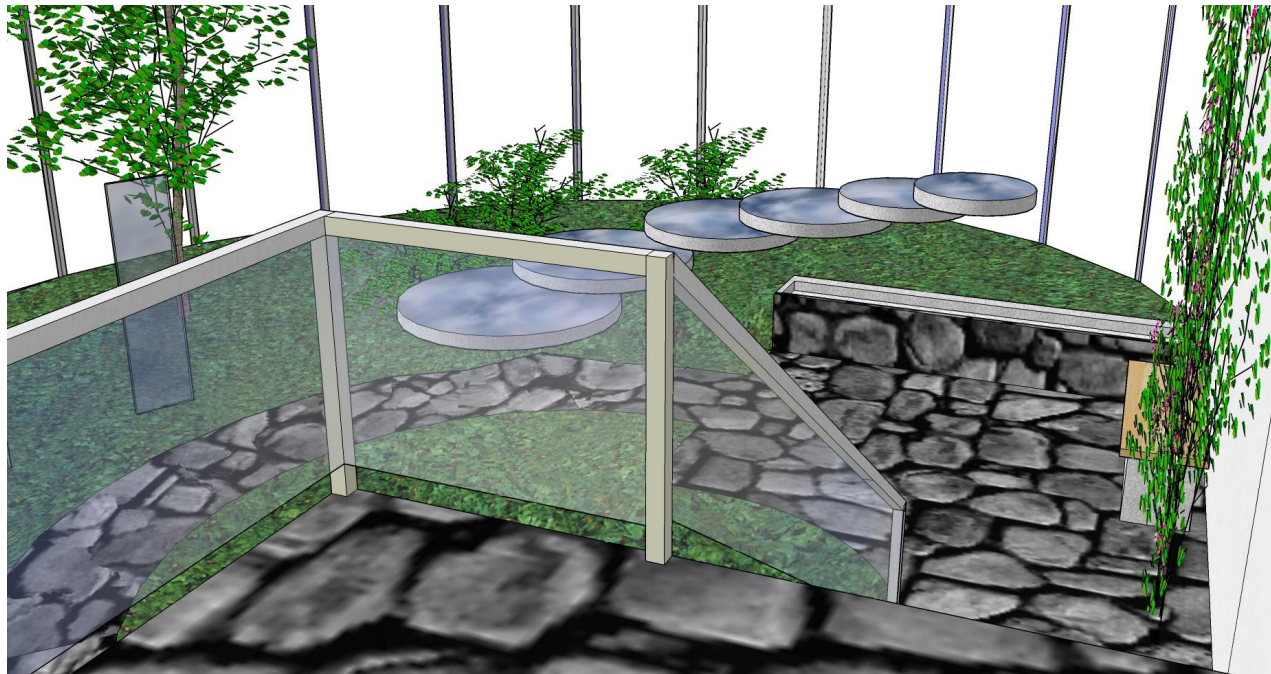
Rymd, luft, grönska och ljus är viktiga attribut som bidrar till välbehag. Dessa vill jag sammanfoga till en trivsamt miljö för besökaren. Byggnaden skall vara en oas för stillhet under hela året. Här finns möjlighet att under skyddade förhållanden sitta ner och minnas livet som varit.

Ovan: Entrén till Trösteriket

8.2 Trösteriket - en begravningsplats inomhus

Ovan: Utblick över askgravplatsen från ceremoniplatsen. Nedan: Askgravplatsen i förgrunden

Nedan: Inspirationsbild, blommande lund

Nedan: Liten pärlbuske, Exochorda 'The Bride'

Förslaget är en konceptskiss på en tänkbar utformning av en byggnad, Trösteriket, som består av ceremoniplats, askgravplats, kolumbarium och funktionsytor för verksamheten. Avsikten är att byggnaden ska kunna införlivas och anpassas till en fysisk plats, både i stadsmiljöer och i natur.

Meningen är att byggnadens södersida skall vara belägen mot en sluttande naturmark, övrig begravningsplats, vatten eller en öppen stadsvy. Norrsidan däremot är mindre känslig för störningar och kan ligga mot en väg eller bebyggelse. Trösteriket är en begravningsplats inomhus med kolumbarium och askgravplats där det under hela året är plusgrader och möjligt att ha ceremonier och gravsättningar.

8.2.2 Trösterikets funktioner

Det första som möter besökaren när hon går genom entrén är en kolumbarievägg på norrväggen. De ljusa putsade väggarna möter golvet av gråglänsande skiffer. Söderut möts besökaren av landskapet utanför genom de stora fönstren.

Västerut, dit blicken automatiskt riktas ser besökaren ett rundat glashus med grönskande golv. Detta är askgravplatsen. Ett stillsamt vattenporl lockar besökaren vidare till en liten sittplats i det ljusa rummet.

Övervåningen består av en stor balkong för ceremonier. Meningen är att sällskap ska kunna hålla kortare ceremonier i samband med gravsättningar. Under ceremonin har besökarna utblick över askgravplatsen nedanför och efteråt går de tillsammans dit och medverkar i själva gravsättningen. Det finns även möjlighet för sällskap att dricka kaffe tillsammans efteråt. Ceremonierna förläggs till vissa dagar och tider för att alla besökare skall veta när byggnaden kan vara upptagen.

Intill hissen på övervåningen finns förråd för förvaring av stolar och bord som möblerar rummet beroende på det som efterfrågas för varje situation.

På bottenplan finns utrymmen för vaktmästarens sysslor, ett kontor och en verkstadsdel, pentry för kaffekokning, handikapptoilet, serviceplats (med vatten, vaser och soptunna) samt hiss.

8.2.3 Ceremoniplatsen

Det finns ett behov av lokaler utan religiösa symboler för ceremonier runt begravningsplatsen. Balkongen på övervåningen är en sådan plats för mindre sammankomster. Rummet består av vitputsade väggar,

skifferbelagt golv och ett glasinfattat metallräcke som avgränsar balkongen mot bottenvåningen. Söderut och västerut möts besökaren av miljön utanför genom stora fönster.

Ett altare av ljus granit är den enda fasta möblen, bakom den ser besökaren omgivningen utanför genom ett stort fönster. Möblemanget i lokalen anpassas efter behoven som uppstår. Här finns det möjlighet att vintertid temporärt höja temperaturen genom luftburen värme och infravärme, dock inte till normal inomhustemperatur. Sommartid ventileras lokalen för att hålla en behaglig inomhustemperatur.

Från balkongen har besökaren utsikt ner mot askgravplatsen som nås via en granittrappa i främre delen av rummet alternativt genom hissen i bakre delen av rummet. I rummet finns även flyttbara gröna krukväxter som ger ceremonilokalen en grönskande lummig känsla.

8.2.4 Askgravplatsen

En ombonad oas, luftig, badande i ljus och skyddad från vädrets skiftningar, en stillhetens plats där besökaren kan slå sig ner och låta minnena få flyga fritt i medvetandet. Askgravplatsen ska vara en plats för kontemplation, bortkopplad från vardagssituationen.

Askgravplatsens enda träd är ett japanskt körsbärsträd, *Prunus serrulata*. Ett nätt träd som blir upp till 5m högt med vacker stam. På våren blommar körsbäret med fulla vita blommor. En grupp av Liten pärlbuske, *Exochorda 'The Bride'* pryder rummet. Buskarna blommar tidig sommar med lång blomningstid. Marken runt buskarna o trädets täcks av vintergröna, *Vinca minor*, en marktäckare med blå blomning på våren. Vid gravsättningar lyfter vaktmästaren försiktigt på växtskiktet för att sedan åter fälla växtlocket över gravsättningsytan. Därmed syns inte gravplatsen efter att gravsättningen är över. Längs den vitkalkade väggen i norr klättrar *Hedera helix*, murgröna och *Clematis*.

Ett stilla vattenporl från granitfontänen fyller byggnaden som lugn musik vilket Kaplan & Kaplan (i Grahn 2005) menar väcker de besökandes spontana uppmärksamhet. Intill den ligger en skifferbelagd yta med smyckningsplats och en bänk. Besökaren har möjlighet att stanna upp en stund och låta ögonen vila på den gravsattes namn, ingraverat på något av glasmonumenten som står mitt i rummets växtlighet. Ljusskiftningarna utifrån förändrar utseendet på glasskivorna, skapar en spännande lek med ljuset. Mörkertid belyses glasskivorna för att namnen skall framträda.

Urnorna gravsätts med dubbelt gravdjup vilket innebär att partners kan gravsättas på samma plats. Gravsättningsytan är bevuxen med marktäckare och får inte beträdas utom för skötsel.

Konceptet askgravplats innebär att anhöriga har möjlighet att vara med under gravsättningen av askan.

Askgravplatsen med granitfontän och glasmonumenten med de gravsattas namn ingraverade

8.2 Trösteriket - en begravningsplats inomhus

Därmed får de efterlevande en plats att rikta sin uppmärksamhet mot, även om den inte är markerad i grönskan. Namnen på de gravsatta är istället graverade på glasmonumenten som står i grönskan. Ventilation reglerar lokalens temperatur för att hålla ett behagligt klimat. Vintertid håller lokalen någon plusgrad medan det är behaglig rumstemperatur sommartid.

Gravarna i askgravplatsen upplåts med gravrätt med starka restriktioner för vad som gäller gravvård och smyckning. Platsen är reserverad i 25 år och tiden räknas från den senast gravsatte.

Genom att golvet skiffer fortsätter utanför byggnadens ytterväggar mjukas gränsen mellan inomhus och utomhus upp. De som vill tända ljus får ställa dessa längs skiffergången som leder runt byggnadens östra, södra och västra sidor. Inomhus tänds endast gemensamma ljus av personalen.

8.2.5 Kolumbarium i ljus miljö

Vid entrén möts besökaren av ett avlångt rum med en

kolumbarievägg åt norr. Nischerna för urnor förseglas med plattor. Varje bit är en del i ett tredimensionellt väggkonstverk som tillsammans skapar helheten i rummet. Likt människan som i sig är en unik individ som tillsammans med övriga människor skapar samhällets helhet.

Förseglingsplattorna är gjutna reliefer av vitt stengods. Namnen på de gravsatta graveras in längs reliefens linjer på varje platta. I varje nisch finns det plats för fyra urnor med de maximala måtten 18cm i diameter och 35cm höga.

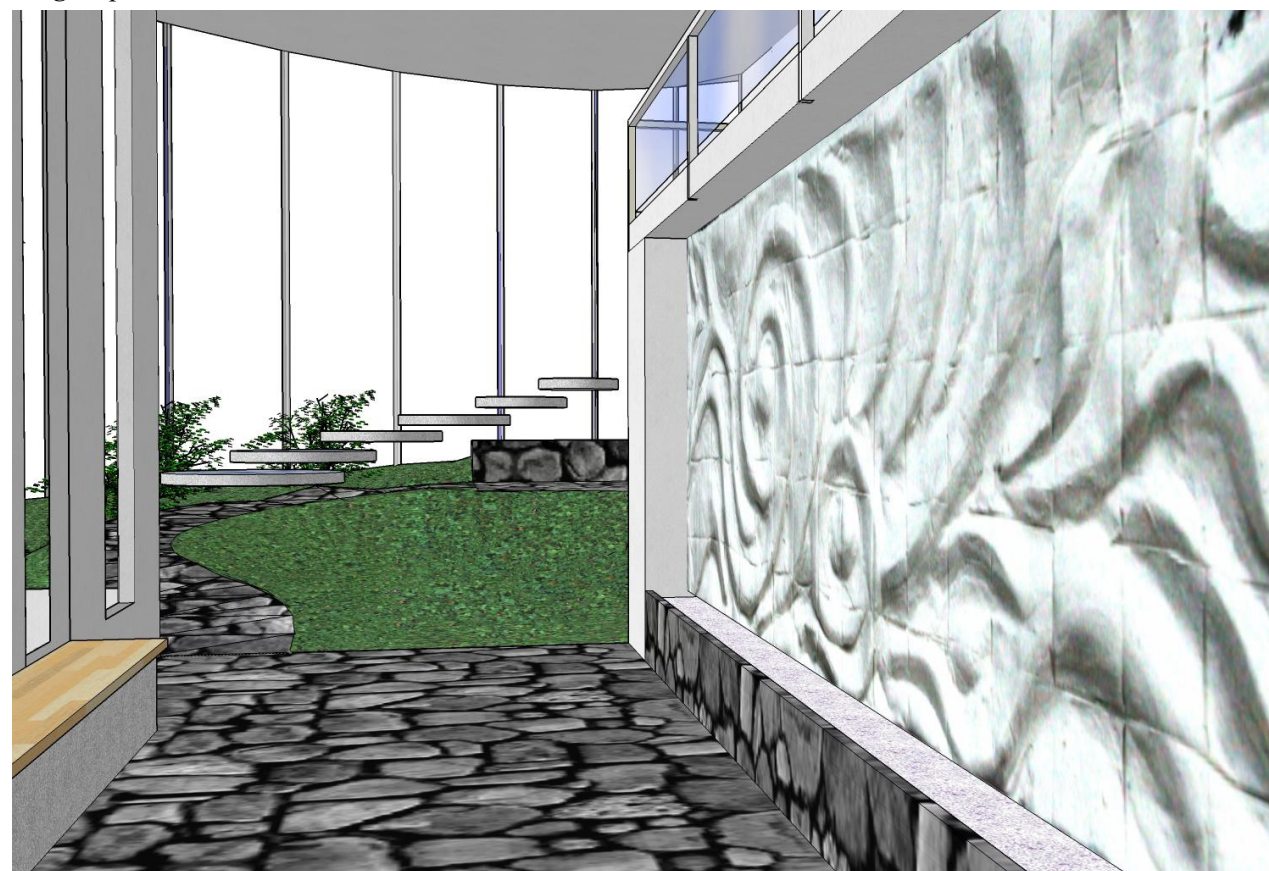
Övriga väggar är ljusputsade och golvet gråskimrande av skifferplattor. Söderut möts blicken av landskapet utanför genom de stora glasrutorna.

Nedanfö kolumbarieväggen finns en grusad smyckningsyta för vaser med blommor. De som vill tända ljus gör detta utomhus längs skiffergången på anvisad yta. Längs fönsterväggen finns en bänk, av granit och trä, som ger möjlighet att sitta en stund i lugnet.

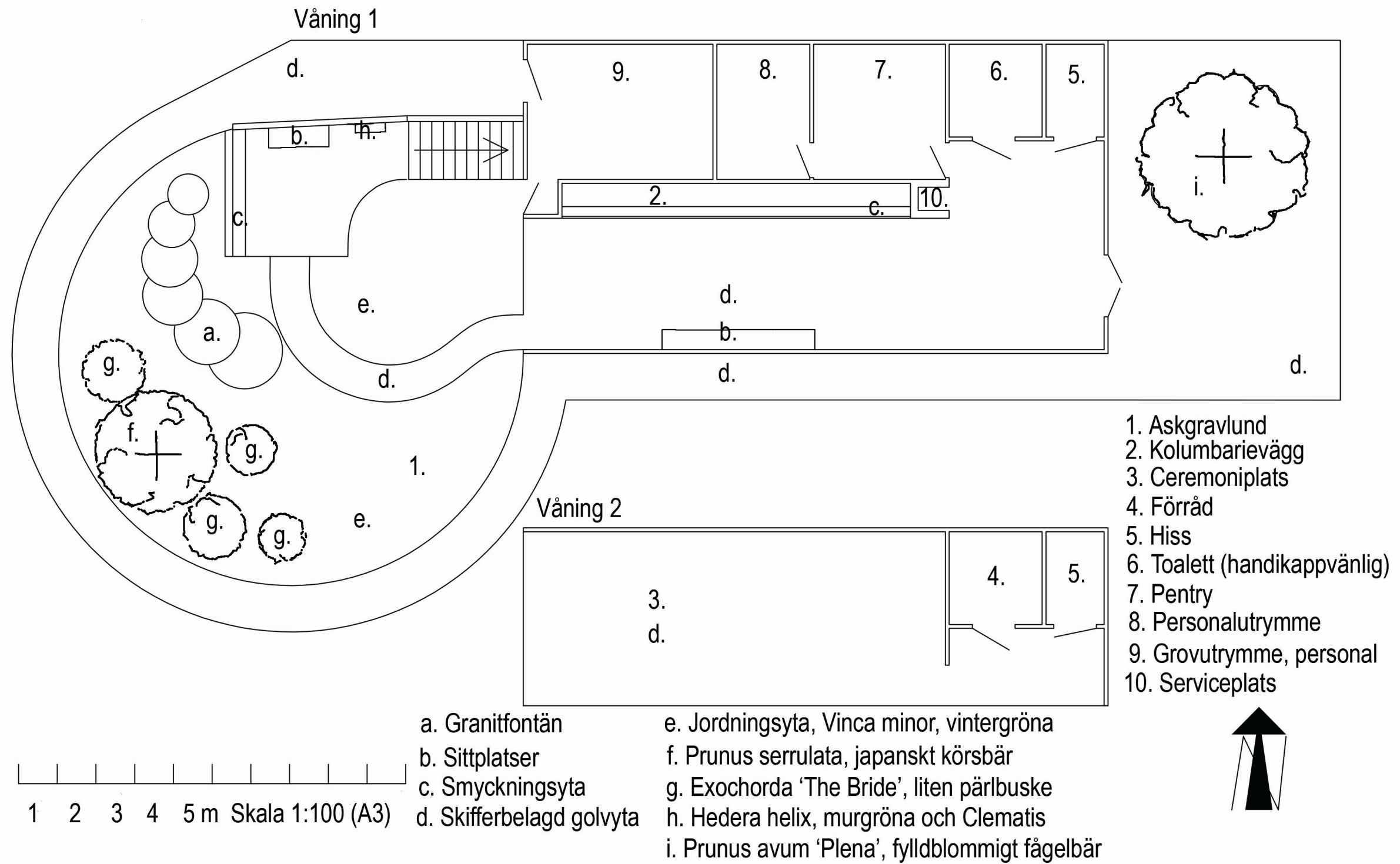
Ovan och nedan: Inspirationsbild, minnesmonument efter Anna Lindh, Stockholm

Kolumbarieväggen med grusad smyckningsyta nedan och sittplats intill fönsterna. I bakgrunden askgravplatsen

Trösteriket, plan

8.3 Omfamning - Monument vid vatten

Under arbetet med uppsatsen har många informationskällor återkommit till vattnets betydelse. Vatten är ett allmänmänniskt attribut som är viktigt oavsett religion, tradition och uppväxtförhållanden. Vatten står för det livgivande, fruktbara och tröstande. I studier framkommer att det finns en önskan att komplettera begravningsplatsen med vatteninslag. Det har även blivit allt vanligare att strö askor i havet.

8.3.1 Ett nytt gravskick...

Utifrån vatten vill jag skapa ett nytt gravskick där askor gravsätts. Tanken är att detta gravskick skall kunna införlivas på befintliga begravningsplatser, antingen genom att anlägga en damm eller utnyttja befintlig sjö eller havsvik.

Min intention är att skapa en minnesplats som är utgångspunkt för en ceremoni där de efterlevande tar avsked genom att låta den dödes stoft (inneslutet i ett klot) färdas nedför ett lutande plan av rinnande vatten för att sedan finna den sista viloplatsen på botten av sjön. Vattnet är den gemensamma gravplatsen. Det är viktigt att djupet är så stort att botten inte syns från ceremoniplatsen. Under denna ceremoni kan anhöriga medverka genom att ta avsked verbalt och sedan "sjösätta" klotet. Att själv utföra handlingen gör att ceremonin blir mycket påtaglig. Anhöriga får möjligheten att rent fysiskt släppa taget. En symbolhandling för att låta den anhörige få vila i frid och själva acceptera att den avlidne inte finns mer.

8.3.2 Klotet – en symbol för evigheten

Urnan är av tradition den vanligaste formen som stoftet efter kremeringen placeras i. Det betyder inte att urnan behöver vara den enda rätta formen. Klotet är enligt Theorell & Wästberg (2001) en symbol för evigheten. Symbolen kan associeras till jorden, solen och livets förlopp. Det är en vanlig symbol inom många traditioner och är relevant att använda i begravnings-sammanhang. Enligt Billingham (2007) är klotet en symbol för själen vilket gör formen passande att innesluta stoftet efter den avlidne i.

Tanken är att askan efter kremeringen läggs i en klotformad behållare av stengods. Locket förseglas tättslutande. Genom att klotet har en densitet högre än vattnet sjunker klotet och förblir vilande på botten. Att gravsätta på detta sätt ska vara lika säkert som att gravsätta askan i jorden. På sikt löses klotet upp och askan blir en del av kretsloppet i sjön.

8.3.3 ...eller ett gammalt i ny form

Att utveckla ett nytt gravskick är en långsam process. Konceptet minnesplats med en sjö som gravsättningsyta måste vara föremål för diskussion i många instanser innan det kan bli verklighet. En möjlighet är också att sprida askan över vattnet. Detta är ett befintligt gravskick som ännu endast används till havs. I dagsläget skulle det krävas en lagändring eftersom det inte är tillåtet att sprida askor längs en strandkant (Begravningslagen 1990:1144).

Ovan och nedan: Möjliga miljöer i vinterskrud för Omfamning - monument vid vatten

Nedan: Minnesplatsen med lutande plan av rinnande vatten i förgrunden

8.3 Omfamning - Monument vid vatten

Ovan: Inspirationsbild. Solen skapar ljusskiftningar i metallen på skulpturen, Uppsala Gamla kyrkogård

Den ceremoniella handlingen i spridning av askor är stark. Ett påtagligt uttryck för att släppa taget som blir ett sätt att gå vidare i sorgprocessen. Många

sinnen stimuleras i handlingen och därför blir upplevelsen mycket påtaglig. Detta gravskick skulle troligen uppskattas.

Till en lagändring är genomförd går gestaltningen av platsen att omvandlas till ett annat befintligt gravskick, askgravlunden. Monumentet ger askgravlunden ett starkt modernt uttryck. Dammen nedanför anläggs med gräs - eller ängsmark. På traditionellt sätt gräves askan ned eller sprids på gravsättningsytan. Minnesplatsen blir en glänta omgärdad av naturmark som ger platsen sin speciella karaktär.

8.3.4 Omfamning – ett minnesmärke

Monumentet är ett minnesmärke över de avlidna som vilar på platsen. Hoppfullhet, lätthet, samhörighet och balans var ledord i gestaltningen av minnesmärket. En symbol för det fortsatta livet, hoppet och framtidstron.

Utformningen är abstrakt för att varje betraktare ska kunna tolka in det som passar just henne. Ur de olika vinklarna kan man exempelvis se en växande grodd för det nya livet, en brinnande ljuslåga, två gestalter i en omfamning, ett kors eller en Jesusgestalt svept i en mantel. Beträktaren skapar själv symboliken i motivet.

Placeringen ytterst på udden gör att monumentet syns på långt håll runt om sjön. Gångvägar leder besökaren genom naturmarken. Skulpturen blir en skimrande gestalt i brons och stål. Valet av metall anpassas efter den miljö som blir aktuell för skulpturen. För att stärka konstruktionen måste metallstag stödja slingorna.

Snitt A - A1

Skala 1:100

Längs den yttre metallslingan graveras namn, födelse- och dödsår på de gravsatta i långa slingor som följer metallens form. Platsen utstrålar evighet och hopp.

Skulpturens fundament döljs av perennrabatten som breder ut sig i cirkelform. Smyckningsyta finns i anslutning till sittplatsen. Här kan besökaren vila i skydd av en klippt vintergrön häck och se ut över sjön.

8.3.5 Omgivningen runt minnesplatsen

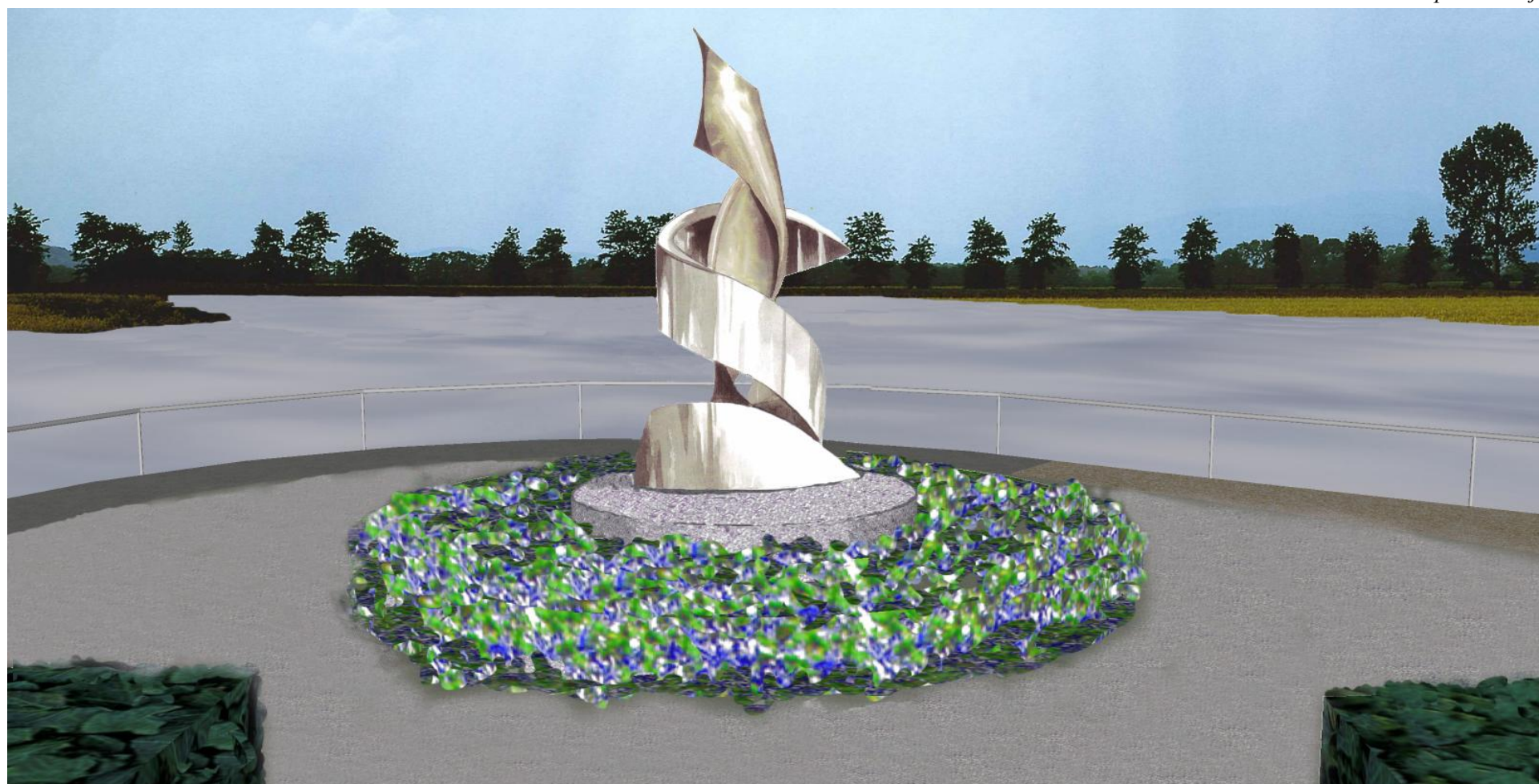
Miljön runt minnesplatsen kan varieras efter begravningsplatsens förutsättningar. Viktigt är dock att övrig begravningsplats inte ligger alltför nära. Platsen kräver luft och utsikt för att komma till sin rätt.

Den är tänkt att vara naturmark, blomstrande äng med gångväg som leder besökaren runt sjön. Gångslingan blir en möjlighet för rekreation och naturupplevelser.

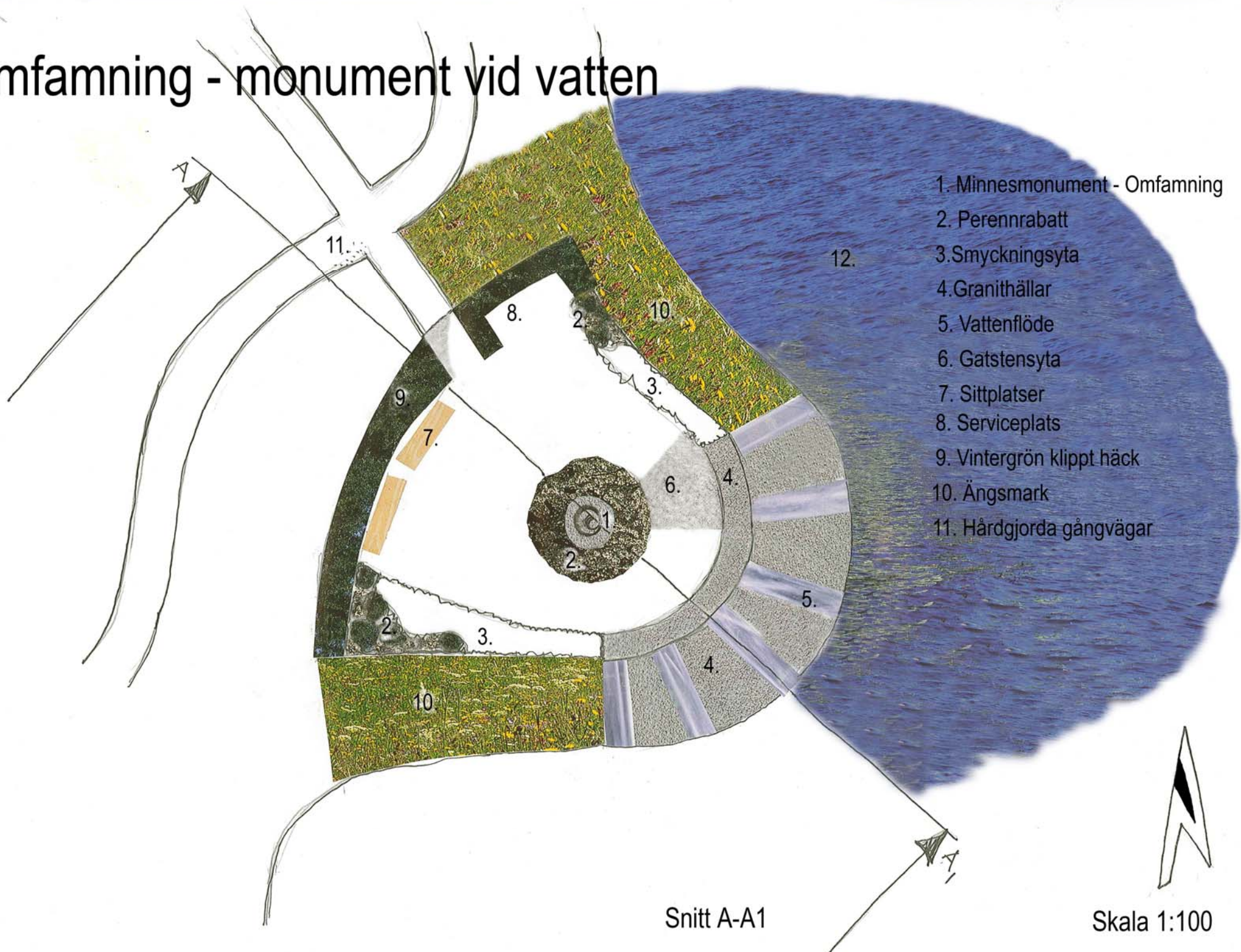
Ovan: Monumentet ur olika vinklar i möjliga naturmiljöer

Nedan: Minnesplats vid sjö

Omfamning - monument vid vatten

- 1. Minnesmonument - Omfamning
- 2. Perennrabatt
- 3. Smyckningsyta
- 4. Granithällar
- 5. Vattenflöde
- 6. Gatstensyta
- 7. Sittplatser
- 8. Serviceplats
- 9. Vintergrön klippt häck
- 10. Ängsmark
- 11. Hårdgjorda gångvägar
- 12.

Snitt A-A1

Skala 1:100

9 AVSLUTANDE DISKUSSION

Jag besöker ofta kyrkogården i Uppsala under allhelgonahelgen. Det är vackert med alla ljusen som lyser i mörkret. Så många tankar samlade på en och samma plats. Jag känner gemenskapen med andra människor som också de har någon att minnas och hedra. Bruket av platsen visar hur stor betydelse miljön har.

Mina erfarenheter tyder på att vi idag har ett ökande behov av platser för stillhet och tanketid, platser för att uttrycka vår sorg. Det speciella med begravningsplatsen är att den är evig på ett annat sätt än vanliga platser. Visst försvinner gravplatser och ersätts av andra men helheten blir kvar. Begravningsplatsen är en fredad plats, gravfriden är lagstadgad (Begravningslagen 1990:1144) och därför förändras inte dessa platser på samma sätt som andra stadsmiljöer. Evighetsperspektivet skapar en känsla av tidlöshet och trygghet. Det verkar vara en allmän uppfattning att begravningsplatsen är både en miljö för gravbesök och kontemplation. Kanske är behovet av denna fredade gravplats för våra bortgångna rent av större idag än tidigare, nu när vi inte i samma grad är aktiva kyrkobesökare eller på andra sätt tar stöd av en styrande religion. Det är viktigt att våga skapa starka platser med identitet; begravningsplatsen måste fortsätta ha sitt speciella uttryck och utvecklas efter dagens behov.

Trots att en stor del av Sveriges befolkning har en sekulariserad inställning till livet, tron och döden finns ofta ett behov av sakrala platser. Det finns en allmänmänsklig respektfull inställning till döden och ceremonierna runt döden.

Det är viktigt att inte behöva kompromissa med sina önskemål angående begravningen. Den sista vilan är alltför viktig för att fläckas av missnöje runt

begravningsönskemål. Sorgen i sig är tillräckligt svår för de efterlevande.

En återkommande önskan är att begravningsplatsen ska finnas till för avskildhet, avkoppling, eftertanke och en stilla upplevelse bortkopplad från vardagsstressen. Många är traditionsbundna, vill känna igen sig. Begravningsplatsen får förändras, men inte för fort. Den personliga prägeln är viktig men platsens karaktär som fridfull och lugn får inte störas.

En person med diagnosen depression uttrycker sig, *“Små detaljer i naturen, som prassel i lövverket och solstrimmor genom träden, lyckas väcka något hos mig trots det deprimerade tillståndet”* (Schmidtbauer 2005 s.44). Enligt Kaplan & Kaplan (Grahn 2005) handlar detta om typiska spontana sinnesintryck som inte kräver mental energi av personen. Dessa sinnesintryck har en läkande och lugnande effekt på människan. Jag har skapat förutsättningar för denna typ av upplevelser i mina gestaltungsförslag. Den sorgedrabbade personen ska kunna uppleva livfulla intryck som inte pockar på uppmärksamhet men som stilla fyller människan med livslust i sin vackra enkelhet.

Vatten spelar en alldeles särskild roll. Vatten är en symbol som finns inom många religioner (Uddenberg 1995). Vatten är också ett uttrycksfullt element som kan användas på oändligt många sätt för att skapa intressanta och rogivande miljöer. Vatten skapar möjligheter för spontana sinnesintryck som enligt Kaplan & Kaplan (Grahn 2005) har en läkande effekt. Porlande vatten väcker hörseln, himlens spegling i vattenytan fångar synintrycken och kanske infinner sig en lust att känna på dropparna. Vatten i begravningsplatsmiljöer är ett mycket uppskattat inslag. Detta har jag tagit till mig och på olika sätt gestaltat vatten. Det finns stora möjligheter att vidareutveckla

gestaltningen av vatten på framtidens begravningsplatser.

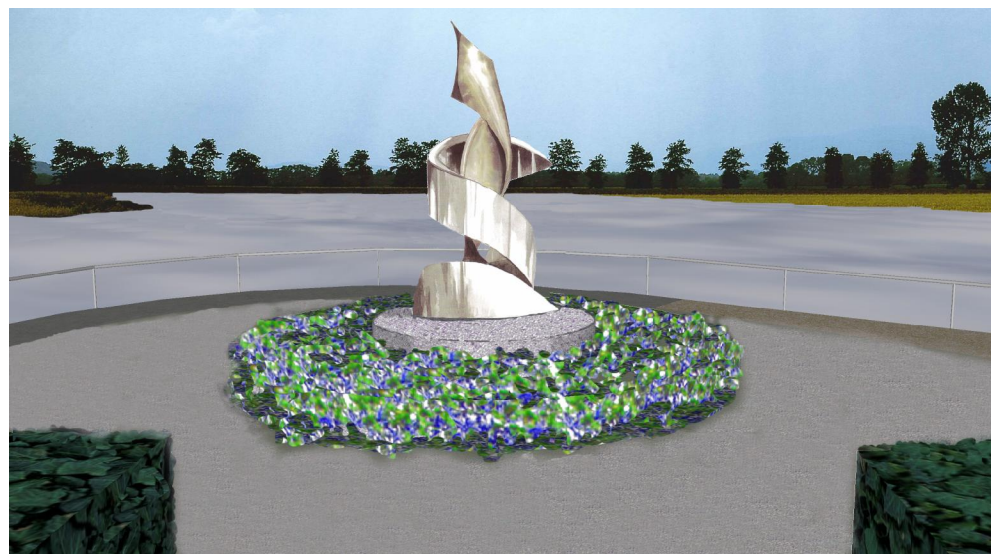
Vårt ursprung finns i naturen och många upplever att de där finner andlighet, att naturen har betydelse för upplevelsen av frid och trygghet (Berglund 1994). Det har blivit allt tydligare under arbetsprocessen att natur och växtlighet är en viktig ingrediens som gör begravningsplatser till viktiga miljöer. Det grönas läkande effekt på både sjuka och sorgedrabbade är av stor vikt och bör vara centralt i gestaltningsprocessen.

De fyra huvudkaraktärer som Grahn (2005) beskriver som värdefulla egenskaper för stressade och sårbara människor (rofylldhet, vildhet, artrikedom och rymlighet) stämmer väl med den kunskap jag har samlat genom intervjuer och litteratur angående hur begravningsplatsen i framtiden bör utformas. Dessa huvudkaraktärer är värdefulla att låta sig inspireras av.

Under arbetets gång har mina tankar ofta återkommit till den japanska traditionen av meditationsträdgårdar. Jag upptäckte allt fler likheter mellan den svenska begravningsplatsen och den japanska trädgårdstraditionen. Flera av de viktiga symboliska attributen på begravningsplatsen som stenar, vatten och krattat grus, är grundelement i japansk trädgårdskonst. Det finns mycket att lära av den långa trädgårdstradition som finns i Japan. En önskan jag har haft är att fördjupa mig i den japanska trädgårdskonsten för att söka djupare kunskap och inspiration till nytta för gestaltningsutvecklingen. Det är dock ett ämne som får bli ett annat examensarbete.

Vår lockelse i att få *“vila”* i naturen kan vara en reaktion på rotlöshet. Vi flyttar mycket idag. Begravningsplatsen ses som *“mitt sista hem”*. Idag kan det vara svårt att veta var jag hör hemma. Naturen är inte en specifik ort och kanske är det en av anledningarna till att den känns lockande som begravningsplats. Naturen finns omkring oss överallt i många former och känns också hemma oavsett var jag befinner mig. Därmed blir orten för gravplatsen inte det viktiga utan naturen i sig.

Under arbetet med examensprojektet har det sammanfogats information från olika håll som är relevanta för gestaltning av begravningsplatsen. Forskningen runt naturens läkande förmåga och rehabilitering i utemiljöer är högst relevant i dessa sammanhang. Dagens romantisering av naturen visar på en önskan att införliva naturen i vår vardag. Naturen blir symbol för frihet och kontemplation. I ett samhälle i behov av sakrala upplevelser finner många sin andliga

återhämtning just i naturmiljöer (Uddenberg 1995). Den sakrala upplevelsen är en viktig stämning som gör naturen till en efterlängtd miljö på begravningsplatsen.

Behovet ser olika ut på landsbygden och i städer. På landsbygden finns stora möjligheter till rekreation, naturen finns lättillgänglig för den som önskar. I små orter finns det däremot begränsat med mötesplatser vilket gör att begravningsplatsen blir en viktig knutpunkt dit besökaren går för att träffa människor. Begravningsplatsen kan till och med fungera som en park dit besökaren går för att fika (som vaktmästare blev jag själv bjuden på kaffe). I städer däremot är begravningsplatsen ofta efterfrågad som stilla oas för att komma undan en stund från vardagsstressen. Miljöer med möjligheter till rekreation och grönska fyller ett behov eftersom detta utbud är begränsat i städer.

9.1 Två huvudaspekter i framtidens gestaltungsuttryck

Jag har genom mina studier sett två tydliga gestaltungsaspekter i utvecklingen av begravningsplatsens uttryck; monumentala minnesmärken med starka arkitektoniska grepp som vägen till korset på Jönköpings kyrkogård eller Igualada där döden manifesteras och visualiseras genom höga väggar av gravvalv (tomber). Den andra är den naturliga begravningsplatsen som gestaltas genom att förstärka naturens grundförutsättningar för att skapa en sakral plats. På skogskyrkogården i Stockholm har arkitekterna lyckats att kombinera det naturliga med monumentala attribut. Att skapa en spänning mellan naturen och moderna arkitektoniska element är ett intressant sätt att utveckla begravningsplatsens uttryck.

Idag är döden något som vi sällan pratar om i vår vardag, ändå är döden något vi bär med oss som en del av livet. Vi har minnen av dem som gått före oss och en ovisshet om vad som kommer hända. Det är viktigt att våga gestalta platser som väcker känslor, som gör begravningsplatsen möjlig för eftertanke, som i visualiseringen av döden gör livet mer levande, som speglar nutidens situation och vår respekt för de döda.

Under arbetets gång har jag förstått att det är viktigt att gå varsamt fram. Att förändra är önskvärt och nödvändigt men vi får inte ha för bråttom. I gestaltningen av så viktiga platser som begravningsplatsen måste människor hinna med, känna att platser skapas efter behoven som uppstår. Traditionen har en viktig plats i frågor gällande begravning och den sista vilan. Att valen inte är

återkalleliga gör människan extra försiktig. Religiositeten blir också extra viktig när det handlar om döden.

Anders Berglund berättade att det pågår en religiös process i samhället idag på det individuella planet. Att människor inte bekänner sig till någon religion är *inte* ett bevis för att vi har ett religionslöst samhälle. Därför måste det också finnas möjligheter för sakrala upplevelser.

Religion och tradition smälter samman och det är svårt att gestalta en helt religionsfri begravningsplats utan att också tappa traditionen. Våra rötter upplevs som extra viktiga i begravningshögtiden (Berglund A, muntl.). Symboliska ritualer och handlingar sprungna ur religionen tror jag kommer att förbli en del av vår tradition. Gestaltungsförslagen förhåller sig till detta.

I gestaltungsarbetet valde jag att på tre olika sätt tillgodose uppfattade behov från kunskapsinsamlingen. I första gestaltungsförslaget har jag dröjt mig kvar i den traditionella formgivningen. Vid första anblicken kanske besökaren frågar sig vad som är nytänkande i detta förslag. Målet med Skuttunge kyrkogårds utvidgning är att på ett traditionellt sätt gestalta ett brett utbud av gravskick som ger anhöriga valmöjligheter trots att Skuttunge är en liten landsortskyrkogård. Religiösa attribut är bortvalda men genom att utvidgningen ligger intill en kyrka skapas genast en ofrånkomlig kristen anknytning. En anknytning som är uppskattad av somliga men väljs bort av andra. Att gestalta en konfessionslös begravningsplats intill en kyrka är för mig ett omöjligt uppdrag och frågan är om det i detta fall ens är önskvärt. Därför blev huvudfrågan på Skuttunge kyrkogård att bredda utbudet av gravskick och skapa en miljö som tilltalar besökarna.

Nästa förslag var att ta ett steg vidare i funderingarna kring den religionsfria begravningsplatsen och de behov olika besökare ger uttryck för. Jag utgick även ifrån klimatförutsättningarna och behovet av väderskyddade platser, speciellt vintertid.

Vid studiebesöket i Resos "Klarhetens kapell" fick jag en stark aha-upplevelse. Varför finns inte denna typ av plats i Sverige? Spontant för egen del kändes detta genialt och kyrkoherden Pertti Ruotsalo menar att byggnaden var mycket uppskattad av besökarna. Det som anhöriga uttryckte saknad över var att namnen på de avlidna inte finns markerade någonstans i rummet.

Trots att en byggnad inte är landskapsarkitektens uppdrag började uppbyggnad och uttryck av ett

begravningshus ta form i mitt huvud. Detta var nästa steg i gestaltungsprocessen. I detta förslag skapades en miljö fri från religiösa attribut med ljusa utrymmen för begravningsens olika delar. En miljö som syftar till att skapa lugn och tröst. En uttrycksfull byggnad för stillhet med utblick över en naturlig och lugn omgivning, vatten, kyrkogård eller naturmark. En byggnad – men fortfarande med karaktär av utemiljö trots att den är under glas och tak.

Tredje steget i denna process var att skapa ett möte mellan den monumentala formen och naturen. Minnesplatsen är monumentalt utformad och placerad på en udde. Runt denna breder sig ängsmark och vatten ut sig med möjlighet för både rekreation och eftertanke. Religiösa attribut är bortskalade. Naturen skapar den sakrala känslan, påtaglig för den sökande men obefintlig för den utan ett sakralt behov.

"Jag går att söka ett stort kanske" (Ågren Bolmsjö 2006 s.101). Vi föds och vi dör, oundvikliga händelser som ingen av oss har kontroll över. Kanske händer ingenting, allt tar slut, eller så är det början på någonting nytt. Människans kontrollbehov gör det svårt att acceptera att inte veta. Att vara utanför all kontroll är påfrestande dels för att jag inte vet vad som händer den avlidne men också för att jag själv en dag ska gå vidare till detta ovissa. Begravningen är betydelsefull, ett sätt att få hjälp att komma vidare men också att få visa sin närstående aktning och respekt. En respekt som varje människa önskar sig inför den sista vilan. Platsen blir en mötesplats för minnet av den avlidne. En människans bro mellan det levande och det döda.

Mitt uppdrag som landskapsarkitekt är att ta reda på och förutsäga hur människor vill utforma sin omgivning. Begravningsplatsen ska förmedla en känsla av lugn och stillhet. Det är viktigt att besökarna känner sig tillhöriga, att platsen skapar ett andrum. Jag hoppas och tror det är vad "mina" miljöer gör. Att göra nyskapande gestaltungsförslag är mitt sätt att få igång en kreativ diskussion som förhoppningsvis kan leda till nya sätt att se på ceremoniella handlingar runt döden och begravningsplatsens utformning som bättre passar dagens samhällsmedborgare.

Det finns ett behov av att hitta starka uttryck i begravningsplatsens miljö som förhåller sig till dagens samhällsförutsättningar. Människor har en längtan efter platser som visar respekt för våra bortgångna. En minnets mötesplats som vi idag kan identifiera oss med och där vi kan tänka oss att så småningom finna vår egen sista vila.

KÄLLFÖRTECKNING

Skriftliga källor

- Andersen, Morgens. "Kirkegården under forandring." I *Kirkegårdskultur*. Foreningen for Kirkegårdskultur, s.39-48. Aalborg 1997.
- Andersson, Sven-Ingvar. "De fremmende kulturers påvirkning at udviklingen – II." I *Kirkegårdskultur*. Foreningen for Kirkegårdskultur, s.31-42 Aalborg 1997.
- Andersson, Thorbjörn & Olsson, Einar. *Äga rum. Individens upplevelse och gestaltning av sin hemmiljö och dess relation till identiteten*. Examensarbete vid Psykologiska institutionen. Stockholms universitet 1982.
- Arvidsson, Johan. (2001) "Minnesplatsens betydelse för sorgearbetet". *Gröna fakta* 2001:4. Alnarp: Movium, SLU.
- Backström, Anna och Wisselgren, Maria. *En salig blandning – multireligiös begravningsplats*. Examensarbete vid institutionen för landskapsplanering. SLU, Ultuna 2002.
- Begravningslagen 1990:1144
- Berglund, Inger. *Kyrkogårdens meditativa rum*. Borås 1994.
- Bill, Anna. "Ungt kvarter på kyrkogård". Upsala Nya Tidning, 071114.
- Billingham, Tom. "Jönköping:"Ad augusta per angusta" – för alla" I Sörensen, Ann-Britt (red). "Ny formgivning för återlämnade familjegravar". *Gröna fakta* 2007:6. Alnarp: Movium, SLU.
- Bringéus, Nils-Arvid (2006) "Seder och bruk kring död och begravning". I Åkesson, Lynn (red.) *Inför döden*, s 107-165. Höganäs 2006.
- Bucht, Eivor (red.). *Kyrkogårdens gröna kulturarv*. Alnarp, Movium 1992.
- Davies, Douglas & Shaw, Alastair (1995). "Reusing Old Graves: A Report on Popular British Attitudes". I Worpole, Ken. *Last Landscapes – the architecture of the cemenry in the west*, s.157. London 2003.
- Ennart, Henrik. "Frystorkning ny begravningsform". Svenska Dagbladet 050215.
- Grahn, Patrik, (2005) "Att bota människor i en trädgård". I Schmidtbauer, Pia, Grahn, Patrik & Lieberg, Mats. *Tänkvärda trädgårdar - när utemiljön blir en del av vården*, s 127-145 Stockholm 2005.
- Gustafsson, Christer (2006) "Praktiska råd när någon dör". I Åkesson, Lynn (red.) *Inför döden*, s 219-270. Höganäs 2006.
- Hennius, Maria. *St Sigfrids granne – en begravningsplats för alla*. Examensarbete vid institutionen för stad och land, SLU Ultuna. 2006.
- Jarman, Derek. *Derek Jarmans trädgård med fotografier av Howard Sooley*. Bokförlaget Max Ström, 1996.
- Klintborg Ahlklo, Åsa, *Mellan trädkrans och minneslund – Svensk kyrkogårdsarkitektur i utveckling 1940-1990*, Borås 2001.
- Kvale, Steinar, *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund 1997.
- Lundin, Tom. *Sorg och sorgereaktioner En studie av vuxnas reaktioner efter plötsliga dödsfall*. Uppsala 1982.
- Lundquist, Kjell (1992) "Från beteshage till trädgård - kyrkogårdens historia". I Bucht, Eivor (red.), *Kyrkogårdens gröna kulturarv*, s 12-34, MOVIUM Alnarp1992.
- Maddison och Walker (1967) "Further Studies in Conjugal Bereavment". I Lundin, Tom. *Sorg och sorgereaktioner En studie av vuxnas reaktioner efter plötsliga dödsfall*, s 10. Uppsala 1982.
- Neuman, R. *Platser som ger hjärklappning*. Svenska Dagbladet 000112.
- Andersson, Jan-Olof, Angselius, Lennart, Eriksson, Anna-Gretha, Gustafsson, Christer, Göransson, Peter, Hägmark, Jan-Olof, Jacobsson Göran, Palmgren, Åke, Sahlgren, Malte, Skarstedt, Peder och Sörensen, Ann-Britt. (2005) "Begrepp i begravningsverksamheten 2005". *Gröna fakta* 2005:5. Alnarp: Movium, SLU.
- Olsson, Titti. "Morgondagens kyrkogård". *Gröna fakta* 1999:3. Alnarp: Movium, SLU.
- Ottosson, Johan. *Naturens betydelse i en livskris*. Stad & Land. Alnarp 1997.
- Persson Bengt (2000) "Ulla Bodorff (1913-82)". I Andersson Thorbjörn, Jonstoj Tove, Lundqvist Kjell (red.) *Svensk Trädgårdskonst under fyrahundra år*. s.242-249. Stockholm 2000.
- Roach, Mary. *Stiff. The curious lives of human cadavers*. Bloomington 2003. Svensk översättning av Lindgren, Nille. *Kroppens sällsamma liv efter döden – likets kulturhistoria*. Stockholm 2004.
- Schmidtbauer, Pia. (2005) "Trädgård för läkning". I Schmidtbauer, Pia, Grahn, Patrik & Lieberg, Mats. *Tänkvärda trädgårdar - när utemiljön blir en del av vården*, s 11-52. Stockholm 2005.
- Schmidtbauer, Pia, Grahn, Patrik & Lieberg, Mats. *Tänkvärda trädgårdar - när utemiljön blir en del av vården*. Stockholm 2005.
- Searles, Harold F. *The nonhuman environment*. New York 1960.
- Sommer, Anne-Louise (1998), utställningskatalogen "Memento Metropolis". I Theorell, Anita & Wästberg, Per, *Minnets stigar - en resa bland Svenska kyrkogårdar*, s 9. Värnamo: Max Ström 2001.
- Staarup, Jörgen. "De fremmende kulturers påvirkning at udviklingen – I." I *Kirkegårdskultur*. Foreningen for Kirkegårdskultur, s.20-30 Aalborg 1997.
- Svenska kyrkans församlingsförbund. *Kyrkogårdskompendiet 2003*.
- Sörensen Ann-Britt (2006) "Kyrkogården – ett grönt kulturarv". I Åkesson Lynn (red.) *Inför döden*, s 167-217, Höganäs 2006
- Sörensen, Ann-Britt. *Kyrkogården i framtiden – ur ungdomars perspektiv*. Rapport 2:2003 Alnarp: Movium 2003.
- Sörensen, Ann-Britt (red). "Ny formgivning för återlämnade familjegravar". *Gröna fakta* 2007:6. Alnarp: Movium, SLU.
- Theorell, Anita & Wästberg, Per, *Minnets stigar - en resa bland Svenska kyrkogårdar*, Värnamo: Max Ström 2001.
- Uddenberg, Nils. *Det stora sammanhanget*. Bokförlaget Nya Doxa, Nora. 1995.
- Ulrich, Roger S. "Biophilia, Biophobia, and Natural Landscapes. Kellert, S.R. & Wilson, E.O. (red) *The Biophilia Hypothesis*, s 73-137. Washington, DC: Island Press. 1993.

Wall, Bruno, *Gravskick i förändring – tradition och visioner*, Svenska kyrkans församlingsförbund, Västra Aros 2001.

Wingren, Carola. "Landskapets tid – och vår". Utblick landskap, tema Vilorum nr 4/1991.

Worpole, Ken. *Last Landscapes – the architecture of the cemetery in the west*. London 2003.

Yamamoto (1969) "Mourning in Japan". I Lundin, Tom. *Sorg och sorgereaktioner En studie av vuxnas reaktioner efter plötsliga dödsfall*, s 27. Uppsala 1982.

Åkesson, Lynn (red.), *Inför döden*, Höganäs 2006.

Ågren Bolmsjö, Ingrid (2006) "Känslor och tankar kring döden". I Åkesson, Lynn (red.) *Inför döden*, s 65-105. Höganäs 2006.

Muntliga källor

Berglund Anders, präst Svenska kyrkan, Björklinge, Skuttunge, Viksta kyrkliga samfällighet.

Krusemo Bengt, Bjerking AB i Uppsala.

Rundqvist Göran, biträdande kyrkogårdschef, Svenska kyrkan i Jönköping.

Ruotsalo Pertti, kyrkoherde, Reso församling i Finland.

Elektroniska källor

Kulturcentret assistens. Hemsida. [online] (2007-09-09) Tillgänglig: www.assistens.dk/tendens.htm [2008-02-17]

Promessa Organic AB. Hemsida. [online] (2007-09-09) Tillgänglig: www.promessa.se [2008-02-17]

Raisio kaupunki. Hemsida. [online] (2007-12-03) Tillgänglig: <http://www.raisio.fi> [2008-02-17]

SKKF, Sveriges kyrkogårds- och krematorieförbund. Hemsida. [online] (2007-09-19) Tillgänglig: www.skkf.se [2008-02-17]

Svenska kyrkan i Hägersten. Hemsida. [online] (2008-02-16) Tillgänglig: <http://www.svkyrkanhagersten.com/Templates/columbarium.htm> [2008-02-17]

Svenska kyrkan i Jönköping. Hemsida. [online] (2007-09-09) Tillgänglig: www.svenskakyrkanjonkoping.se [2008-02-17]

Woodland Burial Parks. Hemsida. [online] (2007-11-15) Tillgänglig: www.woodlandburialparks.co.uk [2008-02-17]

Bildförteckning

s.18 Judisk begravningsplats, Oljeberget i Jerusalem, fotograf Gunilla Lindell

s.28 Sten i vatten, fotograf Gun-Britt Lannergård

s.31 Kors på bergstopp, fotograf Jonas Lannergård

s.47 Vinterbilder vid vatten, fotograf Gun-Britt Lannergård

Övriga bilder är fotograferade eller ritade av författaren.

Bilaga 1 Förklaring av begrepp

Gravrätt

Gravrätt gäller för både kist- ask- och urngravplatser samt kolumbarium. Som regel gäller gravrätten i 25 år och kan sedan förlängas om så önskas. Det är gravrättsinnehavarens ansvar att se till att gravplatsen hålls i fint skick men man kan betala förvaltningen för att sköta sin gravplats (Svenska kyrkans församlingsförbund 2003).

Ej gravrätt

Gemensamhetsgravar upplåts inte med gravrätt. Detta innebär att skötselansvaret ligger på kyrkogårdsförvaltningen. Anhöriga får tända ljus och sätta blommor i gravvaser vid smyckningsytan men inte plantera något (Svenska kyrkans församlingsförbund 2003).

Minnes- och askgravlunden ger inte gravrätt om inte detta särskilt anges (gäller endast askgravlund). Det innebär att anhöriga bara har rätt att tända ljus och sätta snittblommor vid smyckningsplatsen. Övrig skötsel som plantering och rensning ansvarar förvaltningen för (Svenska kyrkans församlingsförbund 2003).

Följande begrepp kommer alla från samma källa: (Andersson, J-O et al, Begrepp i begravningsverksamheten 2005, Gröna fakta 5/2005, SLU Movium, Alnarp 2005).

Kistgravplats

Avsedd för en eller flera kistor. Upplåts med gravrätt för viss tid, vanligen 25 år, och kan sedan förlängas om så önskas. Innehavaren har skötselansvaret.

Urngravplats

Avsedd för en eller flera urnor. Upplåts med gravrätt för viss tid, vanligen 25 år, och kan sedan förlängas om så önskas. Innehavaren har skötselansvaret.

Kolumbarium

Slutna nischer för slutlig förvaring av urnor. Kan finnas inomhus eller utomhus. Upplåts med gravrätt för viss tid, vanligen 25 år, som kan förlängas. Särskild bestämmelse i begravningslagen om vad som ska ske med urnor när gravrätten löper ut och ingen önskar förnya upplåtelsen. Ofta gravsätts askan efter att gravrätten gått ut i minneslund.

Allmängravar, linjegravar, allmänna varvet

Gravsättning sker i löpande följd. Ingen gravrätt. Gravesättning enligt detta system upphörde 1964. Historiskt var det vanligt att fattigt folk begravdes i allmänna varvet.

Gemensamhetsgravar

Rubrikbenämning för gravar av kollektiv karaktär. Avser minneslund, askgravlund och kistminneslund. Kyrkogården har skötselansvaret.

Minneslund

Gemensamt gravområde för nedgrävning eller utströende av askor. Anonym gravsättning, ingen plats för namn, gemensam smyckningsplats. Minneslunden som helhet kan betraktas som en gravplats där upplåtaren har samma skyldigheter som en gravrättsinnehavare.

Askgravlund

Ej rättsligt definierat begrepp. Lokala avvikelser kan förekomma. Gemensamt gravområde för nedgrävning av askor. Gemensam plats för namn och smyckning. Anhöriga kan vara med vid gravsättningen, makar ligger inte tillsammans. Ej gravrätt (om inte detta speciellt anges, författarens kommentar). Skötselansvaret ligger på kyrkogårdsförvaltningen.

Askgravplats

Ej rättsligt definierat begrepp. Lokala avvikelser kan förekomma. Gravplats för askor med eller utan hölje som möjliggör att makar kan vila tillsammans. Den upplåts med gravrätt med starka restriktioner vad anser gravvårdens utformning. De anhöriga får endast smycka med lösa blommor och ljus. De anhöriga betalar för gravvården och den kollektiva skötseln som kyrkogårdsförvaltningen tillhandahåller.

Kistminneslund

Ej rättsligt definierat begrepp. Gemensamt gravområde för nedgrävning av kistor. Anonym gravsättning. Ingen plats för namn, gemensam smyckningsplats. Skötselansvaret ligger på kyrkogårdsförvaltningen.

Bilaga 2 Studieresor

Berthåga kyrkogård i Uppsala
Bispebjerg kyrkogård i Köpenhamn
Colney Woodland Burial Park i närheten av Norwich, England
En minnesvård över Estoniakatastrofen, Djurgården i Stockholm
Igualada kyrkogård i närheten av Barcelona, Spanien
Lindesberg södra kyrkogård
Reso kyrkogård, mellan Åbo och Nådendal i Finland
Sala kyrkogård
Skogskyrkogården i Jönköping
Slottskyrkogården i Jönköping
Tallum, skogskyrkogården i Stockholm
Östra kyrkogården i Jönköping

Berthåga kyrkogård i Uppsala

När jag kör genom entrégrindarna möter mig en lång uppförsläkt med öppna gräsklädda fält på båda sidor. I horisonten ses klockstapelns siluett mot himlen. Bakom krönet ligger kapell och krematoriet i skogskanten intill en blank tjärn.

Ulla Bodorff gestaltade Berthåga kyrkogård på slutet av 1950-talet som ett parallellbegrepp till skogskyrkogården. Hennes intentioner var att bevara det uppländska kulturlandskapet. Kultur, historia och mångfald var nyckelord i utformningen. Kvarteren har skilda karaktärer. Det finns allt från traditionella kvarter till urlundar i skog och på ängsmark till öppna fält med kistgravplatser (Persson 2000).

Under 1990-talet gjordes en förnyelse av kyrkogården. Nu finns ickereligiösa, kristna, judiska och muslimska kvarter. De områden som inte tagits i bruk ännu används i ett småskaligt ekologiskt åkerbruk. Man använder arbetshästar och får betar av vissa områden (Olsson 1999). Kompletteringen är gestaltad av Monica Sandberg och Nils Odén (Olsson 1999). I förnyelsen har vatten tillkommit på flera håll. Längs det öppna fältet i söder slingrar sig en bäck som fylls på av Stenhagens dagvatten (Olsson 1999). Tanken är att besökaren ska kunna följa vattnets lugna väg mot dammen i sydväst. Tyvärr är bäcken nästan torr och ger ett smutsigt intryck med lera och alger. Uppe på en kulle med utsikt över kyrkogården ligger en minnesplats. Högst upp står en stor granitskål, en källa från vilken vatten rinner ner längs en stentrappa och förenar sig med bäckens vatten i dammen nedanför. Platsen är ett minnesmärke, skapad med tanke på de som mist en anhörig som inte återfunnits.

Nils Odén har ritat en ceremoniplats, en trädkyrka, skapad efter mått och form på Uppsala domkyrka. Trädkyrkan är uppbyggd av väggar gjorda av ljus gröna häckar av avenbok, lindar bildar pelare och valv

av lövens kronor och himlen är kyrkans tak. Altaret är gjort av ljus granit och nedanför ligger en damm som fångar himlens färg. Denna utomhuskyrka är fortfarande ung. Platsen kommer att bli sakral när träden och häckarna växer. Det är ett intressant sätt att använda växter till arkitektoniska byggstenar. Himlen skapar ett fantastiskt tak över ceremoniplatsen som kommer att bli allt mer spännande med åren.

Berthåga kyrkogård är till ytan mycket stor. Det är svårt att få grepp om var de olika kvarteren är belägna eftersom skyltarna bara visar det närmaste området. Det är lättare att skapa en sammanhållen och intim atmosfär på mindre kyrkogårdar.

Jag vandrar runt en lång stund och upptäcker plötsligt det muslimska kvarteret. På många sätt påminner det om de traditionella kristna kistgravskvarteren. Trots att muslimer traditionellt inte tänder ljus (Bill 2007) ser jag flera glimmande ljuslågor. Traditioner anammas av människor i samhället, det gäller både muslimer och kristna. Vi färgas av varandra. En fin tradition som är vanligt bland muslimer är att ha porträtt av den avlidne på gravstenen. Det finns på många av gravstenarna i området. Troligen är detta en företeelse som ligger nära till hands att anammas i framtiden i den svenska traditionen.

Bispebjerg kyrkogård i Köpenhamn

En hög mur av rött tegel ramar in Bispebjergs kyrkogård som är byggd 1903. Stora valv och vita grindar leder in på den 40hektar stora kyrkogården. Den höga muren som avgränsar kyrkogården och valvet som leder mig in tydliggör stillheten och atmosfären innanför.

Här ligger ett krematorium, byggt 2003. Krematoriet är utformat så att anhöriga ska kunna följa kistan från begravningsceremonin till kremeringen och finnas på plats även under kremeringen. Lokalerna är luftigt och vackert utformade med väggar av rött tegel och kremationsugnar med kopparfasader. I Danmark är de flesta kistor vita. Det skapar en vacker kontrast mot teglet i lokalen och ugnarnas kopparfasader. Det råder en högtidlig, sakral stämning i byggnaden som även innehåller väntrum med stora fönster mot grönskan utanför. Genom hela byggnaden löper en axel, en korridor som leder till ljuset och grönskan utanför. Symboliken är vacker och stark. Hela byggnaden är genomtänkt in i minsta detalj och alla utrymmen är möjliga att visas för besökare och anhöriga. Alla skeden i kremationsprocessen sker med stor värdighet.

Kyrkogården består av områden med kraftigt

Bilaga 2 Studieresor

varierande karaktär. De flesta områden ramar in av klippta häckar. Ett småskaligt urngravsområde med låga klippta häckar ramar in små rutor utsmyckade med rik växtlighet och formklippta buskar. Motpolen är ett gräsområde för urngravar där alla stenar är liggande och variationen är ganska liten, ett tredje område är för kistbegravningar som består av högt uppväxta gravhäckar och stora gravmonument.

Bispebjerg har flera minneslundar, den som fascinerar

Detalj av stenen i minneslunden på Bispebjerg kyrkogård

Stenen i minneslunden på Bispebjerg kyrkogård

mig mest är relativt nybyggd och består av en 53 ton tung sten, liggande i en damm som sommartid är vattenfylld. Upp på stenen leder en skulpterad trappa. Konstnären har varierat den naturliga, skrovliga, ytan med finpolerade områden som skapar en känsla av att det skrovliga är ett hölje, på väg att falla av. Detaljer av mänskliga gestalter som ser ut att sväva är också inhuggna i stenen.

Det mest fantastiska med stenen är att den är formad och placerad så att besökaren uppifrån kan vicka den 53 ton tunga stenen. Sommartid skapar detta vågor i dammen nedanför. Därifrån överblickas gravsättningsområdet som breder ut sig nedanför i ett stort gräsfält. Minnesplatsen är fascinerande och storslagen. Tyvärr blickar besökaren även ut över kyrkogårdens granne, en trafikerad väg, med störande ljud och jäktade människor. En visuellt skyddande avgränsning av kyrkogården skulle göra minneslunden ännu mer stämningsfull.

Den danska traditionen är mer tillåtande till modern gestaltning än vår svenska. Kan det vara så att vi i Sverige är för försiktiga?

Colney Woodland Burial Park i närheten av Norwich, England

Ett exempel på en otraditionell begravningsplats i naturlig skogsmark är Colney Woodland Burial Park i närheten av Norwich, England. Tyvärr har jag inte kunnat besöka platsen men låtit mig inspireras av den via deras hemsida (Woodland Burial Parks 2007) som också är informationskälla där inget annat anges.

Området består av naturlig skogsmark med stigar genom naturen och ett fåtal arkitektoniskt starka byggnader. Gravplatserna ligger i skogen, i ringar, runt träd och syns endast med gravmarkeringar av trä. Nick Tailor, managing director för Colney Woodland Burial Park menar att skogen och träden står för många av våra grundläggande behov, det är grundmaterialet för våra bostäder, våra verktyg, bränsle och mat. Därför menar han att det också är naturligt att begravas i en vacker skog. Begravningsplatsen drivs som en skogspark där förvaltningen försöker att stärka den biologiska mångfalden av både djur och växter. De har ett samarbete med skolor och organisationer i omnejden för att sprida intresset för vår värdefulla natur.

Nick Tailor menar att livets kretslopp är något som berör alla religioner och alla människor. Livet går vidare i nya former och denna begravningsplats i ett skogsområde visar livets nära samhörighet med naturen och allt levandes förgänglighet. Årstidernas starka språk är en symbolik för livets gång. Höstens avstannande livsaktivitet och vila är likt livets slutskede medan våren är en stark symbol för livet som kommer åter i nya skepnader.

Tanken är att begravningsplatsen ska vara öppen för alla religioner och traditioner. Det finns ceremonibyggnader utan religiösa attribut där förvaltningen anpassar sig efter de anhörigas önskemål. Så långt det är möjligt får de anhöriga välja gravplats. En grundregel är att ingen får föra in material som inte är biologiskt nedbrytbara. Den som i livet vill välja sin egen gravplats har möjlighet att göra det.

“Gravstenarna” är av trä eller något annat biologiskt nedbrytbart material för att tidens tand ska nöta ner dem till dess att spåren av gravarna är försvunna. Worpole (2003) skriver att tanken är att förvaltningen skall stänga begravningsplatsen år 2099 och att gravmarkeringarna på sikt skall brytas ner och återgå i naturens kretslopp. Begravningsplatsen skall då skötas som en naturpark av en stiftelse och skyddas mot exploatering.

En minnesvård över Estoniakatastrofen, Djurgården i Stockholm

Intill Galärkyrkogården på Djurgården i Stockholm anlades 1997 en minnesvård över de förlista i Estoniakatastrofen. Konstnären Mirosław Balka och landskapsarkitekten Anders Jönsson har tillsammans skapat denna uttrycksfulla plats med sikt över parken intill och vattnet nedanför. Höga murar vinkelställda i en triangel ramar in en fullvuxen alm. Hörnet mot vattnet är öppet och skapar en utblick mot omgivande park och strandkant.

Längs den släta insidan av granitmurarna är de omkomnas namn ingraverade. Vid almens fot sitter ett järnband med longitud och latitud för förlisningen och marken nedanför är täckt med grus. Materialen är få och enkla, granit, grus, metall och trädet.

Platsen införlivas i parkmiljön och blir samtidigt som en förlängning av Galärkyrkogården som historiskt är sjömannens kyrkogård. Minnesvården är stark i uttrycket men dyster. Materialens enstämiga grå färg lägger ett dämpande lock över platsen. Kanske är det de sörjandes förtvivlan som återspeglas i uttrycket.

Minnesvård över Estoniakatastrofens offer, Stockholm

Igualada kyrkogård i närheten av Barcelona, Spanien

Mäktiga bergsryggar, en ravin och öppen jord i lager av varma färger visar tidens påverkan på marken. Högst upp på ryggen skymtar små olivträd och ovanför den stekande solen och blå himmel. När jag närmar mig Igualada kyrkogård är det denna storslagna syn som möter mig. Jag letar mig fram genom ett industriområde i utkanten av Igualada, en förort till Barcelona i Spanien. Jag får en känsla av att kyrkogården inte hör till förorten, att den är helt fristående. Inget kors eller liknande syns på avstånd, inte ens på grinden till kyrkogården finns några tydliga symboler som visar var besökaren befinner sig.

Kyrkogården har en stark koppling till den omgivande naturen. Den är byggd 1986-1990 (Worpole 2003) och ligger nedsänkt i en ravin mellan mäktiga bergsryggar. Trots att den är belägen under den naturliga marknivån har besökaren alltid visuell kontakt med bergen. Kyrkogårdens färgskala bidrar också till sammankopplingen. Arkitekterna Carme Pinós och Enric Miralles (Worpole 2003) har i växter och material valt färger som går i samma mjuka, varma toner som de omgivande bergen.

Innanför grinden finns en stor öppen grusyta, inte ens här är riktningen tydlig. En till synes anonym gång visar sig vara första delen av själva gravplatserna. En vägg av minnesplattor med avbildningar och blommor löper längs gången. Gravvalven (tomberna) är placerade i väggen, fyra våningar ovanpå varandra med minnesplattorna vertikalt. Det är gjort som ett kolumbarium fast med kistor. Detta är främmande för oss i Sverige men är brukligt i Spanien där många är katoliker.

Kyrkogården är uppbyggd av en nedre våning samt två terrassvåningar. Gången från entrén börjar i naturlig marknivå och söker sig sedan nedåt. Efter cirka 100 meter öppnar gången upp sig till ett rum. Här finns några enstaka sarkofager och träd men främst känns det som ett rum för kontemplation. Från gången leder en trappa upp till terrassvåningarna. Det är en väl avvägd skulptural trappa som ger en dramatisk känsla. På ena sidan av de smala terrasserna löper en vägg med gravar liknande den i gången. Den andra sidan är öppen mot de nedre våningarna och bergen i bakgrunden.

Materialen som använts på kyrkogården är få och råa. Väggarna är uppbyggda av formgjuten betong samt nät av armeringsjärn fyllda med sprängsten (s k gabioner). Det dominerande markmaterialet består av betong med slumpvis utplacerade slippers som

Bilaga 2 Studieresor

påminner om trästockar i en flod. Kanske en symbol för livets strida flod. Lampor och grindar är gjorda av armeringsjärn och annan metall. Endast den formgjutna betongen är slät och mjuk, i övrigt är det mycket skrovliga ytor och vassa hörn. Det är dessa material tillsammans med omgivningen som ger Igualada kyrkogård dess speciella karaktär.

Växtvalet är sparsmakat där huvuddelen består av fruktträd. Dessa är utplacerade i grupper och påminner om livets gång. För att markera terrassernas kanter har arkitekterna använt sig av eldtorn. Anmärkningsvärt är det stora inslaget av ruderatväxter. De finns både på stora ytor och i sprickor och prång. Är det ett medvetet drag av arkitekterna eller är växterna självsådda? Det är svårt att avgöra men ger en känsla av naturens återtagande av marken.

I Igualada är det de råa materialen och den dramatiska naturen som samspelar, i en vid första anblicken enkel

helhet, som visar sig vara full av prång och gångar. En mörk trappa och så är jag plötsligt uppe på en utsiktspunkt, en öppen vy mot bergsryggarna i horisonten. Formspråket är råhugget, linjer och former är odefinierade, en rak linje kröker lite på grund av materialens form. Hade inte naturen funnits som riktmarke skulle besökaren kunna förrirra sig i de svängda gångarna.

Igualada kyrkogård är mycket dramatisk men ändå en stilla och värdig plats. Arkitekterna har lekt med kaos och stillhet. Trots (eller tack vare) de råa hårda materialen har de lyckats skapa en harmonisk plats. Känslan av att vara en del av den storslagna naturen finns hela tiden. Detta är en plats som inte går att beskriva till fullo utan måste upplevas. Jag frågar mig om detta är något att applicera på våra förhållanden i Sverige. Vi i Norden kanske är för försiktiga och konservativa för att våga skapa en så dramatisk och stark plats. Det är något som framtiden får utvisa.

Lindesberg södra kyrkogård

Jag besöker Lindesbergs kyrkogård en muller januariettermiddag. En dag då ljuset inte riktigt når marken och blåsten får mig att huttra. Jag går långsamt över kyrkogården. Det är minneslunden som väcker intresset. Den är uppdelad i en främre del, en gräscirkel, kantad av en cirkelformad klippt häck, placerad intill en skogsdunge. Härifrån leder två smala stigar in i grönskan. I skydd av skogen och stora mossiga stenblock finns två avskilda platser för endast några enstaka personer i taget. Ljuslyktor glimmar i det skumma ljuset. De mossiga stenblocken och barrträden runt de små öppna gläntorna skapar en mystisk känsla. Jag blir uppslukad av lugnet inne i dungen. Blicken riktas automatiskt mot en liten svart tjärn i en av gläntorna mellan träden och stenblocken som förmedlar stillhet.

De enskilda platserna i skogsdungen är intressanta inslag i minneslunden. Det cirkelformade förrummet känns stort och ensligt när jag kommer ut ur den ena gläntan. Balansen mellan luftighet och intimitet är svår. Minneslunden kräver en viss yta men måste också möbleras för att få en välkomnande känsla. En alltför sparsmakad plats blir lätt steril och enslig. Kanske förstärker snålblåsten och skymningen denna känsla.

Vägg av gravvalv, Igualada kyrkogård, Spanien

Entré, Igualada kyrkogård, Spanien

Reso kyrkogård, mellan Åbo och Nådendal i Finland

Reso kyrka byggdes någon gång under 1300-1400-talet, exakt när vet ingen. Reso har endast en kyrkogård för sina 20 000 invånare och därför behöver kyrkogården med jämna mellanrum förnyas och byggas till (Ruotsalo 2007, muntl.). Hela kyrkogården är ett spännande möte mellan gammalt och nytt. Detaljerna kontrasterar varandra men är ändå omsorgsfullt sammanlänkade. Arkitekten Bey Heng som har ritat de nyare delarna, har använt sig av gamla detaljer som rostiga järnkors vilket ger kyrkogården en extra historisk tyngd.

Entrén är en bro kantad av belysta pelare av röd granit. Graniten är en sammanhållande detalj som återkommer över hela kyrkogården som skapar en helhet. Överallt på kyrkogården finns det upplysta detaljer. De har jobbat mycket med effektbelysning som gör att kyrkogården blir intressant mörkertid. Jag är glad att jag hann hit före gryningen denna tidiga decembermorgon.

På en höjd i utkanten av kyrkogården byggdes 1992 en ny och spännande kyrkogårdsdel, "Klarhetens kapell" ritad av Bey Heng (Raisio kaupunki 2007).

Det är en inomhusminneslund som kan liknas vid en vinterträdgård. Byggnaden är uppförd i en sluttning och kan därför nås från marken i båda planerna. Stommen är av stål och glas och markytan är täckt av murgröna. Fasaden mot norr är av röd granit och trappen som leder ner i minneslundan är av samma material. Under hela året kan förvaltningen gravsätta i minneslundan som alltid håller en temperatur över nollstrecket. Platsen är under alla väderförhållanden trivsamt att besöka. Det är tillåtet att lägga blommor på smykningsplatsen inomhus medan ljusständningen sker på utsidan av glasväggarna intill minneslundan. De anhöriga skriver vid gravsättningen en dödsruna som ligger framme under en glasskiva i 40 dagar innan brevet läggs i ett arkiv. Ruotsalo (2007, muntl.) menar att den enda bristen i Klarhetens kapell är att anhöriga inte får ha en bestående gravsten eller namnbricka. Detta är nämligen något som ofta efterfrågats.

Kullen runt "Klarhetens kapell" är japaninspirerad med enhetliga stillsamma färger, natursten kombinerat med buskiga små bergstallar, grön mossa och berg i dagen inramat av en låg stenmur. Platsen ger associationer till japansk trädgårdskonst som syftar till meditation och återhämtning. Arkitekten har jobbat mycket med nivåskillnader och olika typer av

Entré, Klarhetens kapell

Överblick, Klarhetens kapell

Reso kyrkogård, Finland. I bakgrunden Klarhetens kapell

Bilaga 2 Studieresor

urngravplatser där det egna skötselansvaret varierar. En nackdel är den knappt existerande handikappanpassningen. Gångarna lutar skarpt och är ojämna av kullerstenen. Arkitekten har inte låtit designen anpassas till äldre med begränsad rörlighet som vill besöka gravplatserna på höjden.

Jag lämnar kyrkogården med huvudet fullt av tankar. I Reso församling har de vågat prova ett nytt sätt att bygga en kyrkogård som har visat sig bli mycket omtyckt. Våra svenska klimatförutsättningar är likartade de finska och detta skulle troligtvis uppskattas även i Sverige. Jag vill visa upp detta och i framtiden kunna inspirera svenska kyrkogårdsförvaltningar att våga prova lösningar som inte tidigare gjorts.

Ovan: Klarhetens kapell

Nedan: Urngravar, Reso kyrkogård

Nedan: Urngravar, Reso kyrkogård

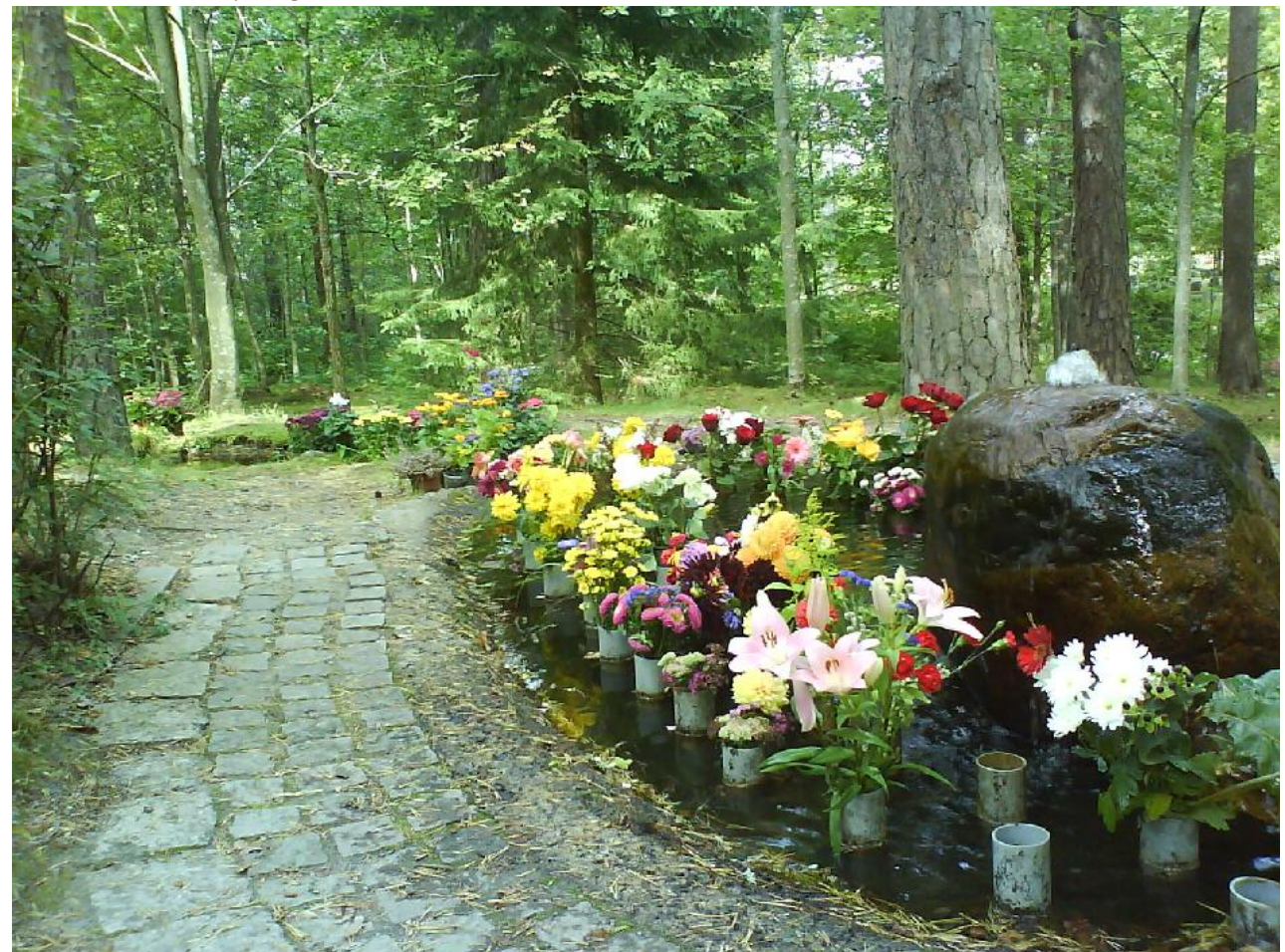

Sala kyrkogård

En bred allé leder till entrén på Sala kyrkogård som till stor del är en traditionell kyrkogård. Kistgravområden breder ut sig i rader med välkorrade grusytor och stora gravstenar, somliga riktigt pampiga. Mot skogskanten leder en svängd gång vidare till de nyare områdena uppe i skogen. I ljusa gläntor ligger urngravsområdena. Ridåer av blandskog skiljer dem åt och skapar en småskalig, fin känsla. Här är många stenar små eller liggande, vilket gör att de lågmält smälter in i naturen. Befintliga, mossiga stenar har fått ligga kvar och används som gemensamma gravstenar. Urngravarna bildar en krans runt stenen och små namnplattor eller inristningar markerar vem som ligger på platsen.

Jag går vidare upp för sluttningen och kommer fram till minneslundan. Även den ligger i en liten glänta mellan träden. En bänk är riktad mot den lilla dammen, källan där vatten rinner upp ur en sten och sedan vidare längs en liten bäck. Det märks att minneslundan är populär för här finns gott om blommor utställda av anhöriga. Platsen är tilltalande. Här finns möjlighet att sitta en stund i stillheten. Det enda som hörs är suset i träden och knastret av fötter som vandrar i gruset upp mot minneslundan. Tiden står stilla.

Minneslund, Sala kyrkogård

Urngrav i skogen, Sala kyrkogård

Skogskyrkogården i Jönköping

En lång, rak och ståtlig allé av Serbisk gran leder fram till ett 10m högt kors, bakom skymtar endast himlen. Detta är det första besökaren möts av från skogskyrkogårdens östra entré. Det är mulet med regn i luften, jag tänker mig utblicken ännu mer magnifik med en klarblå himmel i bakgrunden, eller mörkertid med den upplysta vägen och korset belyst med en nattsvart fond.

Skogskyrkogården i Jönköping är i huvudsak ritad av Olof Hult och anlagd 1941. Skogsområdet är mycket speciellt. Redan under istiden för ca 12 000 år sedan formades marken och när isen smälte skapades sködisgrytor, 8-10m djupa (Wingren 1991). Landskapet är dramatiskt med dessa grytor, höga tallar och naturmark inunder. Trots att kyrkogården ligger i staden råder stillhet och lugn på detta 26ha stora område.

Den spegelblanka dammen i botten på en av dessa grytor skapar en trolsk stämning. Urngravarna förstärker slutningen och den omfamnande formen runt dammen. Denna vackra, effektfulla plats blir snabbt min favoritplats på kyrkogården. När jag går runt på kyrkogården faller ett stilla lugn över mig. Naturen ger de starka intrycken och gravplatserna är fint inlemmade bland blåbär och lingonris. Högt ovanför håller tallarna upp sina skyddande kronor.

Skogskyrkogården i Jönköping

De höga stammarna skapar en sakral stämning. Kyrkogårdens natur har tagits tillvara med stor känsla och de olika kvarteren är anpassade efter miljön just där.

Minneslunden är en liten cirkulär skogsglänta, en gräsrunnel intill en stenhäll där besökaren kan sätta blommor och ljus till minne av de bortgångna.

Skogskapellet som också är ett krematorium är uppfört på 50-talet. I koret finns en altarmålning av Sven "X:et" Erixon med det passande mottot: "Lär Du mig skog att vissna glad".

Minneslund, Skogskyrkogården i Jönköping

Entré, Skogskyrkogården i Jönköping

Slottskyrkogården i Jönköping

Slottskyrkogårdens historia är något oklar men troligtvis tillhörde den ett närbeläget hospital på mitten av 1600-talet. Under årtiondena runt sekelskiftet 1800 - 1900 förföll kyrkogården pga platsbrist och ointresse. Under 20-talet och framåt började staden åter använda den och därmed påbörjades en upprustning (Svenska kyrkan i Jönköping 2007). Kyrkogården ligger mycket centralt, människor rör sig där alla tider på dagen.

Jag valde att framförallt titta närmare på kyrkogårdens minneslund och gemensamma gravstenar. Minneslunden är oval, mycket vackert inramad av lindar som sluter ett tätt tak över gångvägen och samtidigt bildar väggar runt gravsättningsytan. Träden som skapar rummet är också det som skapar stämningen på platsen. Minneslunden avskärmas ytterligare av en stenmur.

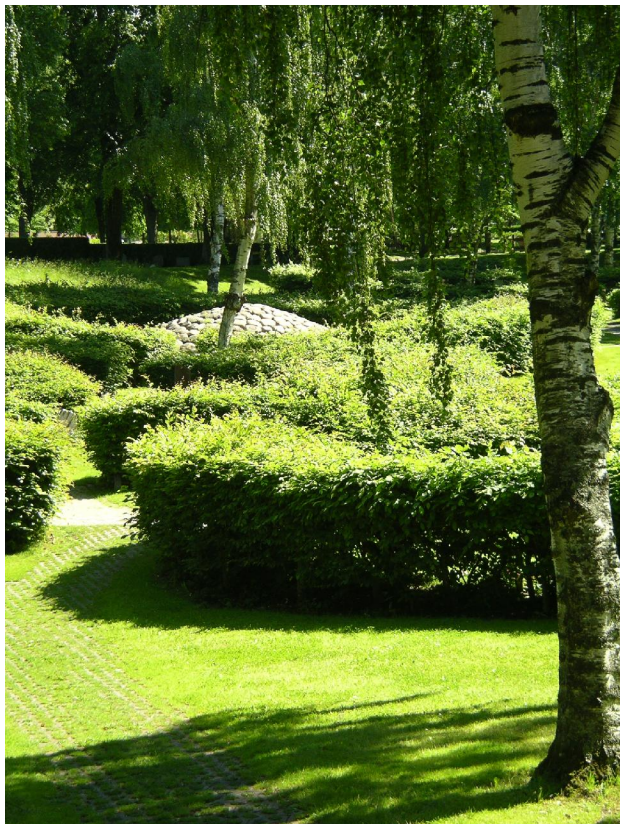
Här finns också kvarter med gemensamma gravstenar för urngravar. Bågformade häckar ramar in området. Innanför står höga smala gravstenar i olika former där varje sida är ämnad en grav. Stenarna omgärdas av perennplanteringar som sköts av förvaltningen. Platserna är populära (Rundqvist 2007) men de har alltför olika form vilket gör att intrycket är något spretigt. Kanske hade intrycket varit lugnare om förvaltningen satsat på endast ett par olika former.

Gemensamma gravstenar, Slottskyrkogården i Jönköping

Slottskyrkogården i Jönköping

Ovan: Askgravlund, Östra kyrkogården i Jönköping
Nedan: Minneslund, Östra kyrkogården i Jönköping

Minneslund, Östra kyrkogården i Jönköping

Tallum, skogskyrkogården i Stockholm

Skogskyrkogården är ritad av Gunnar Asplund och Sigurd Lewerntz. De började arbeta med kyrkogården 1914 då de gjorde det vinnande förslaget i tävlingen som utlystes. Arbetet fortskred under flera årtionden vilket gjorde att utformningen blev en fortskridande process. Kyrkogården har blivit hyllad för sin vackra utformning och är numera med i UNESCO:s världsarvslista (Wall 2001).

Arkitekterna har använt landskapet för att leda den sörjandes uppmärksamhet mot naturen som ses som tryggheten och trösten. De har också lyckats sammanfoga detta naturliga med monumentala, storslagna utblickar. När besökaren går genom entrén leds denne mot ett böljande öppet gräslandskap med ett högt stenkors i fonden. I borte delen av synfältet höjer sig meditationslundens kulle krönt av en trädkrans med endast himlen bakom. Träden står i siluett som en sörjande folksamling. Från detta öppna landskap leds besökaren vidare in i skogspartiet bakom.

Tallskogen breder ut sig i pelarsalar där gravplatserna har inlemmats mellan träden. Endast gravstenen markerar graven. Själva gravsättningsytan är inte utmärkt utan blir en del av strövområdet mellan tallarna. I kvällssol glöder stammarna röda. Marken är gräsbevuxen. Naturen varierar med gläntor som öppnas upp och skapar rum. Det har även planterats områden med björkskog för att ge anhöriga större valfrihet. Karaktären på dessa områden är ljusare och lättare än tallskogen som utstrålar en dysterhet och melankoli.

Det framträdande i utformningen är enkelheten och den storslagna helhets känslan. Kapellen och krematoriet har sina egna karaktärer, skapade med starka arkitektoniska grepp. Kyrkogården genomsyras

av en sakral känsla. Jag sänker rösten som om jag var i en kyrka.

Östra kyrkogården i Jönköping

Kyrkogården har funnit på samma plats i lång tid. Den omnämns skriftligen första gången år 1636 (Svenska kyrkan i Jönköping 2007). Kyrkogården har byggts ut i omgångar och har en långsträckt och oregelbunden ytterform, avgränsad av gator, järnväg och bebyggelse.

Jag är här för att titta på kyrkogårdens gemensamhetsgravar. I en gräsbeklädd svacka inramad av vita björkar ligger askgravlund. Utformningen är intressant. Ett flera meter högt stenröse av runda naturstenar ligger innesluten i en cirkelformad häck längs svackan som ger en känsla av att träda in i ett gravrum när man besöker röset. Själva gravsättningsytan ligger på grässlätten utanför. Rösets stenar är platser för de gravsattas namnskyltar. Dessa har varierande utformning vilket ger ett något oroligt intryck. Här finns även smyckningsytor för blommor och ljus.

Rummen är intima, nästan trånga. Jag rör mig mellan dessa över slutningen. Vissa av de cirkelformade häckrummen innehåller vanliga urngravplatser med gravstenar ställda i cirklar. Känslan av att kunna förbli osynlig är stark. Trots att många cirkelformade rum är samlade i samma område finns det plats för enskildhet.

Detta gravområde påminner om ett förhistoriskt gravröse. Utformningen är en intressant blandning av ett historiskt inspirerat stenröse och ett starkt modernt formspråk i samspelet med häckarnas cirkelform.

Minnesplatta, askgravlunden på Östra kyrkogården

Askgravlunden på Östra kyrkogården

Bilaga 3 Symboler på gravstenar

Nedan följer en sammanfattning av symboler som vi kan se på gravstenar idag när vi besöker kyrkogården. Främst tas symboler som berör den svenska traditionen upp.

Duvan är kristendomens symbol för hoppet men kan även symbolisera fred.

Ekbladet är en symbol för styrka som användes framförallt på 1800-talet (Theorell & Wästberg 2001).

Fjärilen är enligt Theorell & Wästberg (2001) en urgammal symbol för själens flykt.

Händer som fattar varandra – en symbol för vänskap och trohet som beseglas (Sörensen 2006).

Intressen – idag är det vanligt med symboler som speglar den avlidnes intressen som sport- och fiskemotiv, bilar, nallebjörnar (främst på barngravar) eller djur som hund och katt. Vanligast är naturmotiv (Rundqvist 2007, muntl.).

Klotet symboliserar evigheten (Theorell & Wästberg 2001).

Korset är den kristna symbolen för uppståndelsen.

Natursymboler används idag ofta på gravstenar som

Händer, Gamla kyrkogården i Uppsala

flygande fåglar, blommor som liljekonvaljen, linneor eller kungsängsliljan, tallskogen, havet, fjället eller solnedgången.

Nedåtvänd fackla – den slocknade livslågan (Theorell & Wästberg 2001).

Ormen som biter sig i svansen är en evighetssymbol (Theorell & Wästberg 2001).

Rosen är en symbol för kärleken (Sörensen 2006).

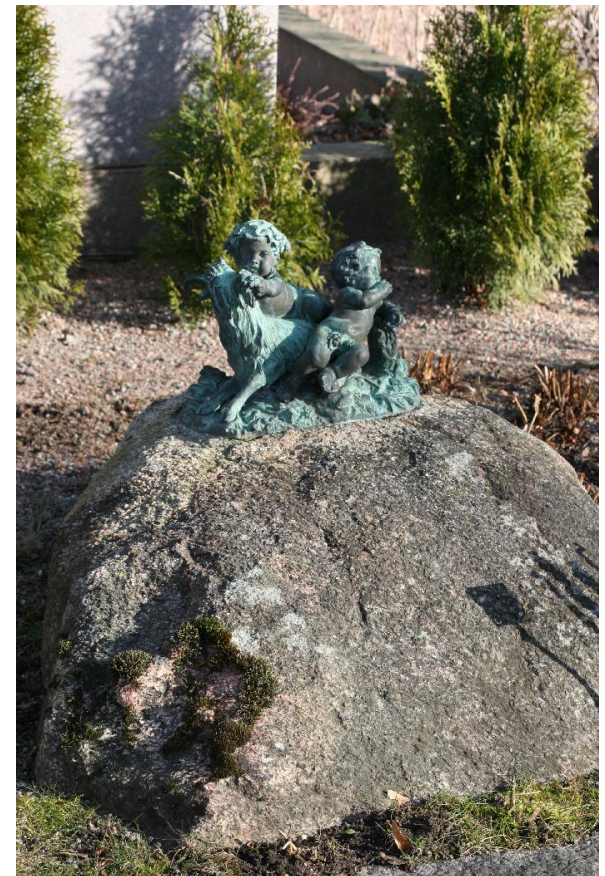
Stammen (avbruten) eller stubben är en nordisk symbol för den avbrutna livsbanan (användes framförallt under nationalromantiken då närheten till naturen omhuldades) (Theorell & Wästberg 2001).

Timglaset symboliserar tiden som rinner ut, var vanligt på 1600-1700-talet (Sörensen 2006).

Urnan, som de flesta väljer att lägga askan i vid kremation, är en antik symbol för sorgen (Theorell & Wästberg 2001).

Ängeln är en judisk och kristen symbol för tröstaren, ledsagaren, och budbäraren (Theorell & Wästberg 2001).

Natursymboler, Gamla kyrkogården i Uppsala

Änglar, Gamla kyrkogården i Uppsala

Frihetsgudinnan, Gamla kyrkogården i Uppsala

